

Obsah

- 2 Úvodník
- 3 Anketa „Animal“ na ÚFaRu
- 5 Karel Thein – Pozor koho jíš. Porfyrios o zvířecí rozumnosti
- 14 Jacques Joseph – Chytrý Hans a hloupý šimpanz: úskalí jazykového výzkumu na zvířatech
- 21 Stanislav Komárek – Člověk a zvíře
- 34 Ondřej Pěkný – Deleuze a Guattari, Olivier Messiaen, ptačí zpěv
- 46 Zaujatost zvířat. Několik textů Francise Ponge
- 54 Ondřej Váša – Vzducholodi, má láska
- 60 Tváře ÚFaRu: Petr Kouba, Ph.D.
- 71 Bylo, nebylo...
- 73 Okénko do zahraničí
- 75 Klasici sekundární literatury
- 87 Kuřácké okénko
- 90 Přírůstky
- 93 Co se děje v senátu?
- 96 R.M.Rilke – Lví klec

Úvodník

Milý čtenáři,

zdá se to neuvěřitelné, ale v době, kdy vychází patnácté číslo její druhé inkarnace, má Nomád(v)a v nohou již patnáct let honby za tučnou filosofickou kořistí. Lze se tedy divit tomu, že ke svým posledním stránkám již vždycky nekluše se svou dřívější hbitostí, nýbrž že jich kolikrát dosahuje klopotně a z posledních sil; že některé její úvahy trochu pokulhávají; a že když ucítí krev svých protivníků, nevrhá se už do polemik s takovou prudkostí? – Na oslavu onoho dvojího výročí a pro připomínku dob, kdy byl trávník na filosofický fotbal zelenější a kdy byly javory v Todtnaubergu ještě obsypány listím, jsme pro Tebe tedy připravili Výroční přílohu, v níž Tě Nomád(v)a pozve do skrýše se svými nejlepšimi úlovky.

Co by to ale bylo za oslavu bez pořádné společnosti? Tímto číslem se tak prohání takové zvěře, že by se jí nedopočetl ani chytrý Hans z článku Jacquese Josepha. Šimpanzi Stanislava Komárka zapomínají předstírat, že se zásadně odlišují od lidí, vytahují ze skříní své večerní obleky a míří do lepších restaurací, aby si v nich pochutnali na neoddělených částech králíků na smetaně a na ústřicích a krevetách, které tak pečlivě popisuje F. Ponge. Porfyrios jejich směrem vrhne nesouhlasný pohled, ale pak pokračuje v metafysické disputaci s Rilkovým lvem v kleci. Poblíž z kuřáckého okénka vypadl tapír; nic si z toho však nedělá, dál poklidně žvýká listí a občas se zaposlouchá do modernistických kompozic ptáků, jejichž teritoriem je článek Ondřeje Pěkného, a spokojeně zastříhá ušima. – Celé to hemžení pak ze své říditelné vzducholodě pozoruje Ondřej Váša.

Pokud si snad, vážený čtenáři, některého z těch tvorů nestihneš dostatečně pozorně prohlédnout, nezoufej; třeba se příště naše putovní menažerie zastaví právě v Tvém městě!

Anketa „Animal“ na ÚFaRu

Otázky:

1. *Který animal je podle Vás u filosofů/religionistů v největší oblibě?*
2. *Se kterým animalem si nejlépe rozumíte?*
3. *Můžete uvést některou přínosnou symbiózu filosofova/religionisty a animala?*

3

Martin Poppr (filosofie)

1. Had na stromě poznání.
2. S tím, co je ve mně.
3. Friedrich Nietzsche.

Hanka Michlová (filosofie)

1. Možná ten lezec, když je adoptovaný?
2. Jestli to má být nějaká instinktivní stránka ve mně, tak by bylo dobré si s ní rozumět.
3. První, co mě napadá, je legenda s Nietzsche, jak začal objímat koně, kterého někdo mlátil.

Marie Rákosníková (filosofie)

1. Micinka.
2. Se sebou sama.
3. O ničem nevím, protože zvířata nejsou můj koníček.

Bára Sojková (religionistika)

1. Myslím, že je to Orlosup, protože jeho hebrejský název PRS je shodný s názvem našeho studentského spolku.
2. Asi s kočkami.
3. Myslím si, že když badatel zkoumá nějaký rituál nebo mýtus, ve kterém hraje roli některé zvíře, tak po čase té interpretace zažívá symbolickou symbiózu s tím zvířetem.

Připravily Markéta Haiklová a Lucie Šarkadyová

Pozor koho jíš.

Porfyrios o zvířecí rozumnosti

Následující ukázka je spíše věrnou parafrází než skutečným překladem čtyř kapitol Porfyriova pojednání, či přesněji filosofického listu *O nepojídání živočichů*. Důvodem tohoto řešení byla časová tíseň i snaha předvést jeden z klíčových argumentů celého pojednání bez složitého textového i výkladového aparátu.¹ Ve vybraném úseku předkládá Porfyrios důvody, z nichž je zřejmé, že zvířatům je vlastní vnitřní *logos* neboli myšlení. Co je však hlavním Porfyriovým cílem a odkud úryvek pochází?

Pojednání *O nepojídání živočichů* (*Peri apochés empsychón*, lat. *De abstinentia ab esu animalium*), sepsané v závěru 3. století našeho letopočtu, je motivováno smutnou událostí: autorův přítel a filosofický souputník Firmus Castricius se nečekaně vrátil ke zvrhlému a iracionálnímu požívání oduševnělých bytostí. Porfyriova konsternace je zjevná a stejně patrné je jeho odhodlání poskytnout takto postiženému příteli potřebnou argumentační péči. Svůj záměr uskutečňuje Porfyrios s obdivuhodnou důsledností a čtyři knihy, z nichž pozůstává výsledný text, zůstávají nejpodrobnější filosofickou obhajobou vegetariánství. Historická cena pojednání přitom spočívá v jeho eklektičnosti, díky níž nás Porfyrios informuje o mnoha jinak ztracených filosofických názorech a v úvahu bere i řadu kulturních a náboženských postojů. S velkým zjednodušením lze říci, že hlavním motivem, jenž propojuje rozmanité složky čtyř knih, je spravedlnost, a to počínaje spravedlností vůči sobě samému: požídat maso je nejen krajně nezdravé, ale i protivné

---

¹ Všechny známé opisy i tištěná vydání tohoto textu pocházejí z jediného archetypu a sdílejí tak více či méně řešitelné problémy. Nejnovějším, zde užitým vydáním je Porphyre, *De l'abstinence*, vyd. a př. Jean Bouffartigue, Michel Patillon, Alain-Philippe Segonds, 3 sv., Paříž, Les Belles Lettres, 1979–1995.

člověku nadřazeným božstvům, jimž rozhodně netřeba přinášet krvavé oběti a kterým se přičí jakékoli zabíjení. Toto dvojediné téma převažuje v prvních dvou knihách; kniha třetí, z níž pochází níže předložený úryvek, se obrací od uměřenosti a zbožnosti ke spravedlnosti jako ctnosti i poutu společenství, a to s důrazem na spřízněnost člověka a jiných oduševnělých bytostí. Součástí Porfyriovy argumentace je snaha ukázat, že zvířata sdílejí s člověkem rozumnost, díky níž mají nárok na výsady plynoucí ze zahrnutí do oboru spravedlnosti. Významnými odpůrci se zde stávají stoikové, jejichž odmítnutí přijmout zvířata do takto vymezeného společného okruhu má III. kniha vyvrátit. Porfyrios přitom sahá k prvkům samotného stoického učení a pokouší se ukázat jeho logickou nesoudržnost.

Z výpůjčky tohoto typu vychází též předložená ukázka, navazující na stoické rozlišení vnějšího a vnitřního *logu* (*logos proforikos* a *logos endiathetos*).² Toto rozlišení umožňuje stoikům přiznat podíl na společné spravedlnosti pouze bytostem, jež mohou díky vnitřnímu *logu* uvažovat o svých činech. Porfyrios přitom není první, kdo tvrdí, že z pouhého rozdílu vnějšího hlasového projevu a vnitřní logické artikulace neplyne rozdíl mezi nerozumnými a rozumnými živočichy.³ Předchůdcem a nejspíše i formálním vzorem jeho kritiky je Sextus Empiricus, jenž představuje v *Základech pyrrhónské skepse* (I, 65–79) jak vnitřní, tak vnější *logos*, přičemž u každého z nich uvádí řadu příkladů vyvracejících stoickou pozici. Podobně postupuje též Porfyrios, snad s tím rozdílem, že na rozdíl od Sexta začíná

² Pro historii a kontext tohoto rozlišení viz Curzio Chiesa, „Le problème du langage intérieur dans la philosophie antique de Platon à Porphyre“, *Histoire Épistémologie Langage* 14, č. 2, 199, str. 15–30.

³ Ponechávám stranou další odmítnutí vyloučit zvířata ze sféry spravedlnosti. Vedle Theofrasta je nutné alespoň zmínit Plútarcha, jehož Porfyrios často cituje a jenž hájí zvířecí rozumnost v pojednáních *Jsou chytřejší zvířata suchozemská, nebo mořská?* a *Požívání masa*, a také v dialogu *Jak nerozumní tvorové užívají rozumu*, jehož hlavním mluvčím je Odysseův druh proměněný čarodějkou Kirké ve vepře.

logem vnějším a od něj přechází k vnitřnímu. Diskuse obojího *logu* má přitom týž cíl: doložit základní tezi, podle níž „*logos* nejen pozorujeme u naprosto všech zvířat, ale u mnoha z nich v sobě nese zárodek (*hypobolé*) možného zdokonalování“ (III, 2, 4). Tato teze je neobyčejně odvážná, neboť motiv *dosahované* dokonalosti má silnou morální relevanci, která je navíc představena jako přímé prolomení stoického omezení zdokonalitelnosti na člověka (srov. Seneca, *Listy Lucilioví* 108, 8, jehož slavná formulace „příroda dala všem základy a zárodky ctnosti“, *omnibus natura fundamenta dedit semenque virtutum*, je jasně omezena na „nás“ ve smyslu lidí).

Pasáž věnovaná vnějšímu *logu* (III, 3, 1 – 6, 6) hromadí doklady komunikace mezi zvířaty samými, jejichž řeči nerozumíme podobně, jako nám zůstává utajen význam cizích lidských jazyků; následně Porfyrios přechází k mnoha příkladům mezidruhového dorozumění, které je možné proto, že za určitých okolností chápou lidé zvířecí znaky, zatímco jindy jsou naopak zvířata schopna osvojit si význam lidské promluvy, což je zřejmé u zvířat domácích. Podobně jako v následujících kapitolách o vnitřním *logu*, také zde trvá Porfyrios na tom, že případné rozdíly jazykových schopností člověka a zvířat jsou vždy a pouze rozdíly stupně – a také zde je *logos* vepisován do celkové funkční stavby těla, na jehož funkce je mluvící a uvažující duše přímo vázána. U novoplatonika, jímž Porfyrios nepřestává být, může takto úzká vazba duševních funkcí na tělesnou stavbu překvapit. Její hlavní motivací je ovšem sám kontext polemiky proti stoikům: Porfyrios se snaží obrátit proti nim jejich vlastní teze, počínaje naturalistickým pojetím současně tělesné a veskrze rozumné duše. Vždyť stoikové by *měli* jako první uznat, že snadno pozorovatelné zvířecí chování je namnoze projevem téže přírodní a současně racionální struktury, z níž vychází obdobné chování člověka: tvrdit, že zvířata si pouze „jakoby“ pamatují, „jakoby“ předvídají, „jakoby“ pociťují emocionální stavy, je stejně nesmyslné jako říkat, že pouze „jakoby“ vidí a slyší, a vlastně jen „jakoby“ žijí (srov. výslovně III, 22, 5). Stejně jako zdůrazňuje rozdíly stupně,

a nikoli druhu, mezi lidskou a zvířecí vnější řečí a stejně jako bude hájit rozdíl stupně mezi lidským a zvířecím užíváním rozumu, hájí Porfyrios i souvislý přechod mezi vnějšími projevy čili chováním a vnitřními pohyby čili uvažováním. Jeho odpor vůči stoickému postoji ke zvířatům tak vede i k zásadnímu odmítnutí behaviorismu.

Porfyriův argumentační postup se však neomezuje na logiku přímé polemiky s jedinou filosofickou školou. Svým vlastním postojem se chvílemi blíží otevřenosti, která připomíná Aristotelovo samostatné zkoumání zvířat a jejich zvyků: místo bezobsažného poukazování na to, co zvířata nezvládnou (třeba zapisování rozvinutých sylogismů), je lépe zkoumat složité úkony a projevy, které jsou jim vlastní. Díky tomuto postoji si Porfyriův text podržuje svůj filosofický význam i v době, kdy se již žádná soudná bytost jakéhokoli druhu nedomnívá, že by snad jiné druhy nedokázaly myslet.

Porfyrios, *O nepojídání živočichů* III, 7, 1 – 11, 3

(7.1) Ukažme tedy, že [zvířata] mají též svůj vlastní či vnitřní *logos*. Zdá se totiž, jak ostatně někde říká i Aristotelés, že ani v tomto ohledu není [mezi zvířaty a člověkem] podstatný rozdíl, ale zjišťujeme pouze odlišnost stupně; podobně jako si mnozí lidé myslí, že bohové jsou od nás odlišní, ale nejde o rozdíl podstatný, nýbrž týkající se přesnosti či nepřesnosti *logu*. (2) Panuje téměř naprostá shoda v tom, že zvířata jsou nám podobná, co se týče vnímání a celkového uspořádání smyslových a tělesných ústrojí. Nejenže mají stejně jako my podíl na přirozených stavech a z nich plynoucích pohybech, ale také na těch, které jsou nepřirozené, a na chorobných stavech, které u nich pozorujeme. Nikdo rozumný by netvrdil, že kvůli odlišným tělesným rysům nemohou mít rozumovou dispozici, když přece vidíme, jak veliké jsou tělesné rozdíly mezi lidskými národy a skupinami, jimž přitom všem přiznáváme rozum. (3) Vždyť osel se nachladí, a zasáhne-li nemoc plíce, umírá jako člověk, a kůň trpí hnisavými vředy a trápí se, tak jako člověk, a nakazí se tetanem a dnou a horkostí a vzteklinou a někdy, jak

se říká, „klopí oči.“⁴ A březí klisna stejně jako žena potratí, když ucítí zápach zhasnuté pochodně. (4) Dobytek trpívá horečkou i ztrátou smyslů, stejně jako velbloud. Vrána trpívá prašivinou a leprou, a stejně tak i pes; ten je náchylný i ke dně a vzteklině. Vepř ochraptí, a ještě snadněji pes, a proto se podle psů říká této nemoci i u lidí „psí obojek“ (*kynanché*).⁵ (5) Tyto případy známe, protože jde o zvířata, která žijí v našem sousedství, chybí nám však zkušenost s jinými, s nimiž nejsme obeznámeni. (6) U zvířat též dochází ke zjemnění vykleštěním: kohout pak nekokrhá, ale jeho hlas se mění a podobá hlasu samice, jako je tomu u lidí; rohy a hlas vykleštěného býka jsou k nerozeznání od kravských; jeleni už neshazují paroží, ale mají ho stále, jako kleštěnci své ochlupení; pokud ho ovšem nemají, pak už jim nenaroste, stejně jako je tomu u mužů vykastrovaných předtím, než jim narostly vousy. (7) Takto jsou těla téměř všech zvířat s ohledem na své stavy podobná našim.

(8.1) Co se týče stavů duše, pohled, nejsou-li snad všechny podobné, a to počínaje vnímáním. Vždyť člověk přece nevnímá chutě ani nevidí barvy, ani necítí vůně a neslyší zvuky, ani se nedotýká horkého a chladného a ostatních věcí, aniž by tak nečinili i všichni živočichové. (2) Tím, že nejsou lidmi, nepřicházejí zvířata o vnímání, a nejsou kvůli tomu ani zbavena rozumu; neboť v takovém případě by proto, že nejsou lidmi, byli rozumu zbaveni též bohové, anebo, jsou-li božstva rozumná, byli bychom rozumu zbaveni my. (3) Zdá se naopak, že zvířata nás ve

⁴ Využití popisu nemocí je součástí dekonstrukce stoického naturalismu: obdobné *vnější* poruchy lidí a zvířat poukazují k *vnitřní* podobnosti toho, co je těmito poruchami zasahováno; a je-li podobná i vnitřní stavba, každý stoik by měl uznat, že podobný bude i pohyb duše. – Význam „klopení očí“ je nejasný; jde zřejmě o chování spjaté se vzteklinou či jinou nemocí, jež vede k divokosti, případně o projev provázející její léčbu.

⁵ Na tuto nemoc zemřel Porfyriův učitel Plótínos (*Vita Plotini* 2, 9–14, na základě Eustochiova svědectví). Výraz popisující sevřené či oteklé hrdlo má přitom široké uplatnění od záškrtu až po některé druhy tuberkulózy. Nejde tedy nutně o malomocenství, jímž Plótínos patrně (také) trpěl.

vnímání výrazně předčí. Vždyť který člověk, byť by to byl bájný Lynkeus,⁶ by měl tak pronikavý zrak jako had (*ho drakón*)? To proto užívají básníci slovesa *drakein* ve smyslu „vidět“; orlu pak, „byť sebe byl výše, rychlý neujde zajíc.“⁷ (4) Jaký sluch je ostřejší než mají jeřábi, kteří slyší na větší dálku, než kam člověk dohlédne? Čich mají téměř všechna zvířata o tolik lepší, že cítí, co nám zůstává skryto, a dokáží po pachu poznat, jaký druh po sobě zanechal stopu. Lidé užívají psů, je-li třeba sledovat kance či jelena. (5) A zatímco my cítíme proměny povětrí jen zvolna, jiná zvířata rychle, a tak od nich získáváme znamení toho, jaké počasí bude. Chutě dokáží rozlišit tak, že přesně určí, co je nezdravé a zdravé a jedovaté, což z lidí neumí nikdo, ani lékaři. (6) Aristotelés pak tvrdí, že nejchytřejší zvířata jsou ta, která nejlépe vnímají. Rozdíly v tělesné stavbě je totiž činí dobře či špatně vnímavými a více či méně hotovými užívat rozumu, nemohou však změnit podstatu duše, když přece nemění ani vjemy, ani stavy duše, ani nepůsobí jejich úplné zmizení. (7) Shodněme se tedy, že se jedná o rozdíl stupně, nikoli úplnou zbavenost; ani o to, co [některá bytost] má, druhá pak vůbec ne. Ale stejně jako v rámci jednoho druhu jsou jedni tělesně zdravější a jiní méně, a jako se průběh nemoci hodně liší podle dobré či nedobré přirozenosti, tak také v případě duší jsou některé dobré a jiné špatné; a ze špatných jedny více, druhé méně; ani dobré duše na tom nejsou zcela stejně, vždyť Sókratés není dobrý stejným způsobem jako Aristotelés a Platón, a mezi stejně proslulými lidmi nepanuje totožnost. (8) I když tedy myslíme více než zvířata, neznamená to, že bychom jim měli upřít myšlení, tak jako neupíráme koroptvi schopnost létat proto, že sokoli létají lépe, nebo snad i sokolům, protože ještě lépe než oni a všichni ostatní létá jestřáb.⁸ Snad můžeme uznat, že duše

⁶ Bratranec blíženců Kastora a Polluxe, jenž proslul schopností „vidět skrze skálu a dub“ (Plútarchos, *De communibus notitiis* 44, 1083D).

⁷ Homér, *Ílias* XVII, 676 (překlad Vaňorný).

⁸ Přesná identifikace uvedených ptačích druhů či skupin druhů je nemožná. Kloním se k obvyklému řešení, jímž je kontrast mezi sokolovitými ptáky a jestřábem (*Accipiter gentilis*), jemuž by

sdílí své stavy s tělem a že je ve svém zakoušení ovlivněna dobrým či špatným tělesným stavem, rozhodně však nikoli, že by tím měnila svou vlastní přirozenost. (9) Zakouší-li však duše společně s tělem a užívá přitom těla jako nástroje, pak tělem uspořádaným jinak než naše může dělat též mnoho věcí, jichž my nejsme schopni, a snad i zakoušet jiné stavy jím určené, aniž by ale mohla změnit svou přirozenost.

(9.1) Nyní je třeba prokázat, že v sobě mají rozumovou duši a že jim neschází myšlení. Nejprve platí, že každé zvíře zná své slabé a své silné stránky a že pomocí silných chrání ty slabé, tak jako levhart užívá svých tesáků, lev drápů a tesáků, kůň kopyt a býk rohů, kohout ostruh, škorpión zase žihadla. Egyptští hadi plivou jed (proto jsou označováni za „plivače“), jímž oslepují oči svých nepřátel, a další zvířata užívají jiné způsoby, jimiž se každé chrání. (3) Stále přitom platí, že silná zvířata žijí daleko od lidí, zatímco slabá zvířata se vyhýbají nejdivočejším šelmám a žijí poblíž lidí, některá volněji, jako vrabci na střechách a vlaštovky, jiná v přímém sousedství člověka, jako psi. (4) Zvířata se též stěhují podle ročního období a znají vše, co jim přináší prospěch. Podobné uvažování (*logismos*) lze pozorovat u ryb a ptáků. (5) Starší autoři shromáždili mnoho takových pozorování ve spisech o zvířecím myšlení, přičemž Aristotelés, jenž se tomu věnoval nejpilněji, tvrdil, že všechna zvířata si uspořádávají svůj vlastní životní prostor s ohledem na přežití a ochranu.

(10.1) Kdo tvrdí, že to vše náleží zvířatům přirozeně, tvrdí (aniž by si to uvědomoval), že zvířata jsou přirozeně rozumná, nebo že rozum v nás není přirozeně, takže není přirozené ani to, aby vzrůstala naše dokonalost. (2) Jen božstvo nenabýlo rozumu žádným vzděláváním se; neboť nikdy nebylo nerozumné, ale

---

příslušelo označení *fassofonos* („zabíječ holubů“); Porfyrios má nejspíše na mysli nejen jeho rychlost, ale též manévrovací schopnosti při letu v hustém lese. Pro lexikální delikátnost celého srovnání srov. W. Geoffrey Arnott, *Birds in the Ancient World from A to Z*, Londýn, Routledge, 2007, str. 26, heslo *Phaboktonos*, *Phabotypos*, *Phassophonos*, *Phassophontēs*.

vždy zároveň bylo a bylo rozumné, a nikdy mu v jeho rozumnosti nic nebránilo, neboť si nemuselo osvojit *logos* pomocí učení. (3) Ovšem jiná zvířata, stejně jako lidé, dostala mnohé, co jim náleží, do vínku od přírody, k tomu se ale přidaly další věci učním; učí se přitom od sebe navzájem, anebo, jak už jsme řekli, od lidí.⁹ A mají paměť, která je prvořadě důležitá pro osvojování rozumu a myšlení. (4) Objevují se u nich i neřesti a projevy žárlivosti, i když jimi nepřekypují jako lidé; jejich neřest je totiž lehčí než lidská. Například stavitel by nerozvrhoval základy domu, kdyby nebyl střizlivý, ani by loďař nestavěl lodní kýl, kdyby nebyl v dobré kondici, ani by rolník nesázel vinici, kdyby tak nemohl činit s rozvahou; ovšem do početí dítěte se lidé pouštějí skoro vždy ve stavu opilosti. (5) Jinak je tomu u zvířat; ta se totiž věnují plození kvůli potomstvu a většinou se nepáří se samicí, která již počala, a ta by to ani nepřipustila. Naopak lidská nezřízenost a prostopášnost je v těchto věcech zřejmá. (6) U zvířat zná partner bolesti spjaté s rozením a v mnoha případech je sdílí, jako to například činí kohout; jiní zase pomáhají se sezením na vejcích, jako holubí samci; a promyšlejší, na jaké místo nejlépe klást. Každé zvíře také ihned po jeho narození očistí své mládě a rovněž samo sebe. (7) Pozorování zvířat dokládá, že se vždy pohybují uspořádaně a že jdou radostně naproti tomu, kdo je živí, a poznávají svého pána a varují před nepřitelem.

(11.1) Kdo neví, s jakými ohledy k tomu, co je spravedlivé, se k sobě chovají zvířata, žijící pospolitě? Činí tak každý mravenec a každá včela a podobná zvířata. Kdo neslyšel o věrnosti holubic svým partnerům, jejichž případnou svůdkyni se pokoušejí zahubit, nebo o spravedlnosti, s níž se čápi chovají ke svým rodičům?¹⁰ (2) V každém zvířeti je totiž přítomna nějaká jemu vlastní ctnost, kterou je nadáno přirozeně, aniž by jim však jejich přirozenost nebo stálost odnímala rozumnost; právě to

⁹ Odkaz na III, 6, 5, a skrze tuto kapitolu na různé pasáže v Aristotelovi.

¹⁰ Podle tradiční víry, tlumočené již Aristotelem (*Historia animalium* IX, 13, 615b23–24), krmí čápi své zestárlé rodiče.

bychom museli odmítnout, kdyby snad ctnostné skutky neměly být též vlastními skutky rozumu.¹¹ (3) A jestliže nechápeme, jak zvířata jednají, protože nedokážeme proniknout do jejich uvažování, neměli bychom je kvůli tomu obviňovat z nerozumnosti. Vždyť ani do rozumu boha nedokáže nikdo vniknout; a přece jsme na základě chování Slunce zajedno s těmi, kdo prohlašují, že je rozumné a rozumně uvažující.

Karel Thein 13

---

¹¹ Smysl této věty není zrovna průzračný; čtení, z něhož vychází nabídnutý překlad, bere v úvahu cílenost celé argumentace proti stoikům, kteří kladou na rozumnou povahu ctnosti zásadní důraz. Porfyrios znovu tvrdí, že v případě nesouhlasu s jeho tezí by se stoikové dostali do rozporu se svým vlastním učením.

Chytrý Hans a hloupý šimpanz: úskalí jazykového výzkumu na zvířatech

Na přelomu 19. a 20. století cestoval Evropou Wilhelm von Osten se svým koněm, přezdívaným „chytrý Hans“. A skutečně, Hans předváděl na tržišťích neuvěřitelné věci. Zvládal nejenom jednodušší úkony, jakými bylo sčítání a odečítání, ale také násobení, dělení, určování data, ba dokonce i umocňování a odmocňování. Zkrátka byl schopen si poradit s téměř jakoukoli otázkou, na niž bylo možné odpovědět celým číslem. Kývnutím hlavy naznačil, že je připraven odpovídat, úderem pravým kopytem odpočítal řešení a na uzavření výsledku vždy jednou udeřil kopytem levým. Svého času se stal velkou senzací

Chytrý Hans (http://en.wikipedia.org/wiki/Clever_Hans)

a von Osten s ním projedil bezmála celou Evropu.

Z tržišť a dalších veřejných prostranství se jeho sláva rozšířila i do vědeckých kruhů, žasnoucích nad takovým projevem zvířecí inteligence. Byla ustanovena tzv. Zářijová komise, která měla odhalit, zda se za tím vším neskrývá nějaký podvod. Nic takového se komisi nepodařilo, přesto jeden její člen, Carl

Stumpf, pověřil svého studenta Oskara Pfungsta, aby Hansovu „inteligenci“ důkladněji prozkoumal. Důkladným testováním otázek za různých podmínek přítomnosti a nepřítomnosti von Ostena či publika se nakonec ukázalo, že je Hans schopen odpovídat správně, pouze pokud vidí na někoho (kohokoli), kdo zná odpověď na danou otázku. V takové situaci odpovídal téměř vždy správně, avšak jakmile tato podmínka nebyla splněna, byla jeho úspěšnost prakticky nulová. Díky tomu se zjistilo, že Hans reaguje na pohyby a tělesné změny, které nastávají u lidí, když úder kopyt dosáhne správného počtu. Přírozenou tendencí všech přihlížejících je dívat se na počítající kopyto a po posledním úderu vzhlédnout. Této tělesné nápovědy si Hans všímal a podle toho poznával, kdy má přestat „počítat“. Je ale zajímavé, že jeho schopnost rozpoznávat správnou odpověď podle reakcí přihlížejících sahala mnohem dále, neboť odpovídal správně, i když přihlížející úmyslně potlačovali tyto své projevy. Podle všeho byl Hans schopný vypozerovat i mírné svalové napětí, které se v přihlížejících stupňovalo, jak se blížil správný počet, a které se náhle uvolnilo, když bylo správného počtu dosaženo. Tyto změny svalového napětí jsou přitom zcela podvědomé a nekontrolovatelné, takže za přítomnosti lidí znajících odpověď nebylo možné Hansovi zabránit v tom, aby ji správně určil. Von Osten tak v žádném případě nebyl podvodník a šarlatán a Hans byl skutečně velmi „chytrý“, byť v poněkud jiném ohledu, než se původně myslelo.

Tato aféra později dala jméno jednomu fenoménu, se kterým se musí obecně potýkat každý výzkum kognitivních schopností zvířat, jejich inteligence a jazykových schopností, ba dokonce i různé psychologické výzkumy s lidmi. „Efekt chytrého Hanse“ je označení, které se vžilo pro situaci, kdy za úspěchem pokusu nestojí zkoumané kognitivní schopnosti, ale nějaká forma vědomě nebo podvědomě využívané kontextuální nápovědy (nejčastěji k tomu může docházet za přítomnosti badatele, který nějakým svým nevědomým tělesným projevem, jako je právě drobný pohyb očí nebo mírné změny svalového napětí, navede jedince k reakci, kterou očekává). Zvláště v oblasti zkoumání

lingvistických schopností zvířat se efekt chytrého Hanse stal jakýmsi všudypřítomným Damoklovým mečem. Kritici se často dožadují toho, aby bylo dokázáno, že publikované závěry nemohou být důsledkem tohoto efektu, avšak zjistit, na kom skutečně leží břemeno důkazu, je nanejvýš problematické.

To je jen jedním projevem mnohem širšího problému plynoucího ze skutečnosti, že věda požaduje, aby byly závěry zdokumentované, reprodukovatelné a především objektivní (mj. v tom smyslu, že ani závěry, ani jejich interpretace nezávisí na konkrétní osobě daného badatele). Z podstaty jazyka tak podle všeho vyplývají principiálně nepřekonatelné problémy s takovým kritériem objektivity.

Dobrou ilustrací toho je experiment, který na konci sedmdesátých let na dlouhou dobu výrazně ochromil jinak velmi populární oblast lingvistického výzkumu na lidoopech.¹ Herbert Terrace, behaviorista, přesvědčený, že žádná opice nemůže nikdy zvládnout komplexní jazyk a že veškeré dosavadní úspěchy jsou pouhým důsledkem nepřesností v záznamech, zbožných přání badatelů a podmíněných reflexů pouze napodobujících jazyk, se sám ujal mladého šimpanze. Na počest Noama Chomského ho pojmenoval Nim Chimpsky a vychovával ho v přísně kontrolovaném laboratorním prostředí s jen minimálním a velmi důkladně sledovaným lidským kontaktem. Učení, testování schopností a následné vyvozování závěrů mělo probíhat v co neobjektivnějších podmínkách, aby nebylo ovlivněno žádnými citovými vazbami mezi badateli a Nimem. Výsledky, které Terrace spolu s dalšími po třech letech práce publikovali, byly žalostné.

Terrace důkladně analyzoval všechny Nimovy „promluvy“ a zjistil, že ačkoli existuje jistý preferovaný slovosled, nemá žádnou syntaktickou hodnotu v tom, že by k významu znaků cokoli přidával. S tím souvisí také to, že drtivá většina Nimových promluv sestávala jen z minimálního počtu několikrát opa-

¹ H. S. Terrace, L. A. Petitto, R. J. Sanders, T. G. Bever, *Can an ape create a sentence?*, in: *Science*, 206, 1979, str. 891–902.

kovaných slov. Navíc konverzace téměř vždy inicioval člověk a Nimovy „promluvy“ byly velmi často pouhými imitacemi, „papouškováním“ promluv badatelů, nanejvýš s několika obměnami a především redundancemi. Při důkladnějším prozkoumání zpráv ostatních badatelů pak zjistil, že i zaznamenané promluvy ostatních opic vykazují podobné rysy. Jasným závěrem pak bylo, že jelikož nemají syntax, nemohou být „promluvy“ opic považovány za jazykové, podle všeho dokonce postrádají jakoukoli sémantickou rovinu, Nimovo znakování nebylo koneckonců ničím jiným než podmíněným reflexem, kterým se dožadoval banánů nebo jiného jídla. Toho všeho si ostatní badatelé nepovšimli, neboť ať už vychovávali opice u sebe doma, nebo v laboratoři, na každý pád s nimi zůstávali v tak úzkém osobním kontaktu, že je jejich citové vazby vedly k tomu, interpretovat znaky opic jako řeč (podobně jako mají majitelé psů často tendenci interpretovat chování svého miláčka jako projevy mnohem větší inteligence, než jakou dotýčný pes skutečně disponuje).

Agresivní Terracova kritika vzbudila stejně bouřlivou obranu,² mimo jiné v již výše zmíněném ohledu konfliktu základních principů jazykové komunikace a požadavků vědecké objektivitě výzkumu. Úzký kontakt, příležitosti ke komunikaci a především emocionální pouto, které zprostředkovává motivaci ke komunikaci, jsou podle mnohých nutnými podmínkami pro úspěšné zvládnutí jazyka. Ideál vědecké objektivitě a neosobní odtažitosti, který v rámci nenapadnutelnosti Terrace prosazoval, tak podle těchto osob sabotuje samotnou možnost úspěchu. Ve srovnatelných laboratorních podmínkách a bez jakéhokoli významnějšího lidského kontaktu by se ani člověk nenaučil používat jazyk jinak než jako pouhý podmíněný reflex k uspokojení okamžitých tužeb (v tomto se stačí podívat na případy tzv. vlčích dětí).³

² Srov. např. A. J. Desmond, *The Ape's reflexion*, New York 1979.

³ „Říkala jsem si, jak by vypadal jazyk mého syna, kdyby byl vychováván jako Washoe [jedna ze slavných šimpanzic, kterou učili znakovou řeč – JJ]. Měl by tutěž svobodu vyjadřování, jako má, nebo

Přesto Terracův pokus upozornil na riziko přílišného optimismu v oblasti jazykového výzkumu zvířat. Svým důsledně doslovným přepisem „konverzací“ s Nimem poukázal např. na samovolnou tendenci badatelů pomíjet opakování znaků a „gramatizovat“ zaznamenávané promluvy (např. tím, že je znak pro „Roger“ v patřičném kontextu zapsán jako „Rogerův“). Paradoxní ovšem do jisté míry je, že cosi podobného máme zcela spontánní tendenci dělat i v případě komunikace s lidmi. Steven Pinker uvádí příklad jednoho *zcela doslovně* přepsaného Nixonova rozhovoru.⁴ Když ho čtenáři viděli, vedle šoku z toho, že se prezident podílel na spiknutí (šlo o aféru Watergate), byla řada z nich šokována též prezidentovým vyjadřováním, plným nedokončených vět, gramatických nedokonalostí, váhavých jazykových přešlapů apod. – takové vyjadřování je však běžné, nezvyklé je pouze jej opravdu úplně přesně přepsat. Kdokoli někdy přepisoval nějaký rozhovor nebo jakoukoli jinou formu záznamu živé promluvy, to sám zažil. Aniž bychom nad tím přemýšleli, máme samovolnou tendenci převádět přímou řeč do plynulejší, gramatičtější, „dokonalejší“ podoby, jež více sluší psanému projevu. Něco podobného ovšem děláme, i když promluvu pouze posloucháme: nevšímáme si občasných mezer, zaváhání či nejistých zvuků, když se mluvčí rozmýšlí jak pokračovat, a nevšímáme si ani drobných gramatických přešlapů a větných slepých uliček, důsledků běžné skutečnosti, že se mluvčí „za pochodu“ rozhodne změnit gramatickou

---

by měl také pouze sebestřednou slovní zásobu určenou k tomu, aby od lidí ve svém okolí získával různé věci a služby? Co kdyby nebylo cílem začlenit ho do lidské společnosti, ale neustále zpochybňovat a zkoumat jeho intelektuální kompetence a zapisovat každou jeho promluvu, často dokonce předtím, než bychom mu odpověděli?“ Tak se zamýšlí Sue Savage-Rumbaughová in: W. A. Hillix, D. M. Rumbaugh, *Animal Bodies, Human Minds. Ape, Dolphin and Parrot Language Skills*, New York 2004, str. 187.

⁴ Jde o přepis rozhovoru mezi Nixonem, jeho právním zástupcem Johnem W. Deanem III. a jeho náčelníkem štábu H. R. Haldemanem, srov. S. Pinker, *Jazykový instinkt*, Praha 2009, str. 253nn.

konstrukci či směřování své promluvy, obecně vzato jsme velmi tolerantní. Tato tolerance se rozšiřuje z gramatické oblasti i na oblast sémantickou: řadu větších či menších drobností si domýšlíme, vnímáme promluvu v kontextu a především sémantické vnímání mluvčího a jeho úmysl něco sdělit *automaticky předpokládáme jako východisko*.⁵

Chytrý Hans na jedné straně a Nim Chimpsky na straně druhé tak společně poukazují na problém, který snad nikdy nepřestane rozpolcovat vědeckou komunitu v této oblasti, totiž na konflikt mezi kritérii vědeckosti výzkumu a implicitními předpoklady nutnými k učení jazyka a k interpretování nějakých forem chování jako jazykových. Ostatně, stačí se podívat na tabulky, podle kterých se u malých dětí posuzuje, do jaké míry ovládají různé aspekty jazyka – procenta úspěšnosti považovaná u dětí za dostačující (při identifikování gramatických kategorií u cca tříletých dětí to je 50%) stěží odpovídají vědeckým představám o konkluzivnosti závěrů. Přitom je ale paradoxní, že bychom na zvířata, evidentně méně způsobilá k ovládnutí jazyka, měli aplikovat přísnější kritéria než na nás. V širším kontextu touhy po objektivnosti, měřitelnosti a vědecké nezájatosti již pak není otázkou pouze, zda jsou těmito našim kritériím schopná dostát zvířata, ale spíše zda je to vůbec principiálně možné. Na jednu stranu je pochopitelné, že se kritický vědec dožaduje jasného důkazu, že opice skutečně používají znaky sémanticky, a ne pouze jako činnost, která jim umožní získat oblíbenou pochoutku, a že se za jejich znakováním skrývá autentická snaha něco svému okolí sdělit, na druhé straně se však nabízí otázka, jakým způsobem bychom se o něčem takovém přesvědčovali u nás samých. Problematika vědeckého bádání se zde napojuje na významný filosofický problém (ať už jej budeme

⁵ Tyto předpoklady a tato očekávání fungují v rozhovoru obousměrně. Grice takto slavně popsal některé z implicitních předpokladů smysluplné komunikace ve své analýze tzv. principu vstřícnosti: jde zejména o informativnost, pravdomluvnost, relevanci a jasnost, srov. H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Cambridge (Mass.) 1989, str. 26nn.

formulovat jako filosofické zombies nebo v širší podobě jako otázku solipsismu), kterým se zde nebudeme zabývat, řekněme k němu proto pouze, že alespoň v běžném životě takové věci v drtivé většině případů neproblematicky a automaticky předpokládáme. Ostatně se zdá, že pro žádnou jednotlivou promluvu není takový důkaz dost dobře možný⁶ a že i pokud vezmeme souvislejší celek promluv v kontextu života nějaké osoby, nebude mít případný důkaz onu striktní vědeckou formu, po níž bychom toužili. V celkovém kontextu života člověka a z dlouhodobějšího hlediska celku jeho promluv nám vychází, že předpoklady sémantického chápání jazyka, touhy komunikovat a vnitřních intencí, jež jsou ve většině případů v souladu s komunikovaným sdělením, jsou nejjednodušším vysvětlením chování daného člověka a jsou zároveň vysvětlením, které dává největší smysl (v tom, že z dotyčného dělá individuum, tedy *nedělitelnou* osobu, která si napříč všemi změnami podržuje v čase jistou míru vnitřní konzistence). Domyslíme-li tyto důsledky do konce, pochopíme, proč se vědecká komunita zdráhá toto všechno neproblematicky předpokládat, zdá se totiž, že vposled by bylo těžké zůstat pouze napůl cesty a velice snadno se tak dostáváme k tomu, že bychom byli nuceni považovat zkoumané opice za osoby se všemi morálními důsledky, které z toho plynou. Zároveň se ale podle mého ukazuje, proč je – alespoň částečně a nepochybně s jistou dávkou obezřetnosti – nutné tyto věci předpokládat, má-li mít jazykový výzkum zvířat nějaký smysl a nějakou výpovědní hodnotu.

Jacques Joseph

---

⁶ Vedle Terracova upozornění na zkreslení způsobené emocionálním vztahem mezi badatelem a opicí se nám toto ukazuje jako jiné možné vysvětlení, proč má pozorovatel zvnějšku větší tendenci interpretovat promluvy jako pouhé podmíněné reflexy – sémantické vnímání promluv a inherentní touha komunikací něco sdělit jsou něčím, co se projevuje pouze v širším kontextu chování daného jedince.

Člověk a zvíře

Jsme jako oni?

Dichotomie „člověk“ – „zvíře“, v níž druhá kategorie zahrnuje celé pandemonium od trepek po šimpanze, je velmi málo šťastná (je to trochu jako dělit lidské artefakty na „lampy“ a „věci“) a operace s ní jako se samozřejmostí ze strany některých humanitních vzdělavců budí právem ze strany biologů rezervovanou distanci (ti zase propadají opačnému omylu vidět v člověku „nahou opici“, od ostatních sotva odlišnou, jako např. Morris, 1968). Je zajímavé se podívat i na etymologickou stránku termínů pro subhumánní živočichy: starořecké *zoon* souvisí se *zoe*, život, latinské *animal* a jeho analoga v živých jazycích je odvozeno od *anima*, duše. Německé *Tier* (od stejného základu jako angl. *deer*, řecké *thér* či staroslovanské *zver'*) znamenalo původně samici lovné zvěře a podnes se tímto slovem v německé myslivecké hantýrce označuje laň. Zmíněný kmen *zver'*, značící větší divoce žijící zvíře obecně, se vyskytuje ve všech slovanských (i baltských) jazycích a z něj pochází i české *zvíře*. Ve staré češtině mělo stejný význam jako dnes *zvíře* slovo *hovado* (výraz pro domestikanta byl *pitomé hovado*), které bylo rozšířeno na velká domácí zvířata z všeslovanského výrazu pro hovězí dobytek (staroslov. *gove(n)do*) a dnes se používá už pouze jako nadávka. Zároveň se jaksí cítí, že slovo *zvíře*, vztahované ve filosofujících diskurzech podobně jako německé *Tier* na všechny *živočichy* (toto slovo, původně *živok*, je až obrozenecké, kalk z něm. *Lebewesen*), se vlastně v běžném použití vztahuje jen na savce, nanejvýš tak na ostatní obratlovce (na obraze byla různá zvířata, ptáci, ryby a všelijaká havěť). Ani primáti se do tohoto obrazu moc nehodí: „...opice, to už není žádný pořádný zvíře...“, říká Čapkův kpt. van Toch.

Tendence se nějak ostře odhraničit od zvířat je prastará – už řada archaických národů podniká rozmanité ceremoniální

„zkrášlovací“ operace právě za tímto účelem – je třeba si např. nabarvit zuby, aby nebyly „jako zuby psů“, či vytrhávat řasy, aby jejich oči „nebyly jako oči pštrosů“. Tradiční jazyky mají také pro touž činnost u lidí a zvířat jiné sloveso, trochu podobně, jako řada asijských jazyků s dodržáním správného ceremoniálního odstupu používá jiné slovo pro analogické činnosti či věci panovníka a různých vrstev lidu (v češtině se těžko napodobuje, řekněme „Vysoké Snění“ – spánek – chrnění či „tenké předitivo“; kapesník – šňupák) – člověk jí, zvíře žere (sloveso „chlastat“, též něm. *saufen*, se původně vztahovalo na pití u zvířat, teprve sekundárně přešlo na nemístné nasávání alkoholu u lidí jako výraz pohany), člověk zemře, zvíře pojde, člověk otěhotní, zvíře zabřezne, člověk se rodí, zvíře se líhne či je vrženo atd. V evropské tradici je rovněž prastaré deklarativní zdůraznění, že zvířata sice vnímají, ale nerozumějí, nechápou, nejsou rozumná (už Alkmaion z Krotónu, počínaje Aristotelem pak běžně), tudíž také nemluví a nepřináleží k nim řeč (u pravověrných karteziánů zvířata ani nevnímají, jen se to tak jeví – vnímat může jen subjekt).

Vzhledem k tomu, že zvířatům z tohoto hlediska chybí rozum, nemohou z hlediska církevní doktríny ani hřešit a z hlediska západního práva nést odpovědnost za své činy – za kousavého psa platí pokutu majitel, který jej sice pak většinou zpráská, netuše, že je to nemístný antropomorfismus: vždyť mu chybí schopnost rozpoznání dobrého a zlého, která byla ovšem příčinou lidského pádu a vyhnání z ráje. Je také dobře připomenout, že jeden z důvodů fascinace lidí zvířaty je i to, že jim jejich „ztracený ráj“, přírodní neproblematičnost připomínají až k závisti, zejména v tom směru, že si podle našich představ nejsou vědoma své smrtelnosti: „Ó přešťastná jsou hovada, neb na ně ten strach nepadá!“ – lkalo už staročeské skládání z 15. věku. Od antiky k dnešku se také táhnou postřehy a nářky o lidské ubohosti, dlouhém bezmocném dětství a špatné vybavenosti pro život ve srovnání se zvířaty, což vedlo např. u Gehlena (1940) k bytostnému chápání člověka jako *Mängelwesen*, a právě v této skutečnosti vidí vlastní příčinu

hominizačního procesu (myšlenka koření už u Herdera). Řada archaických národů soudí, že zvířata jako starší než my znají mnoho věcí lépe než lidé, problém je jen v tom, jak se jich zeptat.

Další definice se jen hrnou: člověk má vědomí, zvířata ne, člověk pracuje, zvířata nepracují (analogní činnost třeba bobru či mravenců prací být nesmí, protože práce je *per definitionem* důsledkem rozumu, a tudíž výsadou člověka), člověk je bytostí světa, zvíře je „chudé světem“, člověk je svobodný a sám si prostředí upravuje, zvíře je determinované a na prostředí závislé, člověk duši (zvláště nesmrtelnou) má, zvíře nikoli, člověk má pojmové myšlení, zvíře ne, člověk je bytostí historickou, zvíře je ahistorické, člověk má náboženství a vědomost o Bohu, zvíře ne atd. Pokud se náhodou ukáže, že některý z výsostně lidských atributů, třeba řečová komunikace, by mohl mít některá analoga u zvířat, bývá zvykem definici posunout tak, aby se opět restituovala původní dichotomická idyla. Není snad třeba poznamenávat, že podobné výroky jsou mnohem spíše výrazem sociálního rozřazování a mocenskými definicemi, majícími velmi daleko ke zkušenostnímu poznání tradiční biologie a mnohem blíže spíše k „vědě“ právní, popř. k „svatým vědám“ – *scientia sacra* křesťanské teologie či jejím islámským analogiím (*ilm*). Trochu to připomíná někdejší deklarace o tom, že „zatímco křesťané v plnosti víry následují Krista, jsou pohané beznadějně zapleteni do svých omylů a nízkých chťíčů“. Zkusme si dosadit na místo zvířat nějaké etnikum, na něž máme spadeno, nebo pro jednoduchost takové, jehož řeči sebevíce nerozumíme, třeba Finy. „Člověk mluví, Fin vydává neartikulované zvuky...člověk je bytostí světa, Fin je chudý světem...člověk myslí, Fin pouze vnímá...člověk vědomě pracuje, Fin jen instinktivně vykonává práci podobnou činnosti...člověk je nezávislý na prostředí, Fin je svým severským prostředím plně determinován...“. Snad není třeba dále komentovat... Konec konců i u lidí téhož etnika můžeme soudit pouze *per analogiam* se sebou samými, že skutečně myslí a rozumějí zvukům, které vydávají. Neexistuje experiment, který by s poslední jistotou potvrdil, že vnitřní svět

jiných osob (neřku-li dokonce zvířat) je nějak podobný našemu a nejedná se o rafinovaný mechanismus představující pro nás „černou skříňku“. Dobře to ilustruje stará čínská vyprávěnka o mistru Čuangovi a jeho příteli, kteří stáli na mostě přes bystřinu a sledovali vyskakující ryby. Jeden z nich prohlásil, že ryby se ze studené a proudící vody radují. Druhý to negoval argumentem, jakže to může vědět, není-li sám rybou. První mu opáčil, co může jeho druh vědět o jeho vědomostech a vnitřním životě, není-li jím samým.

Je fascinující, jak malý pozorovací talent měla většina myslitelů, kteří nám nějakou podnes zvučnou definici rozdílu mezi člověkem a zvířetem zanechali. Je s podivem, že si zřejmě žádné zvíře, ani obligátního kocoura či psa, v životě neprohlédli a že exemplárním jsouncem člověka je jim intelektuál, lépe řečeno oni sami, ač se to stydí nahlas říci (např. děti se do „filosofických“ definic člověka tradičně nevejdou, předliterární etnika také ne, v posledku zbývá Mistr se svými žáky jako kvintesence člověčenství – i filosofie je velmi mocná mocenská rozřazovací metoda, která určuje, kdo je vlastně „plnohodnotný“ člověk a kdo ne, za určitých okolností i cesta k „odceňování“ jiných, podle čehož pak jsou traktováni nebo tomu ještě lépe sami uvěří a chovají se podle toho). Tento text by neměl být podobných výroků pomazaných hlav o rozdílech člověk/zvíře kompletním klasobraním, ale budiž připomenut jako *pars pro toto* např. Georges Bataille (1973): zvíře je zcela pohlceno prostředím, „jako voda ve vodě“ (to je zajisté předmětem víry), nezná „úzkost“ (to mnohý člověk, ať už úplně otupělý, či naopak silně věřící, také ne), lev zabíjí kořist s klidem (toto bývá o šelmách často tvrzeno, někdy i biology: přál bych jim někdy vidět lovícího lva v savaně, kolik je v tom divoké vášně – kunovité šelmy se dostávají zrovna do extáze a v případě hojné kořisti se doslova „zpíjejí“ krví: autor oboje viděl), zvíře zabíjí bez výčitek, člověk ne (řezník na rozdíl od intelektuála také), člověk potravu upravuje, zvíře ne (algonkinská přezdívká Inuitů, „Eskimo“, znamená „pojídači syrového masa“, zrnožraví mravenci naopak obilky trav předklíčují a pak složitě žvýkají...).

Exemplárním jsoucnem zvířete je vždy mnohem spíše vůl v zápřeži nežli řekněme vlk v lese. Naštěstí nemáme přístup k tomu zjistit, zda a co soudí např. vlci o místě a úloze vlka v kosmu či o tom, odkud vlci přišli a kam krácejí...

Jistě je svým způsobem relevantní argument o „ahistoričnosti“ zvířat (např. Nietzsche, 1874), pro medúzy to jistě platí beze zbytku; těm vyšším ale naprosto nelze upírat vlastní individuální historii, paměť a schopnost dosahovat k některým vzpomínkám a prakticky je využívat – navíc tam, kde existuje péče o mláďata, existuje ve větší či menší míře kulturní tradice zpěvu, loveckých technik, varování před nebezpečím atd. Je ovšem pravda, že gibbon se historickou minulostí gibbonstva, ba ani své tlupy jistě neobírá a nechodí z této příčiny ani do knihoven. Gibbon v korunách pralesa prostě „giboní“.

Náš vnitřní svět, napojený smysly na vnější prostředí, se pochopitelně do značné míry liší od vnitřního světa jiných tvorů. Von Uexküll (1909) zavedl pro tento živočicha obklopující „subjektivní“ svět termín *Umwelt* (který dále dělí na „svět vnímání“, *Merkwelt*, a „svět konání“, *Wirkwelt*) a demonstroval jej záměrně na příkladu tvora od člověka velmi odlišného, a sice klíštěte (s naprostou převahou chemorecepce a termorecepce). V českém prostředí je tomuto tématu věnován například sborník *Umwelt* (Kleisner a Kliková, 2006). Jiné živočišné druhy pochopitelně vnímají i jiné aspekty světa (dálková termorecepce, elektrická pole, polarizace světla atd.), nemluvě už vůbec o jiných rozsazích jejich vnímání v případě smyslů u člověka známých. Člověk se svou primární akcentací zraku, v živočišné říši spíše výjimečnou (srovnatelný či lepší zrak mají pouze primáti, kočkovité šelmy a ptáci), se jen těžko vžívá do umveltů jiných bytostí, byť ze všech bytostí nejvíc umí „překládat“ mezi různými umvelty a chápat je. Hlubší empatie je ovšem možná pouze do vyšších zvířat typu psů, koček či primátů, dokonalé vžití se do duševního světa třeba sluněčka sedmítečného či dokonce malariového plazmódia by bylo nejen sotva možné, ale kdyby se podařilo, vedlo by u dospělých k internaci za zdí

blázince a k vyřazení z lidské společnosti. Netopýr zalétlý do obrazové galerie (zanedbejme teď jeho zrak, stejně spíše nevýrazný) by svým echolokačním systémem dobře „slyšel“ tvar chodeb, bohatě vyřezávané rámy i nevýrazné, téměř hladké kvadratické

plochy v nich. Při svém studiu lidské etologie by si marně lámal hlavu nad podivným chováním, spočívajícím v procházení chodbami (nesloužícím zjevně ani k obživě, rozmnožování či jiným „povoleným“ aktivitám) a občasném záhadném „strnutí“ před útvary v rámech, řádově na sekundy až hodiny: v obdobné situaci jsme nejen při pokusu pochopit svět jiných živočišných druhů, ale i jiných lidských kultur s výrazně jiným interpretačním aparátem, který u lidí značně nahrazuje smyslové odlišnosti.

Zajímavé je rovněž sémantické pole, pokryté, např. v českém jazyce a jeho nejběžnějších latinských výpůjčkách, slovy odvozenými od zvířat – jen krátkým výběrem: zhovadilost, hovadství, zvířecost, zvěrstvo, bestialita, brutalita (od *animalia bruta*, zvířata „těžká“), hovadina, volovina, kravina, telecí nápad, prasárna, zprasit něco, sviňárna, svinstvo, čuňárna, konina, hyenismus, ptákovina, kočičina (do trochu veselejší roviny přešlo „psina“), vyslepičit něco atd. Velmi oblíbenou řečnickou figurou je přirovnávání nepřátelských skupin a etnik ke zvířatům, různým šelmám či mrchožroutům, krysám, škodlivému hmyzu atd. – upřeme-li někomu status lidství, můžeme jej bez výčitek svědomí „hubit“ – jazyk Třetí říše byl v tomto směru sice extrémním, ale zdaleka ne jediným příkladem. Nepřeborná je i škála zvířecích nadávek – ty nechť si laskavý čtenář už vypíše sám. Člověk zajisté vyniká nad subhumánní živočichy nejen v dobrém, ale i ve zlém, a výraz „zvěrstvo“ pro mimořádné špatnosti je spíše výrazem naší arogance nežli přílehlavým označením pro něco, co vyžaduje i typicky lidskou vynalézavost a organizační um. Zvířecí lichotky se sice také vyskytují, ale neskonale řidčeji (v evropských jazycích se přirovnávají oblíbené osoby k holoubkům a holubičkám, ptáčkům, rybkám, včelkám atd., v Indii je obrat

„býk z rodu Bháratovců“ rovněž nespornou lichotkou).

Snad budiž řečeno, že z gruntu jiná hypotetická civilizace, založená řekněme psy, krkavci či slimáky, by byla neméně kyno-, korako- či limakocentrická, nežli je ta naše antropocentrická, měla by ve věci stejně teoreticky jasno a s lidmi, byli-li by jací, by se rozhodně „nemazala“ (Čapek ve svých povídkách o kočkách velmi trefně líčí, jak kočka vnímá lidi jako nedokonalé náběhy ke „kočkovství“, které je kvintesencí všech kvalit, podobně jako my vnímáme „subhumánní“ živočišné druhy).

27

Skutečné lehké náběhy k tomuto vnímání světa jsou vidět třeba u vyšších primátů, jak je líčí de Waal (1996): vůči příslušníkům vlastního druhu projevují šimpanzi či malpy v mnoha případech solidaritu, soucit a živou účast na jejich bolesti či problémech (to se nikterak neváže na pokrevní příbuzenství, jak by sociobiologie ráda viděla), ovšem ani stopy něčeho podobného nepociťují vůči své kořisti, opičkám guerézám či mláďatům nosálů, které je možno za živa porcovat jakkoli. Lidská jedinečnost zřejmě spočívá i v tom, že jsme zřejmě jediným živočišným druhem, který se něčím podobným, byť okrajově a pozdě, vůbec obírá.

Umění opakovatelnosti

Jedním z hesel středověké scholastiky bylo *de singularibus non est scientia* – o jednotlivém není vědy. O jednotlivém je například romanopis líčící smrt hrdiny, vědou jsou buď statistiky úmrtnosti, nebo popis vždy podobně probíhající zástavy životních funkcí a postupu chladnutí. Ideální pro vědecký popis je nějaký uměle nastražený systém, umožňující neomezené opakování, třeba elektrický obvod se žárovkou nebo padostroj. Ke vzniku vědy v užším slova smyslu je třeba nejen zájmu o svět, ale také „poradců“ či „kibiců“, kteří radí, jak na to (číselní mystikové, atomisté, aristotelici, karteziáni atd.) – jinak vznikne zkušenostní vyprávění brehmovského typu o tom, „co který plž kde vyvedl“ (plže je třeba měřit, počítačově modelovat,

homogenizovat atd.). Arthur Koestler vtipně poznamenává, že bouřka nebo sexuální akt tím, že nejsou neomezeně opakovatelné, nejsou méně reálné nebo méně důležité. Jednotlivé příhody se zvířaty „anekdotického“ charakteru jsou zaznamenávány od nepaměti a potom vždy přísnými experty zpochybněny v následujícím stylu (transponováno na lidskou společnost): Skutečnost, že Tahifan poté, co si vzal ocelovou sekeru, přinesl trs banánů, nic neznamena – smysl pro čestný obchod je, jak známo, omezen pouze na britské poddané a subjekt banány patrně náhodou ztratil, když je nesl mláďatům...

Ač se jedná o typicky nevědecké počínání, nedá mi, abych zde neresumoval dvě překrásné napodobovací příhody ze života v zajetí chovaných delfínů, uváděné Veselovským (2000): v prvním případě šlo o napodobení potápěče, který čistil sklo delfinária od řas: delfín tuto činnost simuloval pelikání letkou namísto škrabky, a dokonce ke zvýšení věrohodnosti při práci vypouštěl bubliny. Druhá kazuistika se týká mláďete, které pozorovalo přes sklo návštěvníka kouřícího cigaretu: doplulo k matce trochu se nasát mléka a vypustilo podobný obláček, jen v jiném živlu. Sám jsem viděl mladého samečka domácího holuba ve stáří asi šesti týdnů zvednout ze země stéblo trávy, když v jeho blízkosti dospělý samec sbíral hnízdní materiál. Napodobovací historiky jsou co do interpretace ještě jednoduché proti těm, kdy je nutné se do zvířete vžít a pokusit se *per analogiam* se sebou samými uhádnout jeho motivace. Můj přítel Zdeněk Pinc mi vyprávěl okouzující kazuistiku jednoho ze svých psů, který vždy s neobyčejným zájmem sledoval na televizní obrazovce zvířata v rozmanitých přírodopisných seriálech. Jednou za nepřítomnosti majitelů vyhrabal s velikým úsilím, které skončilo naprostým vyčerpáním, velmi značnou díru do zdi za televizorem, pravděpodobně proto, aby zjistil, odkud že všechna ta zvířata přicházejí (a zde je kámen úrazu: antropomorfní projekce – třeba si jenom tak instinktivně brousil drápy...). Na každý pád se od této příhody už nikdy na

obrazovku nepodíval a sebelákavější televizní zvěř jakoby neviděl.

Takovéto a podobné momenty by v sebrané formě naplnily řadu svazků, jsou ovšem většinou takto singulární. Jak výstižně říká jeden z našich etologů: za přesně definovaných podmínek se pokusný živočich chová přesně tak, jak mu právě napadne...

Rozum a instinkt

Počiny zvířat vedoucí k tomu, co jim prospívá, a vyhýbající se tomu, co jim škodí, vysvětlovali už antičtí myslitelé působením zvířatům implementovaného neodolatelného vnitřního puzení, řec. *hormé*, lat. *instinctus* (od *instinguere*, dráždit, popohánět). Zde vlastně celá nauka o instinktech a jejich odlišení a protivopostavení vůči rozumu začíná. Při bližším pohledu se pochopitelně ukáže, že celá záležitost není tak jednoduchá, jak by se od zeleného stolu jevila. Je zajisté mimo všechnu pochybnost, že například spřádání kokonu housenkou martináčka habrového (*Eudia pavonia*), úkon prováděný jen jedinkrát v životě a pro zdárné přezimování kukly klíčově důležitý, je svou povahou učebnicově instinktivní – housenka bez jakéhokoli učení a instruktáže upřede nejen krásný zámotek, ale jeho hlavový konec má i podobu obrácené vrše, takže vylíhlý motýl může snadno ven, ale eventuální predátor ne dovnitř. Pro přírodní teology minulých staletí představovalo její jednání krásný příklad prozíravosti a moudrosti, které Všemohoucí vložil i do nejmenších ze svých maličkých. I klasická pozorování Fabrova (1879–1909) se obírají převážně takovými hmyzími aktivitami. Podobně třeba stěhovavý pták, který sám bez dopomoci svých soukmenovců najde cestu do zimoviště tisíce kilometrů vzdáleného. Obecně vzato platí, že čím kratší dobu živočich žije, tím více u něj převládají vrozené typy chování nad naučenými – jepice si po svém vylíhnutí naprosto nemůže dovolit udělat nějakou chybu, všechny její instinkty jsou „pevně zadrátované“, bez zřetelných stupňů volnosti. Dlouho žijící vrána má oproti třeba pěnici více prostoru ke kultivování

„zkušenosti se světem“ a člověk představuje ve fragmentarizaci instinktivní výbavy a uvolnění prostoru pro učení mezi živočichy naprostý vrchol (z toho pravidla jsou pochopitelně výjimky: hlemýžď zahradní se podobá netopýrovi jak svou tělesnou hmotností, tak dosahovaným věkem, v možnosti učení však zůstává daleko za ním – rozumné srovnání je ostatně jen v rámci jedné systematické skupiny). Další potíž je v tom, že i vrozené mody chování je třeba rozvíjet a upevňovat praxí: holubi sice začínají létat „instinktivně“, bez přímého učení, první pokusy jsou však velmi nesmělé a zejména odhadování vzdáleností se musejí učit (také se s létáním musí začít v přiměřeném věku, dojde-li k zanedbání, jsou výsledky stejně tristní jako u dětí, které byly izolovány v době vývoje řeči). Obecně se podceňuje ta složka učení, kterou živočich provádí sám, bez napodobení, neřku-li instruktáže jiných: snovač sice má vrozeno vázání až sedmi různých typů uzlů, ale než se mu první hnízdo jakž-takž podaří, trvá to dlouho: povšimněme si jen, kolik set nebo možná tisíc hodin věnuje lidský kojenec tréninku souhry ruky a oka rozmanitými drobnými manipulacemi, většinou sám a sám. Z tohoto hlediska by bylo možno klidně říci, že lidská schopnost naučit se řeči je „instinktivní“ (na rozdíl třeba od psaní, typického produktu učení a drezúry), cítíme ale, že tady se už pojem „instinktu“ jako vrozeného jednání vyprazdňuje – vrozená už je jen forma, ne konkrétní obsah, a celý fenomén je nesmírně komplexní. Jen zřídka probíhá instinktivní jednání zcela rigidně, bez jakéhokoli ohledu na okolnosti: občas se něco takového vidí i tam, kde bychom to nečekali – pohled na bukače, který ve zcela prázdné kleci předvádí před člověkem za lehkého vlnění svůj kolmo vztyčený maskovací postoj, smysluplný v rákosí, je skličující. Na rozdíl od včely, vytrvale narážející na sklo až do vyčerpání, se mnohá moucha zhruba po deseti pokusech nakonec rozletí zpět do tmy, jakkoli u ní instinktivní pozitivní fototaxe funguje také. Instinktivní jednání se v typickém případě rozpadá na celou řadu kroků, z nichž každý má nějaký vrozený či imprintingem získaný spouštěč (kdo se chce poučit, jak klasická etologie chápe

chování zvířat, ať si přečte např. Lorenzovu učebnici – Lorenz, 1978b, k tomuto tématu též Diamond, 1971). Také se musí nějak kombinovat s pamětí a zkušenostmi získávanými „za pochodu“, jak velmi pěkně líčí ve své dnes už klasické popularizaci pokusů s orientací kutilek (*Ammophila*) a květolibů (*Philanthus*) Tinbergen (1958), možnost zkušenostní úpravy instinktů diskutuje už jeden z jeho učitelů Bierens de Haan (1940). Zeptá-li se laik, jak vlastně najde včela cestu do úlu z několikakilometrové vzdálenosti, a dostane odpověď: „To je instinkt“, většinou se s tím spokojí – příhoda vrhá znepokojivé světlo na naše explikace světa vůbec. Při rozmanitých „testech inteligence“ prováděných na zvířatech, spočívajících většinou v řešení rozmanitých úkolů a překonávání překážek v souvislosti se získáváním potravy, popř. i při unikání nepříjemným podnětům, se většinou málo bere v úvahu, že každá živá bytost je vybavena pro fungování ve svém běžném „umveltu“ a tam může podávat výkony zcela zarážející, zatímco v jinak konfigurovaném prostředí trapně selhává: ne nadarmo se Skinnerovi jevili laboratorní potkani, od přírody výborně adaptovaní na pohyb v norách, při pokusech s labyrintem mnohem „chytřejší“ než kočky, u nichž podobná situace a nárok vyvolávaly spíše záchvaty vzteku. Schopnost např. vlaštovek chytat ve vzduchu za velké rychlosti hmyz, cosi, o čem může člověk tak nanejvýš snít, se tradičně jako „inteligence“ nejeví, ale bývá označována právě jako „instinkt“ (k tomuto problému též např. Hingston, 1928, Scheler, 1928, Buytendijk, 1958). Díky tomu, že člověk je jakýsi „specialista na nespécializovanost“, lze jej obtížněji vyvést z míry (podobně jako již zmíněné potkany, vrány, makaky a jiné nám v tomto aspektu podobné bytosti), ale kdyby jeho schopnosti testoval nějaký jiný živočišný druh podle vlastních měřítek, dopadl by dosti bídně. I lidé se ostatně musejí testování své inteligence (co to vlastně inteligence je? Podle Junga harmonické sepětí racionality s emocionalitou) pracně učit: první americké pokusy vrazit k tomu nevyycvičeným přistěhovalcům z východní Evropy do rukou IQ test a tužku dopadly skličujícím závěrem, že se jedná v naprosté většině

o debily, ne-li hůře. A představa, že se pokusný živočich vyndá z klícky či vyžene z chlívku a předloží se mu k řešení problém typu „při sudém počtu písknutí hledej potravu a při lichém se dej na útěk před elektrošokem“, vyvolává otázku, jak úspěšný by člověk vyrostlý v takovémto prostředí vlastně byl. Je pozoruhodné, že za projev inteligence u zvířat i lidí se pokládá zejména schopnost k provádění formálních kalkulů, které má naše myšlení jako vnitřní nástroj jaksi inkorporované: nejlépe je provádějí stroje – „umělá inteligence“, hůře lidé a nejhůře zvířata – z tohoto hlediska tedy „nemyslí“. Instinkt provádí nevědomě něco, co inteligence provádí vědomě. Paradoxně viděl právě Darwin (1871) instinktivní jednání jako „do hardvéru“ přešlá jednání původně vědomě prováděná, podobně jako si časem zautomatizujeme psaní na stroji či řízení auta: zatímco původně housenka předla kokon „po zralé úvaze“, časem se užitečné jednání stalo vrozeným (takto by se po generacích řízení měly začít rodit děti s bazální instinktivní šoféřskou výbavou). Samozřejmě že to, čeho si vážíme, je právě vědomí něčeho: srdce jsou zde už od prvohor, kardiologie teprve několik staletí, hexagony na včelích buňkách jsou zde také nesrovnatelně déle než geometrie. Je oblíbeným klišé, které má v posledku zvířata zbavit hodnoty, že „žádné vědomí nemají“. To bychom mohli ostatně o neoblíbených lidech tvrdit také, na to jejich usuzujeme jen *per analogiam* vůči našemu vlastnímu a předpokládá to jistou minimální míru vstřícnosti. Je evidentní, že vědomí zvířat bude čímsi poněkud jiným nežli to naše, a to tím více, čím je od nás dotyčný druh systematicky dál – tasemnice má sotva stopy něčeho, co je lidskému vědomí byť vzdáleně analogické. Darwinova domněnka o vzniku instinktů možná není tak fantastická, jak se jeví, a zvířata dnes žijí vědomě cosi, co my máme dávno zautomatizované (a naopak). Vnitřní svět zvířat, která jsou nám dostatečně vzdálená, abychom se mohli podívat, a zároveň dostatečně podobná, abychom je ještě dokázali nějak pochopit, bychom německy označili jako *befremdend* – pokud hnízdícímu holubovi vezmeme vajíčka, jde si s naprostou samozřejmostí sednout na

prázdné hnízdo a ztrátu „postřehne“ tak nejdříve po hodině. Pokud holubímu páru umístíme do jeho teritoria malé mládě v době, kdy není právě ve fázi hnízdního cyklu vyladěné na péči o ně, hlasitě pištící holoubě jakoby „nevidí“ (zrak mají holubi vynikající) a nedbají o ně, zároveň je však ze svého hnízdiště neodstraní ani nevyhánějí – na to je příliš malé. Fenomén čímsi upomíná na Julia Fučíka v Sovětském svazu, kde nevnímal jakékoli příznaky stalinského teroru. Naší přímé zkušenosti je ovšem vnitřní svět zvířat, Portmannova (1960) *Innerlichkeit*, cizí, včetně pracně vypreparovaných polárních pojmů „instinkt“ a „inteligence“, které splývají v reálných zvířatech v kompaktní a nediferencované klubko.

33

Lehce upravená kapitola z knihy
Ochlupení bližní: Zvířata v kulturních kontextech,
Praha, Academia, 2011.

Stanislav Komárek

Deleuze a Guattari, Olivier Messiaen, ptačí zpěv

34

V Deleuzově a Guattariho textu „O ritornelu“, jak již název naznačuje, hraje zásadní roli volba hudebního/zvukového slovníku, vztahování se ke světu s jeho pomocí. Množství životních formativních aktivit má své výrazy ve zvukových projevech, hudba je nedílnou součástí světa. Svět je uvažován v hudebních vztazích, a nakonec svět je uvažován jako hudba. Zaujetí takového postoje si nadále zkouší nárokovat obecnější výpovědní hodnotu, stále jde o témata jako život a jeho struktury, pohyb, identita, interakce. Sonorní prizma se však zdá být Deleuzovi a Guattarimu v zásadním ohledu instruktivnější, výstižnější, přiléhavější. Organizování zvuků a jejich role v životním prostředí druhů se jeví být jako zajímavá látka ke srovnávání (vztah lidské hudby a ptačího zpěvu). Práce se zvukovým materiálem, aktivita chápaná jako provázaná s komunikací, je společná celé řadě druhů a specifické místo v této oblasti zaujímá hudba. Mimo jiné se zde též připomíná často pozapomenutý či přehlížený jev, že totiž mnohé v našem myšlení zažité termíny a jejich používání vděčí za svou podobu vizuálnímu prizmatu. Sonorní prizma tak v kapitole O ritornelu vystupuje jako využitá alternativa, obohacující náš slovník o výrazy s dalšími, zajímavými možnostmi. Následující řádky se snaží uchopit některé ze základních pojmů a postojů tohoto textu, zaměřují se na přítomnost a funkci motivu ptačího zpěvu, namnoze pojednávaného na příkladu tvorby francouzského hudebního skladatele Oliviera Messiaena, dále se zabývají významem jeho tvorby vzhledem k deleuzovskému myšlení.

Jak již bylo zmíněno, v textu „O ritornelu“ Deleuze a Guattari obohacují svůj slovník o pojmy převzaté z hudební terminologie. S jejich pomocí také hodlají uniknout některým nebezpečím spojeným s tradičními dualistickými koncepcemi, uvažujícími proti sobě různé dvojice, mysl a tělo, ducha a hmotu, ...

a nesnázím plynoucím z jejich smířování. Stopy těchto nesnází (nebo jim analogických) nacházejí i v moderním vědeckém myšlení, stavějícím se jednou např. na stranu DNA jako určujícího vnitřního principu životních dějů, jindy naopak identifikují tendence redukovat živé aktivity na pouhé stimulované odezvy určené vnějšími okolnostmi, vnějším prostředím. Co se týče biologů, ke kterým se staví souhlasně, jedná se nyní především o Jakoba von Uexkülla, jehož koncepci života ve světě pořádaného po způsobu hudební kompozice adaptují pro své účely. Von Uexküll přirovnává živé organismy k melodiím, které nacházíme v provázaných vztazích jedné ke druhé a k okolnímu prostředí, podílející se na něm. Samotné organismy označuje jako „milieu“, jakési individuálně „spolčené skupiny“ organických funkcí, harmonizovaných ve vzájemných vztazích, jako pozorujeme u orgánů v těle. O milieu v podobném a rozšířeném smyslu Deleuze a Guattari mluví též jako o prostředích, blocích kódovaného časoprostoru. Prostředí jsou rytmizována, definována podle uvažovaného periodického opakování určité složky, kódována, kód je však zároveň ve stavu neustálého překódování či převodu.¹ Prostředí jsou provizorními, pohyblivými sdruženými seskupeními v kontaktu s dalšími prostředími, organismy jsou prostředími, vnitřní prostředí jsou obklopena vnějšími. „Prostředím všech prostředí“ je pak chaos, ze kterého mohou vyvstávat směrové složky, chaos tak stojí u vzniku určitějších prostředí a rytmů.

O rytmech se mluví v případě přechodu od jednoho prostředí k druhému, případně v druhé, rytmus spojuje (a zároveň odděluje) první s druhým (třetím, jiným, vnějším...), neopakuje totožné. Rytmus je určen jako vždy nepravidelný, resp.: pravidelnost je rys přiřknutý výsledkem měření v rámci prostředí, po přikládání měřítka. Rytmus jednotlivé prostředí předchází, konstituuje, rytmizuje a zprostředkovává přechod mezi nimi. „Není nikdy na stejné rovině s tím, co je v rytmu.“ Periodické opakování je nekomunikativní a v sobě uzavřené,

---

¹ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, Praha 2010, str. 353.

můžeme ho sice pokládat do základů prostředí, zajišťovat tím pojímanou totožnost individuality, avšak v situaci styku různých prostředí se zároveň již ocitáme v situaci rytmu a prostředí jeví zároveň jistou stálost i jistý pohyb. Například u rytmu srdce uvažujeme periodicitu pohybu, můžeme jeho rytmus měřit podle taktů a označit ho za nějak pravidelný, ale zároveň seznáváme, že rytmizovaná aktivita tohoto orgánu je v neustálém pohybu, kolísá, úder se nevrací zpět, život až přímo předpokládá, že po jednom úderu následuje druhý, jiný, nikoli znovu první. Každý následující rytmizovaný úder znamená jiné trvání. Rytmus je tím, co je (jakožto vitální pulz) před odlišením pravidelností od nepravidelností; i měření je rytmizovaná činnost, první srovnané s druhým.

Ritornel je diferencující rytmus, přítomný a konstituovaný v milieu (prostředích), je vztahem složek prostředí, nelze ho lokalizovat do žádné z nich, setkávají se v něm a podle míry jeho konzistence v něm drží pohromadě. V hudbě ritornel označuje opakující se motiv, instrumentální mezivětu refrénovitěho typu s touž hudební myšlenkou. Zároveň je používán i jako označení pro „tutti“, místo ve skladbě, kdy hráči hrají všichni spolu. U Deleuze a Guattariho je používán jako motiv konzistence sdružující užší i rozsáhlejší uspořádání prostředí, „skladby životních melodií“, tak nadále jako pojem odkazující k (přidruženým) zvukovým a hudebním podobám jejich výrazu, jako teritoriální píseň. Má různé podoby, podle směrů a podob prostředí, která rytmizuje, podle míry konzistence složek, které sdružuje. Náhorně popisuje Deleuze ritornel v jeho třech nejobecnějších momentech jako role, které plní jednoduchý popěvek či „broukání si“ v určitých situacích, náš motiv spojený se situací, která vede k jeho prozpěvování. Zaprvé v noci, v lese, když si „dokola“ prozpěvujeme, abychom si dodali kuráž, bezpečně našli domov, soustřeďujeme naše činění na jeho ustavení. Zadruhé když je domov zde, organizujeme jeho chod, obkružujeme jeho hranice. Zatřetí když kruh pootvíráme, někoho vpouštíme, vydáváme se ven, vedeni a doprovázejíce se

nitkou písničky.² Ritornel je spjat s teritoriem. Hledáme a ustanovujeme teritorium, organizujeme teritorium, opouštíme ho, abychom směřovali k novému – tyto tři pohyby patří k sobě, vzájemně se doplňují a prostupují. Ritornely mají svá místa v teritoriích, organizují je, zajišťují jejich přechody: teritoria jsou spolu s ritornely na cestě k deteritorializacím a reteritorializacím.

Teritorium, spíše než že by bylo prostředím, je „aktem, který určuje prostředí a rytmy, který je teritorializuje.“³ Teritorializované prostředí je vybudováno z částí různých prostředí a rytmů, je jakousi aktivní konfigurací různých aspektů, složek, které se teritorializací stávají expresivními, teritorium se objevuje s expresivitou rytmu. Složky prostředí se stávají kvalitami a zároveň vlastnictvím. Životní aktivita rytmizovaná ve vztahu s okolím představuje jak ovlivňování prostředí dle rytmu vlastního, tak vliv vnějšího prostředí a jeho rytmů. Způsoby setkávání se s okolím se komplikují: stopa je vzniklým rozdílem v okolí, nejprve pouze značí přítomnost zvířete v něm, je bezprostředně spojena s akcí. Může se ale stát „vlastní stopou“, kdy rozdíl, který je s ní spojen, nabyde na intenzitě takovým způsobem, že nebude již pouhým odrazem původního rytmu. Začne se vlivem kombinací osamostatňovat, kód se v interakcích mění, získá vlastní expresivní kvality, pocházející z aktivního vztahu zvířete a prostředí. Tato autonomie umožňuje teprve využití takové stopy jakožto značky, přetrvávající samostatně ve vnějším prostředí tak, že mohou ukazovat k individualitě. „Teritorium je předně distancí mezi dvěma bytostmi stejného druhu,“⁴ je to tato distance, kterou lze nejprve označit jako vlastnictví. Prostředí takto užitá jako výrazová látka se stává nositelem „ukazatelů“ těchto distancí a jedinců, kteří je nárokují. Výrazové látky a značky se ale dále komplikují díky vnitřním vztahům mezi sebou navzájem: delší krok, větší rozsah zvukové stopy, ve frekvencích a způsobech značení se konstituují

² Tamt., str. 351.

³ Tamt., str. 355.

⁴ Tamt., str. 361.

rytmické motivy. V kombinacích mezi prostředími a značkami jednotlivých zvířat vyvstává specifický styl, nesoucí informace o jednotlivcích a jejich schopnostech organizace teritoria. V aktivitě teritoriálního značení, lze nyní říci, povstávají „rytmické postavy, tváře“, které již nejsou bezprostředně spojeny s původními postavami, nýbrž které mají vlastní tvářnost. Rovněž vztah motivů k prostředí je modifikován získáním autonomie – melodie spojené s krajinami se samy stávají melodickými krajinami, odlišenými od krajin původních, v jejich uspořádání se konstituují nové vztahy, evokující krajiny nové.

Zvuky ptačích hlasů ornitologové dělí na dva základní typy, volání a zpěv. Zvuky volání Deleuze a Guattari uvažují jako milieu komponenty fixované ke specifickým jednotlivým funkcím, jako je například varování před nepřítelem. Ačkoli i tyto zvuky mohou obsahovat poměrně komplexní informaci o podobě nebezpečí, jsou však stále výrazy bezprostředně spojenými s událostmi, aktivitami, postavami. Zpěv je uvažován již jako organizace zvuků spojená s teritorializací. Zpěv představuje zvukový komponent milieu, který byl uvolněn a překódován do autonomnější podoby. Rytmus už není pouhým zvnějšněným odrazem vnitřního uspořádání nebo bezprostřední reakcí na vnější stimul, díky výrazové autonomii může vyjadřovat vztahy k vnějším okolnostem, ačkoli tyto nejsou dané. Pták tedy získává schopnost svým zpěvem expresivně obsazovat prostředí. „Co objektivně odlišuje ptáka hudebníka od ptáka nehudebníka, je právě tato schopnost motivů a kontrapunktů.“⁵ Individuální styl je vyjádřen ve způsobech harmonizací melodií a artikulací osobních rytmů, konstituovaných také uvnitř konkrétního prostředí, v teritorializující aktivitě, v teritoriu, ale zároveň také již vyvstává v nových vztazích mezi teritoriálními motivy, ve variacích a improvizacích, ve kterých se odráží a vznikají konfigurace vztahů. Pokud jsme nyní lokalizovali hudebnost v zvukovém výrazu

---

⁵ Tamt., str. 359.

spojeném s pohybem teritorializace, znamená to ovšem také, že ptačí zpěv lze označovat jako umění?

Olivier Messiaen, jako hudební skladatel a zároveň ornitolog, se závěrem o hudebnosti v ptačím zpěvu neváhá. Motivy ve zpěvu ptáků, obzvlášť některých, jsou podle něj tak vytříbené, melodie tak komplikované, rychlé a „přesahující naši fantazii“, že zpochybňovat jejich hudebnost nedává dobrý smysl. Některé druhy disponují tak jemnou, stabilní a přesnou mikrotonalitou, používají tak vysoké tóny a malé intervaly, že jejich písně na našich klasických nástrojích ani není možné hrát, musí být proto transponovány, zpomalovány a přepisovány podle poměrů, pokud jejich motivy chceme do naší hudby co nejpřesněji přenést. Z hlediska techniky jsou tedy virtuozové,⁶ na poli hudby, co se týče výrazových prostředků, „dosáhli všeho“.⁷ Messiaen ptáky označuje za pravděpodobně největší muzikanty existující na naší planetě. Dalo by se tedy nakonec říci, že bychom při jeho hledisku mohli zřejmě zrovna tak dobře pokládat otázku, proč hudebním uměleckým projevem nazývat ten náš.

Messiaen, jako hudební skladatel a katolík, nachází zdroje pro chápání ptačího zpěvu, kromě celé řady jiných textů, například u Sv. Bonaventury, který přírodu pojímá jako zprostředkovávající spojení, ukazující k Bohu. Vnímání nás těší díky tomu, že věci jsou stvořeny podle určitých neměnných zákonitostí, ležících mimo čas a prostor, jejichž vnímání přivádí duši k Bohu, příp. jsou dokonce samy Bohem, jelikož vše věčné musí být v něm či jím. Motivován zaujetím spřízněnými myšlenkami o neměnných principech postupujících stvořené, užívá Messiaen ve své tvorbě prvočíslo jakožto reprezentující Boží nedělitelnost,⁸ nemožnost jejich dělení na něj působí jakýmsi „kouzlem“, které se snaží přenášet i do své tvorby.

⁶ Tamt., str. 357.

⁷ R. Fallon, *The Record of Realism in Messiaen's Bird Style*, in: *Olivier Messiaen. Music, Art, and Literature*, vyd. Ch. Dingle – N. Simeone, Aldershot 2007, str. 130.

⁸ Tamt., str. 127.

Asi nejznámější použití prvočísel v kombinaci s ptačím zpěvem se nachází ve skladbě „Liturge de cristal“,⁹ ve které piano a cello doprovází melodii psanou v „ptačím stylu“ výškami a trváními komponovanými za použití prvočísel. O této skladbě Messiaen říká: Přeneste [je, ptačí zpěv a onen doprovod] na náboženskou rovinu: získáte harmonické ticho nebes.¹⁰ Ptáky označuje za „malé služebníky nehmotné radosti“,¹¹ z náboženských, ale i hudebně technických důvodů považuje tedy za vhodné jejich zpěvu naslouchat. Život v přírodě je stopou Boží tvořivosti, ptačí hudba je „odpovědí přírody na harmonii sfér“.¹² Uměleckost je tedy lokalizována v tvořivosti přírody a jak pro Bonaventuru, tak pro Messiaena lze otázku a cíl tvorby zastřešit otázkou po zprostředkování vztahu k Bohu, k nadsmyslové realitě, k nadpřirozenu. Přinejmenším co se týče zkušeností označovaných jako v nějaké míře extatické, jsou Messiaenovy snahy u řady posluchačů úspěšné. Adaptování ptačího výraziva na poli naší hudby, užívání prvočísel, symetrických i nesymetrických rytmů a přidání rytmických hodnot v rámci experimentování s trváním/časem v hudbě, komponování přihlížející k očekávání harmonických následností... Takové a další prostředky si za tímto účelem volí k ruce.

Deleuzův a Guattariho názor je do značné míry spřízněný s Messiaenovým, ač určen do značné míry odlišnými (materialistickými) perspektivami. Uměleckost situují, vedle přivlastňování, do základů teritorializujících aktivit. Vystávání výrazových kvalit jakožto estetických je podle nich tvořivým vztahem k okolí podmíněno. Počátek umění je spatřován v rozdílu mezi bezprostředními výrazy a výrazy nesenými autonomními výrazovými látkami, svébytností teritorializujících

⁹ Messiaenův kvartet „Quator pour la fin du temps“, premiéra r. 1941.

¹⁰ R. Fallon, *The Record of Realism in Messiaen's Bird Style*, in: *Olivier Messiaen. Music, Art, and Literature*, str. 127.

¹¹ O. Messiaen, *The Technique Of My Musical Language*, Paris 1990, str. 34.

¹² R. Fallon, *The Record of Realism in Messiaen's Bird Style*, in: *Olivier Messiaen. Music, Art, and Literature*, str. 131.

motivů. Tento rozdíl označuje přechod mezi pouhým aktivním výrazem a aktem, při kterém látka nabývá formy výtvaru. Například pták *Scenopoïetes dentirostris*¹³ trhá listy stromů a spadené na zemi je obrací světlou stranou nahoru – tímto způsobem vyznačuje místo, které si přivlastňuje za účelem performování specifických činností a zpěvu, staví si „stage“, podstavec umění. Tuto činnost můžeme označovat za primitivní umění, činnost stojící v základu: osvobozování výrazových látek v pohybu teritoriality, „činíme výrazovou látku z čehokoli“.¹⁴ Podobně a dále, navíc již ve specializovanější zvukovém rámci, může být popsán zpěv pěnkavy. Funkci značek, podstavce, odpovídá tzv. „subsong“, podzpev, „který za normálních okolností obsahuje osvojení si obecné tonality, celkového trvání a obsahu strof, a dokonce tendenci skončit o notu výše. Z hlediska získávání, učení, je primární. Rozvinutý, plný zpěv, ‚full song‘, má tři fráze. První, čtyři až čtrnáct not, crescendo a snížení frekvence. Druhou, od dvou do osmi not, konstantní frekvence nižší než byla předchozí. Třetí, která končí ‚fioriturou‘ či složitým ‚ornamentem‘“.¹⁵ Ale přesné uspořádání není dáno. Intervaly, motivy, detaily ornamentů jsou věci „artikulace zevnitř“, stylu jednotlivých jedinců.

„Objevení čistě melodické krajiny a čistě rytmické postavy označuje moment, kdy umění přestává být němou malbou na štítku.“¹⁶ Rytmizované motivy se v pohybu teritoriality stávají komunikativními a díky určité míře získané autonomie mluví také již „samy za sebe“, jejich přítomnost konstituuje nové vztahy, ve kterých „ožívají“ podoby rytmických postav. Tyto zůstávají nadále ovlivněny svými původci a prostředím, ale již je nevyžadují, jejich expresivita je funkční i bez nich, mohou ukazovat k nepřítomným postavám, zprostředkovávat vztah ke

¹³ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, str. 356–7.

¹⁴ Tamt.

¹⁵ Gilles Deleuze a Félix Guattari parafrázuji Williama Thorpa (*Learning and Instinct in Animals*, str. 420–426), in: G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, str. 357.

¹⁶ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, str. 360.

krajinám, které v nich ale samy nabývají zvuku a vystupují coby rytmické a melodické jako o sobě dostačující, taktéž asociující nebo ukazující k možnému, virtuálnímu. Důležité každopádně je, že touto cestou se podle Deleuze a Guattariho ubírá i umění. Užívá prostředí jako výrazových látek, aby jich užilo pro expresivní vyjádření niterného, aby organizovalo souvislosti, aby nás otevřelo novému, zprostředkovalo nové. Hudba činí ritornely zvnějšněným, deteritorializovaným obsahem pro deteritorializující formu projevu. Hudba nás strhává, unáší, je schopna zprostředkovat a vést nás v pohybech radikální deteritorializace, ale též reteritorializace. Uměleckost prostupuje přírodou coby tvořivý aspekt vztahování se k vnějšku a „nečeká na člověka“,¹⁷ je přičítána ptákům i dalším teritoriálním zvířecím druhům. Pojetí, nahlížející na umělecké projevy jako určené distancí od praktického používání, jsou tedy odsunuta, ale jaksi zpola, i v teritorializujících aktivitách distance hraje zásadní roli.

Kromě řady podobností ve způsobech organizace zvuku u lidské a ptačí hudby (tonální, imitativní, improvizací, ...) za zmínku snad dále stojí ještě také zajímavé paralely mezi způsobem učení písní u ptáků a u dětí: mláďata začínají u „prototypu“ písně, procházejí stadiem „plastické“ písně, do které začleňují i cizí vlivy, a nakonec se naučí píseň či písně pro svůj druh typické (full song). Podobný průběh pozorujeme u dítěte, které si nejprve „pobrukuje“, aby později začalo experimentovat také s úryvky písní, které slyší ve svém okolí, a posléze se učí písně celé.¹⁸ Vedle podobností je zde také samozřejmě řada rozdílů ve způsobech užití a skladby písní, umožňujících člověku komplexnější organizaci zvukového materiálu. Oproti tomu řada zpěvných ptáků má na druhou stranu „efektivnější“ a složitější dýchací a hlasové ústrojí

¹⁷ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, str. 362.

¹⁸ J. Prokeš, *Edukační aspekty strukturované inteligence se zaměřením na inteligenci logicko-matematickou*, (elektronická skripta), kap. 3, *Hudební inteligence* [online]. FI MUNI, 2008 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.fi.muni.cz/~qprokes/gardner/obsah.html>.

(syrinx), zajišťující komplikovanější, jemněji modulovaný vlastní výraz.

Deleuzovo a Guattariho pojetí umění má své obdoby i v současném estetickém myšlení. Např. i V. Zuska ve svém úvodu do estetiky¹⁹ (odkazuje též na Deleuze) předkládá pojetí estetické kvality dle schématu figury a pozadí, kdy kvalita vystupuje oproti pozadí jakožto časový „kondenzát“ pocíťované difference, způsobené mj. rozdílem v rytmizaci. Vnímání kvality jako estetické je pak spojováno s uchopováním působícím intenzivnější, takříkajíc kolmý vektor změny, s intenzivnějším „stáváním se jiným“.

Aktivní vztažený životní pohyb shrnutý v ritornelu je vůbec významně určen deleuzovským myšlenkovým konceptem stávání se (jiným). Komunikace prostředí s prostředím je provázena vzájemným stáváním se jednoho druhým. Prostředí se setkávají na hranicích svých kódů, motivy podstupují dekódování a překódování, teritoria se na svých hranicích otevírají deteritorializaci, ve svém pohybu jsou s ní již o počátku nutně spjata. Záleží na míře otevřenosti struktury a dispozicích při setkávání se s jinakostí, na tom, nakolik a jak je ritornel schopen spojovat heterogenity do konzistentních celků, využívat přechodová meziprostředí. Stávání se v interakcích představuje obousměrný pohyb mezi prvním a druhým, vnějším a vnitřním.

Olivier Messiaen je podle Deleuze a Guattariho význačným příkladem procesu stávání se na poli hudby, mezi člověkem a zvířetem. Messiaenova vášeň pro ptáky a dlouhé hodiny strávené v přírodě při poslechu a zapisování ptačích zpěvů do notací měly za výsledek značný vliv na jeho kompoziční postupy. Přepisy, i když vedeny zároveň ohledem k přesnosti, nezůstávají u pouhého co nejpřesnějšího napodobování ptačího zpěvu, ten se v rámci převodu mění, ovlivněn dispozicemi našich nástrojů, užití kterých se však rovněž mění;²⁰ Messiaen

¹⁹ V. Zuska, *Estetika, Úvod do současnosti tradiční disciplíny*, Praha 2001, str. 94–99.

²⁰ R. Bogue, *Deleuze on Music, Painting, and the Art*, New York 2003,

v zájmu zachycení barev zvuků hledá nové akordy a kombinace zvuků. Jednotlivé ptačí druhy ve skladbách neizoluje (jako v klecích), naopak se snaží o jejich přenesení včetně zvuků prostředí je obklopujícího, např. vody, skal, i včetně dalších ptačích druhů vyskytujících se ve společném prostředí. Zároveň užívá širokou škálu prostředků, které mu poskytuje hudební tradice, často velmi inovativním způsobem. Staví tudíž zvuky do nových souvislostí, nechává ptactvo v hudbě vstupovat do nových vztahů. Například skladba *Chronochromie* obsahuje 18 ptáků, sledovaných samostatně, tvořících autonomní „rytmické postavy“ a zároveň realizujících výjimečnou hudební krajinu.²¹ Ve skladbě *Des Canyons aux Étoiles* je zpěv žluvy a dalších ptáků umístěn vedle zvuků a rytmů geologických aktivit kaňonů v „červeně zbarvené“ E-dur, v ozvěnách a pod zářícími hvězdami.²²

Messiaenova hudba podle Deleuze a Guattariho představuje funkční dynamickou interakci mezi hudbou a kosmem, ukazuje hudbu a svět jako otevřené systémy propojené v procesu vzájemného stávání se.²³ Hudba se stává zvířetem, ptákem, pták se stává (čistě) hudebním. Jako by též v Messiaenově tvorbě nacházela pokračování svobodná kreativita přírodních kombinací (ptáky někdy též mj. uvažuje jako symbol svobody), která se dle Deleuze a Guattariho zdaleka neomezuje na účelnost a selektivní kritéria, naopak je plna experimentálních a nepravděpodobných kombinací, je zároveň estetická i pragmatická, organizovaná i otevřená a improvizující.

Otázka po vztahu mezi lidskou hudbou a ptačím zpěvem tedy z hlediska Deleuze a Guattariho nemá ani tak (možná zpočátku očekávanou) podobu typu „co je více ovlivněno čím“, „co zde bylo dříve“, „jak se mohou zvuky přírody užité v lidském hudebním projevu stát uměleckými“. Vliv otázka předpokládá

---

str. 30.

²¹ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin*, str. 362.

²² A. Ross, *The Rest is Noise*, New York 2007, str. 342–3.

²³ R. Bogue, *Deleuze on Music, Painting, and the Art*, str. 31.

vzájemný, časovou následnost buď vcelku přehlíží, nebo objímá pohromadě, strukturní analogie uměleckosti zkouší rozeznat jako prostupující skrze veškerá prostředí, lidské i „přírodní“ umění shledává podmíněné obecnou teritorializující aktivitou. Počátek umění je spatřován v tvořivé diferenciaci expresivity teritoriality. Nejenže ptačí zpěv je uměním, může tak být nakonec nazvána i celá řada dalších (nejen) organických aktivit. I v případě „pouhé imitace“, kopírování, zapískání si ptačího motivu je již náš projev zachycen v pohybu stávání se něčím jiným, již tehdy dekódujeme a vřazujeme komponent prostředí do nového kontextu. Komplexní a „produktivní“ ukázkou vzájemného vztahu hudby a ptačího zpěvu můžeme zahlédnout v tvorbě Oliviera Messiaena, jehož hudbu můžeme též chápat jako práci s bloky zvukového materiálu, jimiž oboustranně prochází pohyb stávání se jiným (ptákem a ptáka hudbou), či širěji jako hudbu uskutečňující dynamický vztah se světem vůbec, s kosmem.

45

Ondřej Pěkný

Zaujatost zvířat.

Několik textů Francise Ponge

„A tak je koza, jako všechny bytosti, omylem a zároveň završenou dokonalostí tohoto omylu; a tedy ubohá i obdivuhodná, znepokojující a přitom úchvatná.

46

A my? My zajisté vystačíme s úkolem toto vše (nedokonale) vyslovit.“

(Koza, 1953–57)

„V ničem není tolik vědění, v ničem není tolik taktu.“

(Dvakrát kreveta v (jediné) sumě, 1926)

Měkkýš

Měkkýš je bytost – téměř – vlastnost. Nepotřebuje kostru, stačí mu val, cosi jako barva v tubě.

Příroda se tu zříká tvaru, v němž by plasmu mohla předvést. Dává jen najevo, jak na ní lpí a starostlivě ji chrání, ve skříňce, jejíž vnitřní stěny jsou krásnější.

Nejedná se tedy prostě o chrchel, ale o nejvzácnější skutečnost.

Měkkýš je nadán silnou energií, s níž se dokáže uzavřít. Není to popravdě řečeno nic než sval, stěžež, zámek a jeho brána.

Patentní zámek, jenž žlázami vyloučil bránu. Dvě lehce vyduté brány tvoří celé jeho obydlí.

První a poslední obydlí. V něm sídlí ještě i po smrti.

Je marné chtít ho odtud vytáhnout zaživa.

Nejnepatrnější buňka lidského těla lpí právě takto, a s touž vervou, na řeči, – a opačně.

Někdy však přichází jiná bytost znesvětit tento hrob, je-li dobře udělaný, a zaujmout místo zesnulého stavitele.

To je případ raka poustevníka.

1942

Poznámky k jedné mušli

Taková mušle je docela malá věc, mohu ji však zbavit míry tím, že ji umístím zpět tam, kde ji nacházím, zasazenou v prostranství písku. Neboť pak ho hrst zdvihnu a pozoruji to málo, co zůstává v dlani poté, kdy mi skoro všechen utekl mezerami mezi prsty, pozoruji několik zrněk, pak každé zrnko zvlášť, a žádné z těchto zrněk písku mi v tu chvíli nebude už připadat jako malá věc, a znenadání přesně vykroužená mušle, skořápka ústřice, zakrslá tíara nebo „břitva“ na mě udělá dojem ohromného monumentu, kolosálního a vzácného zároveň, něco jako chrám Angkor, Saint-Maclou nebo Pyramidy, avšak s významem mnohem zvláštnějším než tyto příliš nepopíratelné výtvary člověka.

Přijde-li mi tedy na mysl, že tato mušle, kterou si zajisté kterákoli mořská vlna může vzít zase zpět, je obydlena nějakou bytostí, pokud k té mušli přidám bytost a představuji si ji umístěnou pár centimetrů pod hladinou, nechávám na vás, abyste si domysleli, o kolik vzroste, jak znovu získá na intenzitě můj dojem a odliší se zcela od toho, jež dokáže vyvolat nejpozoruhodnější z monumentů, o kterých jsem se zmínil!

Monumenty, které staví člověk, se podobají kouskům jeho kostry, nebo kterékoli kostry, velkým kostem zbaveným masa: nevyvolávají představu žádného obyvatele odpovídající velikosti. Z nejohromnějších katedrál proudí jen beztvary zástup mravenců, a dokonce vila a nejpřepychovější zámek, postavené pro jediného člověka, jsou stále porovnatelné spíše s úlem či s mraveništem o mnoha propojených komorách, než s mušlí. Pán opouštějící svou domácnost vyvolá zajisté slabší dojem než rak poustevník, který povystrčí své monstrózní klepeto z otvoru kornoutu, jež obývá.

(...)

Ústřice

Ústřice, velká jako průměrný oblázek, má drsnější vzhled a méně jednotnou barvu, jiskřivě bělavou. Svět tvrdošijně uzavřený. Přece však je možné ho otevřít: stačí ji chytit do utěrky a posloužit si krátkým zkoseným nožem, pouštět se do toho opakovaně. Zvědavé prsty se pořežou, lámou se nehty: je to špinavá práce. Rány, které jí zasazujete, zanechávají na její skořápce bílé okrouhlé skvrny, jakási světelná halo.

Uvnitř najdete celý svět, k pití a k jídlu: pod (doslova) perleťovým firmamentem, svrchu se nebesa tisknou na spodní nebesa, a tvoří tak jediné tratoliště, lepkavý a zelenavý váček, příliv a odliv pro zrak i čich, lemovaný na okrajích černavou krajkou.

Někdy, velmi vzácně, se v jejich perleťovém hrdle zaskví vykroužená formule, jíž je hned možno se ozdobit.

1942

Náčrt ryby

(Rybí rallye)

Jako – tisíc kousků kolejnice pod lokomotivou – tisíc čar či znaků telegrafické Morseovy abecedy – tisíc pomlček vrytých do partitury pro mechanické varhany – ryby plují za sebou a prchají – v okamžitém sledu – věci, které nelze vyjádřit, neboť jsou samy sobě svými znaky – věci tak schematické a věci, které se nikdy nezastaví.

Ale...

(...)

(Pronásledování opravdové ryby)

...Hlavní její vlastností je profil tak vítězoslavný, vyrovnávací končetiny, které tak přesně zatáhla, aby mohla manévrovat ve svém prostředí – v tom hustém prostředí –, že její tělo, jak se zdá, je tu dokonale ve svém živlu, že si hraje, jak se mu zachce, mrská sebou a ani trochu se nestydí.

Ale proč tedy výraz její tváře tragicky popírá výraz těla?

– Utekla se do něj její úzkost.

A my si myslíme, že co ji hryže, je hrůza nad tím, jak se zmrzačila. Skutečnost, že nemá nic kromě tlamy, čím by si brala potravu (a může ji vůbec plivat zpět?)

Jako hotelová krysa, která se tak svědomitě zamotala do hadrů, že už není schopna zastávat svou profesi.

(...)

Ale proč tedy ten výraz úzkosti?

Mám vůbec právo o ní mluvit? – Ovšemže, vždyť se v tom znaku dává tak zřetelně!

...Ale pouze tehdy, *když se zastaví nebo když zpomalí*. A zde je možná obsažen důležitý poukaz... Možná, že tu pochopíme něco důležitého ohledně vztahu takových znaků k člověku... Něco, co možná ani nepatří k podstatě ryby...? Ale když člověk narazí na cokoli příhodného, má po tom sáhnout! ... Stačí! Vraťme se k rybě.

(...)

Nejprve jsou tu údery její tlamy! Jako palice! A pak. Ach! Pak ta její hlava! Není pochyb o tom, že je to hlava! Hlava tak málo odlišná od té naší!

Na krku, žábry připomínají jistý druh rolet, sušší, inklinující k papíru, k bristolu. Rolety, žaluzie z rudého bristolu, krvácející...

Dobrá! Nechme toho!

Pod břichem, u jistých ryb, žádný rozdíl oproti hřbetu. U jiných (a ty se nám líbí méně) je to nepokrytě měkké, sklíčené, skličující, zranitelné. Jako po ztrátě krunýře. Tam jsou hadice,

jako v koši vzducholodi, a odtud se každou chvíli mohou vyvěsit jako vodící lana...

Podezřelý pytel...

Ale, dost! Ne, už o tom nemluvme! Nemluvme o provaze v domě oběšencově!

1947

50

Kreveta

Několik vlastností či okolností charakterizuje jeden z nejcudnějších předmětů na světě, a snad vůbec nejplašší zvěřinu kontemplace, malého živočicha, u nějž bez pochyby nejde ani tak o to, abychom ho hned jmenovali, jako spíše o to s nejvyšší opatrností si ho vybavit, přijmout výzvu k následování jeho vlastního pohybu v rozvodu opisných figur a nakonec prostřednictvím řeči dospět k dialektickému bodu, kde se nachází jeho tvar a jeho svět, jeho mlčenlivé založení a výkon jeho náležitého zaměstnání.

Připusťme na začátek toto, někdy se stává, že člověk, jehož pohled mate horečka, hlad nebo prostě únava, dostane přechodnou a zajisté neškodnou halucinaci: v prudkých, trhavých skocích pozpátku, které následují těsně za sebou, odděleny pouze pomalým návratem, vidí, jak se jedno místo jeho zorného pole po druhém začíná zvláštním způsobem hemžit jakýmsi drobnými znaky, nepříliš výrazně taženými, průsvitnými, ve tvaru hůlek, čárek a snad i jiných interpunkčních znamének, která aniž by svět před pohledem jakkoli skrývala, přesto jej určitým způsobem přepisují, přesouvají se v něm na způsob dvojí exposice a nakonec vyvolávají chuť protřít si oči, zbavit se jich a znovu zakusit radost z čistšího vidění.

S obdobným fenoménem se lze ostatně setkat i ve světě vnější representace: skoky krevety, uprostřed proudů, které obývá, nejsou jiného druhu, a tak jako skvrny, o kterých jsem mluvil

před chvílí, byly důsledkem narušeného zraku, tato malá bytost vyhlíží zprvu jako funkce podmořského změtení. Objevuje se ostatně nejčastěji na místech, kde toto změtení vládne stále, dokonce i v obdobích klidu: v kamenných průrvách, kde se bez ustání setkávají nesouhlasná kapalná vlnění, mezi nimiž oko v nakupení průzračnosti, kterou lze jen stěží odlišit od inkoustu, navzdory všem snahám nedokáže zahlédnout nic určitého. Průhlednost příhodná tou měrou, v níž zde skoky její na pohled nehybnou přítomnost zbavují vši kontinuity.

Nacházíme se nyní přesně v bodu, kde pod vahou vylíčené nesnáze a pochybnosti především nesmí v duchu zvítězit zbabělá

iluze, díky níž by se kreveta, vinou zklamané pozornosti, která takřka okamžitě přenechává místo paměti, uchovala jako pouhý odraz nebo ulělý stín a dobrá plavkyně typů toho druhu, jenž je nejhmatatelněji zastoupen u dna mořským rakem, humrem a langoustou a ve studených proudech rakem říčním.

Ne, nenechme se mýlit! Kreveta žije právě tak jako ony neohrabané vozíky, a jako ony zná, byť v podmínkách méně pozemských, všechny bolesti a úzkosti, které život obnáší zde i tam... Jestliže by nám extrémní spletnost, která je zevnitř oduševňuje, neměla zabránit v tom, abychom docenili také nejcharakterističtější formy, stylizaci, na niž mají právo, a tak je podle potřeby byli schopni uchopit jako lhostejné ideogramy, přesto není ani v nejmenším třeba, aby nás tento užitek ušetřil bolestí sympatie, které v nás nezadržitelně probouzí pohled na život: jakákoli přesnost v porozumění oduševnělému světu je bez pochyby možná jen za tuto cenu.

Co ostatně dokáže vystupňovat zájem o určitou formu spíše, než zmínka o její přírodní reprodukci a diseminaci v milionech exemplářů všude v tutéž hodinu, v chladných i v příznivých vodách, za dobrého stejně jako za špatného počasí? Jaké je množství jedinců, kteří tou formou trpí a stávají se obětí jejího zvláštního prokletí, právě na takovém množství míst v nás tento fakt vyprovokuje touhu po jasném a přesném vidění. Cudné

předměty, jakožto předměty, chtějí, jak se zdá, vzbudit pochybnost ani ne tak každý ohledně své vlastní skutečnosti, ale spíše ohledně možnosti být po nezanedbatelnou dobu podřízen kontemplaci, alespoň zčásti uspokojivému ideálnímu přivlastnění; mrštná mocnost, trůnící na ocase, každou chvíli psí trhnutí: tento motiv bude možné nakonec využít bez pochyby spíše v kinematografii, než třeba v architektuře...

52

Dříve tu však muselo nalézt svůj zdroj umění života: naším úkolem bylo předeštit tuto výzvu.

1942

Motýl

Jakmile cukr vytvořený v lodyhách vystoupá na dno květů jako špatně umytých šálků, – velké úsilí se zmocní země a nad ní zničehonic vzlétnou motýli.

Ale protože hlava každé housenky oslepla a zčernala a tělo vyhublo učiněnou explozí, z níž se vzňala symetrická křídla.

Od té chvíle si bloudící motýl sedne jen tu a tam podle nahodilé dráhy svého pohybu, nebo tak se alespoň zdá.

Letící zápalka, od jejíhož plamene nic nechytne. A ostatně přichází příliš pozdě, a tak jen shledává, že květy jsou už v rozpuku. Co na tom: po vzoru lampářů kontroluje zásoby oleje v každém z nich. Na vrchol květin přikládá zakrnělý hadřík, který s sebou nosí, a mstí se tak za dlouhé amorfní ponížení housenky pod lodyhou.

Drobná plachetnice atmosféry, k níž se vítr chová jako k přebytečnému lístku, toulá se zahradou.

1942

Vosa

Hymenopterus s vláčným, kočkovitým letem, – ostatně tygrovaného vzezření, – jehož tělo je mnohem těžší než tělo komára, a křídla přesto v poměru ke zbytku těla kratší, zato však vibrující a bez pochyby mnohokrát znásobená, vosa vibruje v každém okamžiku vibracemi, jichž je zapotřebí mouše v ultrakritické situaci (aby se odlepila od medu nebo z mucholapky, kupříkladu).

Zdá se, že žije ve stavu ustavičné krise, která ji činí nebezpečnou. Jakási zuřivost či šilenství – jež jí dodává takového lesku, síly hlasu a hudebnosti, že připomíná našponovanou a prudce vibrující šňůru, která tak dokáže pěkně spálit nebo dát ránu a jejíž každý dotyk představuje nebezpečí.

(...)

Analogie mezi vosou a tramvají. Così němého, když odpočívá, a così jako zpěv, když je při díle. Così jako krátká souprava, s místy první a druhé třídy, nebo spíše s lokomotivou a vagónem. A parní kotel. Dunící jako radiový šum, (vzkypělá) chemie.

A když se dotkne, dává ránu. Nejedná se o mechanický šok: spíše o elektrický kontakt, jedovatou vibraci.

Její tělo je však hladší – to vcelku vzato znamená jemněji artikulované – její let vrtošivější, nečekanější, nebezpečnější než přímá dráha tramvají určená předem tím, jak byly položeny koleje.

(...)

1952

Překlad Robert Roreitner

Vzducholodi, má láska

54

Když britský pilot Leefe Robinson sestřelil v brzkých ranních hodinách 3. září 1916 námořní vzducholod' Schütte-Lanz SL11, nabídl přihlížejícím obyvatelům jednu z nejfantastičtějších podívaných první světové války, jednu z těch, kvůli kterým Apollinaire psal užaslé dopisy z fronty a Nevinson by se klidně nechal zabít, jen aby mohl být jedním z porodníků nové obraznosti.

Neodolatelnou zvědavost a fascinaci s ním však sdíleli i civilisté; nebylo neobvyklé, že namísto do sklepů je improvizovaný letecký poplach vyhnal

do ulic, stejně jako desetiletého Henryho Tuttlela, který byl události svědkem (a kterého rodiče evidentně nechali na ulici):

„Byl to fantastický pohled. Zeppelin se pomalu sunul kupředu, vypadal jako stříbrný doutník. Hodně lidí vyšlo ven, když z Zeppelinu začaly zčistajasna šlehat plameny a najednou se rozpůlil a byla z něj jedna velká ohnivá masa. Byl to neuvěřitelný pohled – lidé se veselili, tancovali, zpívali a někdo začal hrát na dudy. A tak to pokračovalo celou noc.“

Pro vzducholodě to byl jejich osobní Stalingrad, noc natolik překvapivá, že jistou chvíli trvalo, než sestřelu německá

Planoucí a padající SL 11 nad Cuffley
(www.zeppelin-museum.de)

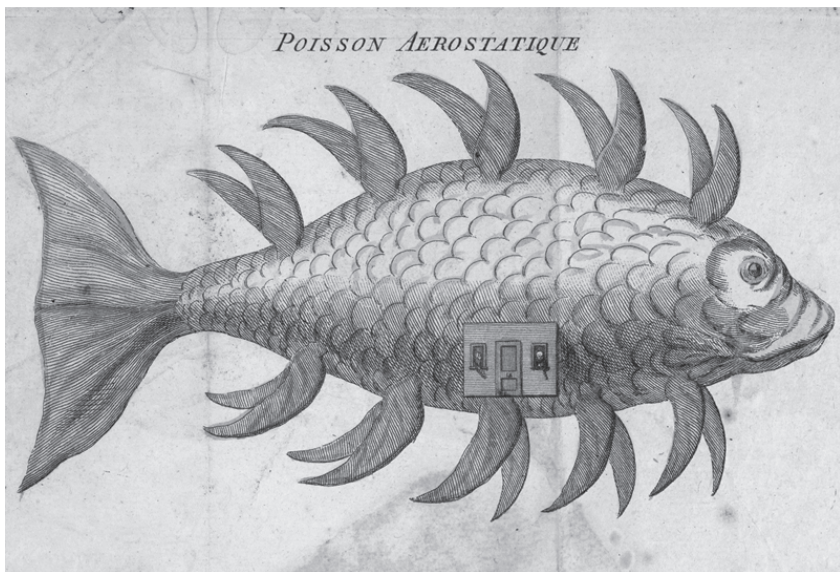
admiralita uvěřila. Ne že by se jednalo o první ztracený stroj. Dopusud ale vzducholodě čelily spíše počasí a dělostřelectvu než neduživým letadlům, přičemž jediné předchozí spojenecké vítězství, které si 7. června 1915 připsal na vrub Rex Warneford, způsobily svržené bomby. A těm se vzducholodě, stále ještě vládnoucí stropu nebes, velice rychle vzdalovaly rostoucí maximální výškou, o které si královští letci mohli nechat jen zdát. 3. září však toto tabu padlo; Britové poprvé sestřelili vzducholod' v přímé palebné konfrontaci a nadto s využitím nově zavedené zápalné munice, proti níž budou vzducholodě až do konce svého věku bezbranné; jen během několika dalších týdnů rozstřílí britští letci další dva stroje. Leč zanechme technických detailů.

Všimněte si skryté nesrovnalosti – chlapec, ostatně stejně jako sám Robinson ve věcném hlášení, o vzducholodi hovoří automaticky jako o Zeppelinu. Nebyl to jednoznačný omyl.

Hieronymus Bosch, Pokušení sv Antonína, detail (american-buddha.com)

Vzducholod' byla vnímána jako podivuhodné zvíře, hodné vlastního jména, mírumilovný i nebezpečný živočich, kterého jako bájného tvora doprovázely oslavné i bojovné popěvky a kterého vítaly davy strnulých měst voláním „Zeppelin kommt!“. Ostatně první balón bratří Montgolfiérů, jenž ztroskotal 14. prosince 1782 poblíž vesničky Gonesse, napadli vyděšení vidláci jako nebezpečného tvora, jehož *mrtvolu* pak vítězoslavně táhli vesnicí. Není divu, že poslední oficiální či alespoň polooficiální evropské čarodějnice, které mají ostatně k létání od přírody blízko, byly popraveny během stejného desetiletí. Ale to jen tak mimochodem. Jakkoli byla vzducholod' především lodí (od 17. století dominují aviatické obrazotvornosti velkolepé i ryze idiotské představy plujících korábů, které se od fregat mnohdy skutečně lišily jen tím, že nad nimi čněl balón velký jak stodola), plula vzduchem rovněž jako ryba, nejčastěji pak coby „*Leviathan nebes*“, jehož rodokmen sahá až k Hieronymu Boschovi.

Poisson aérostatique (bibliotheque.rouen.fr)

Vzducholod' byla skutečně od samého počátku především *monstrem*, jakkoli si to nikdo z jejích obdivovatelů nechtěl připustit. Jako právoplatný dědic Etany a legendárního Alexandra byla vzducholod' artikulací touhy po vznesení, nikoli následovníkem Daidala, a nesla si tak s sebou od začátku přirozený strop svých možností, který nemohla překročit, a tak... namísto nabírání sil především bobtnala a rostla. Do čím dál tím zranitelnějších rozměrů, kterými jen dávala najevo, jakou neohrabanou „*velrybou*“ se zvláště pro piloty stíhacích letadel stala. Už v době prvního vznesení Zeppelinu LZ 1 (2. července 1900) bratři Wrightové úspěšně testovali kluzáky, o tři roky později – byť jen na pár desítek metrů – vzlétli. Ve 30. letech dosáhl monstrózní LZ 130 „Graf Zeppelin II“ maximální rychlosti zhruba sto třicet kilometrů za hodinu, zatímco starší aeroplán Spad XIII mohl letět o dobrých sedmdesát kilometrů za hodinu rychleji. Vzducholod' se narodila se smrtelnou progerií; byla vyvrcholením principu, který odumřel v době jejího narození. Dokonce i ve Wellsově vpravdě prorockém románu *War in the air* (1905) se vzducholodě stanou terčem obratných orientálních Ikarů. Ne nadarmo se vzducholod' záhy stala přízračnou *chimérou*, která fantomaticky strašila obyvatelstvo z neprůhledné oblohy i tam, kde se prokazatelně nikdy nechystala dštít oheň a kde nikdy nebyla, stejně tak si našla coby univerzální symbol cestu do Freudova rejstříku (za to, že Freud přirovnal vzducholod' k penisu, by ovšem zasloužil, aby byl třemi urostlými mládenci po tři dny veřejně... Zbytek naleznete v Bukowského povídkách. Dobytek jeden...).

Když už jsme však u těch Ikarů... Z dobrých důvodů byly posádky vzducholodí nazývány spíše Faetóny, přičemž havárie Hindenburgu tuto variantu definitivně zpečetila. Zatímco letadla začínala jako mechanické dovětky těla, kapitáni Zeppelinů seděli na něčem (dobře, pod něčím...), co nemohli úplně ovládat a co se mohlo kdykoliv proměnit v hořící meteor, pohlcený vlastní rozpoutanou energií. Pakliže je však vzducholod' vyhynulým tvorem, ba dokonce anachronickým principem, a touhu vznést se definitivně odesal mamlas, který balónem

vystoupal 39 kilometrů jen proto, aby skočil *dolů*, kde či jak může Faeton přežívat? Zdá se, že piloti NASA, takto dědicové přemahatelů tíhy a krotitelů ohně, už Ikary ani Faetóny být nemohou (jakkoli jsou to stále *astronauté* a pilotují či budou pilotovat kosmické *lodě*); jejich problémem dnes není gravitace, tlak a exploze, ale absence kvalitního paliva a čas.

Poisson aérostatique (fleurdechardon.blogspot.com)

Figura Faetona přece jen zemská nebesa docela neopustila, jen se definitivně stala vyhořelou. Jeden ze záběrů kamer, zachycující nedávný pád meteoru v Rusku (sama faetonská legenda má dost možná původ v analogické události, jež se zhruba před čtyřmi tisíci léty odehrála nad Bavorskem), ukazuje skupinku tří pracujících mužů, z nichž dva, nikoli nepodobní rolníkům z Brueghelova *Pádu Ikara*, vůbec nic nezaznamenají. Stejně tak drtívá většina aut pod padajícím meteorem,

59

Pád meteoru nad Ruskem (nationalgeographic.com)
kosmickém příbuzném žhnoucí vzducholodě SL11, ani
nezpomalí. Myslím, že přesně takhle si Aby M. Warburg
představoval *Denkraum* a samotný konec přežívání forem
patosu.

Ondřej Váša

Tváře ÚFaRu: Petr Kouba, Ph.D.

60

Vzpomínáš si ještě na svoje filosofické začátky? Kdy proběhl Tvůj první kontakt s filosofií a co to bylo? Co Tě pak přivedlo ke studiu filosofie? Myslíš, že tento první kontakt nějak předurčil to, čím se teď zabýváš?

K filosofii jsem se dostal přes literaturu. Původně jsem se orientoval spíš na matematiku a exaktní vědy – na gymnáziu jsem byl v matematické třídě, účastnil jsem se matematických olympiád a tak podobně, ale postupně u mě převládl zájem o literaturu, od níž byl už jen krok k filosofii. První filosofové, které jsem na střední škole četl, byli myslím Schopenhauer a Nietzsche. Pak jsem začal dojíždět do Prahy na přednášky Milana Machovce a Ladislava Hejdánka, kteří po roce 1989 učili na Filosofické fakultě. Srovnání jejich způsobu výuky filosofie s celkovou ubohostí výuky na maloměstské střední škole asi rozhodlo o tom, že jsem si podal přihlášku na filosofii. To, že jsem byl přijat ke studiu, bylo dílem obrovské

náhody, či spíše nedopatření, protože jsem byl mizerně připravený. Svým dalším působením na katedře filosofie jsem se pak té náhodě snažil dodatečně dát nějaký smysl. Ale ten už jsem si musel hledat a formulovat sám.

Jak Tě poznamenali Tvoji učitelé?

U Machovce a Hejdánka jsem dál nestudoval; spíše jsem se držel mladší generace Patočkových žáků – Petra Rezka, Miroslava Petříčka a Pavla Kouby. Ale v obecné rovině mě moji vysokoškolští učitelé nejvíc ovlivnili tím, co jsem na střední škole tolik postrádal. Byla to kombinace odborné erudice, velkorysosti a určité osobní integrity, spojené s pěstováním filosofie. Jestliže na střední škole jsem prakticky nepotkal jediného učitele, kterého bych si mohl vážít, pak tady byla celá řada lidí, kterých jsem si mohl vážít jak pro jejich osobní postoje v době reálného socialismu, tak pro jejich znalosti a způsob filosofické práce. A navíc se ke

studentům chovali kolegiálně a vstřícně. Takovýto příklad člověka nutně poznamená, a přestože si pak sám hledá svůj vlastní styl filosofické práce, nemůže se jím neinspirovat.

Tvůj záběr je poměrně široký. Pamatuji si, že před šesti, sedmi lety jsi měl kurz k Heideggerovi a duševní poruše, holocaustu, pak další roky k Frankensteinovi, Kafkovi, Montesquieuovi, teď se zabýváš válkou a mírem a spoustu věcí jsem ještě vynechala. Je zde ale přeci jen nějaké téma, které Ti je bližší než ostatní? Popřípadě osobnost?

Těžko říct. Snad Montesquieu, případně celé francouzské osvícenství, ale můj zájem o něj je dán určitým záměrem, resp. směrem filosofického tázání, v němž se snažím o hledání možností kritického odstupu od současnosti. Svým způsobem se o to snaží každá filosofie, která nechce být jen akademickým provozem, ale explicitně se kritické zkoumání vlastní současnosti stává tématem právě u francouzských

osvícenců, možná snad již u Montaigne. Pozoruhodnou strategií v tomto ohledu uplatňuje ale třeba taky Chelčický, který se zcela vymyká z dobového kontextu jak svým proto-sociologickým přístupem k sociální realitě, tak abstraktně formulovaným pojmem moci. V tom je zcela současným myslitelem, neboť jeho význam lze plně docenit až ve světle Foucaultových analýz moci a foucaultovské ontologie přítomnosti.

Je mezi tématy, kterými se zabýváš, nějaká společná

foto Lucie Šarkadyová

linie? Nějaké společné téma, které Tě zajímá a které se snažíš rozvíjet z různých úhlů?

Určitě. Hledání kritického odstupu od současnosti a s ní spjatého způsobu myšlení totiž nutně naráží na otázku vnějšku, který se vymyká diskursivní moci myšlení. Samotná aproximace nebo konstrukce tohoto vnějšku se samozřejmě může dít jedině v rámci smysluplné, a tudíž diskursivně formované výpovědi, ale zároveň pretenduje na něco, co diskursivně formované není. A právě tohle vztahování se myšlení k jeho vnějšku, z jehož perspektivy je myšlení posléze schopno kriticky reflektovat sebe samo a své meze, mne zajímá. Vypadá to, jako by filosofie, nebo přinejmenším určitá podoba filosofie, byla nutně vztahovaná k vnějšku, který je zároveň vnějškem filosofie. Tahle vztažnost k vnějšku zároveň myšlení vytrhuje ze statickosti a dává mu jeho dynamičnost, v níž se boří staré myšlenkové struktury a formují nové pojmové konstelace. To s sebou nese

i zvláštní topologii myšlení, v níž se ukazuje, že myšlení je spíše exocentrické než endocentrické. A s topologií myšlení, jež se samo k sobě dostává z vnějšku, v neposlední řadě souvisí také struktura subjektivity, což je neméně důležitá a zajímavá otázka.

Můžeš nějak blíže definovat, co je pro Tebe vnějšek?

Předně je třeba říct, co vnějšek není. Není to žádná objektivní realita ani sféra heideggerovských výskytových jsoucen. Vnějšek je cosi jako sféra dosud nerealizovaných možností myšlení. Je to něco, co v myšlení zůstává nemyšleno, přestože bez něj nelze myslet. Vnějšek se objevuje v rámci filosofických koncepcí jako to, co se jim vymyká, co jim uniká a zároveň je otevírá. Není to jen slepá skvrna filosofického myšlení, ale taky všechno to, co filosof říká navzdory svému vlastnímu filosofickému projektu. Řekl bych, že právě tam, kde je filosof donucen říkat něco jiného, než říci chce, je vnějšek ve hře. To jsou

ty nejzajímavější momenty filosofického myšlení. Momenty, kdy vnějšek funguje jako vnější korektiv a zároveň motor filosofického myšlení.

V Tvé práci je vidět jistá tendence k „mezioborovosti“. Ať už je to zájem o medicínu, psychiatrii nebo politiku... Je v těchto třech oblastech nějaké společné téma? Myslíš, že je důležité, aby se filosofie snažila takto spolupracovat s jinými obory?

To vyplývá z toho, co bylo před chvílí řečeno. Filosofie, která mne zajímá, není a nemůže být autistní. Musí se vztahovat k vnějšku, který jí umožňuje být v kontaktu s realitou. Aby to fungovalo, nemusí jít nutně o nějaký neartikulovaný vnějšek; může se jednat o vnějšek zprostředkovaný jinými disciplínami, který jim ovšem již svou podstatou do značné míry uniká, a proto zůstává problematický. Právě tato jeho unikavost ho dělá vnějškem. V medicíně takovou roli hraje smrt, v psychiatrii šílenství a v politice anarchie. Pokud je tu nějaký společný jmenovatel, pak snad jenom vztah myšlení

k formám jeho vlastní konečnosti. K samotné spolupráci filosofie s jinými obory jsem ovšem spíše skeptický. V posledku se člověk prostě musí rozhodnout, jaký žánr chce pěstovat, a toho se držet.

Sám jsi také nějaký čas působil na stáži v Psychiatrické léčebně v Bohnicích. Můžeš čtenářům Nomádvý říci pár slov k této zkušenosti?

Pro stáž v psychiatrické léčebně jsem se rozhodl právě proto, abych se dostal do kontaktu s realitou. Když jsem pracoval na své disertaci o pojmu duševní choroby u Heideggera, měl jsem sice načteno dost psychiatrické literatury, ale moje vědomosti byly právě jen „vyčtené“. Chyběl jim reálný základ. Abych ho získal, obrátil jsem se na vedení Psychiatrické léčebny v Bohnicích se žádostí o stáž. Mé žádosti bylo vyhověno a po instruktážním pohovoru u ředitele jsem asi půl roku třikrát týdně docházel do přijímacích pavilonů 1 a 3, kde jsem se účastnil denního programu,

psychoterapeutických skupin i lékařských porad. Musím říct, že to pro mne byla obrovská životní zkušenost. Než jsem totiž stáž absolvoval, měl jsem, aniž bych si to nějak zvláště uvědomoval, pocit nadřazenosti, který zdravý člověk pociťuje vůči nemocnému. V Bohnicích jsem se ho dokonale zbavil, protože jsem pochopil, že pacienti, které jsem tam potkával, se prostě ocitli, abych použil Goldsteinův pojem, v katastrofické situaci, s níž se bez pomoci druhých nemohli vyrovnat. Přitom se často jednalo o velice inteligentní a vnímavé lidi, které jejich osobní historie, patogenní prostředí nebo nešťastná událost (byli tam třeba lidé, kteří při povodních přišli o střechu nad hlavou) dostaly do bezvýchodné a neúnosné situace. To se mi potvrdilo i během půlroční stáže na psychiatrické a psychoterapeutické klinice ESET, kde jsem se jako auditor účastnil psychoterapeutických skupin. Myslím, že v mé knížce o heideggerovském pojetí duševní nemoci se tyto zkušenosti hluboce promítly.

Bez nich by knížka určitě vyzněla jinak nebo by přinejmenším nedostatečně akcentovala to, o co mi šlo: místo normativního přístupu k duševní nemoci, který ji ukazuje jako určitý deficit vágně chápaného zdraví, reflektovat duševní nemoc jako výraz konečnosti lidské existence.

Byl jsi ještě na jiných podobných stážích?

Nejednalo se přímo o stáž. Dost dlouho jsem se však angažoval v Českém helsinském výboru, kde jsem se vedle protirasistických kampaní věnoval hlavně problematice vzdělávání Romů a romské emigraci, která vrcholila v letech 1997–98. Ne, že bych mohl něco reálně vyřešit. Spíše jsem měl příležitost poznat, jak složité je hledat konsensuální řešení situací, které jsou ze své povahy komplexní a mnohoznačné. Třeba otázka romského vzdělávání. Na první pohled by se mohlo zdát, že je logické, aby romská menšina mohla uplatnit své ústavou dané právo na vzdělání v rodném

jazyce. Jenže součástí romské koexistence s majoritní populací je strategie „neviditelnosti“, v důsledku čehož se v České republice k romské národnosti oficiálně hlásí jen pár tisíc osob. A ani Romové sami, přinejmenším podle některých svých předáků, nestojí o vytváření romských škol, protože by to pro ně znamenalo další formu segregace. Takže vedle nedosažitelného ideálu integrující koedukace dál tiše přežívá praxe zvláštních škol, v nichž končí většina romských školáků.

Ještě zajímavějším problémem byla romská emigrace, která pozoruhodným způsobem vyostřila konfrontaci této národnosti menšiny se státním aparátem, a to nejen českým (pamětníci si možná vzpomenou na rasové selekce cestujících, které v obavě z vlny romských emigrantů zřídila britská vláda na Ruzyni). Politici a státní úředníci totiž nedokázali pochopit, že romská emigrace probíhá nekoordinovaně, a stále hledali nějaké organizační centrum, které mělo celou akci řídit.

Pozoruhodné na celé věci je ovšem právě to, že tu žádná jednotná politická vůle na straně Romů neexistovala (byla tu jen série rozmanitých motivačních faktorů), a přesto se Romům podařilo vyvolat mezinárodní skandál, který českou politickou reprezentaci donutil k tomu, aby se jejich situací přinejmenším začala zabývat. Z hlediska politické teorie je to něco paradoxního, protože třeba Schmittův pojem politična se sem vůbec nehodí, resp. pokud ano, tak jen proto, aby se na příkladu romského etnika ukázaly jeho vnější hranice. Romům nejenže chybí politická jednota, ale dokonce o ni ani neusilují, stejně jako neusilují o politickou suverenitu, čímž frustrují většinovou politickou reprezentaci, protože u nich není s kým jednat. Byli a jsou nereprezentovaní, a přesto je jejich způsob života výrazem určité politické strategie. Abychom to však pochopili, musíme redefinovat pojem politična, nebo přinejmenším relativizovat pojetí politična postavené na existenci národních států. A to je další příklad situace, v níž

je filosofické myšlení konfrontováno s realitou, která ho přesahuje a zároveň nutí k revizi jeho vlastních pojmů. Jednou bych o tom všem, a zejména o romském „exodu“, rád napsal knížečku ve stylu Marxova *Osmnáctého brumairu*.

Zabýváš se hodně francouzskou filosofií, hlavně tedy současnou. Myslíš, že existují „národní filosofie“? A následně pak národní přístupy k filosofii? Nebo to jsou předsudky?

Nevím, jestli se dá mluvit o „národní filosofii“. Deleuze s Guattarim to sice dělají, když rozlišují francouzskou, německou a anglickou filosofii, ale oni mají dost specifický smysl pro humor. Asi se dobře bavili, když to psali. Osobně se domnívám, že podstatné rozdíly jsou dány spíše povahou a možnostmi toho kterého jazyka. Mluvit o Heideggerovi anglicky je prostě vždy směšné. Pokud jde o francouzskou filosofii, zajímá mne vedle již zmiňovaného osvícenství, které je ve své francouzské verzi nicméně často

podceňováno a považováno za jakousi soft-filosofii, také epistemologie (Koyré, Canguilhem, Foucault), která se obecně těší větší vážnosti.

Zároveň kniha, kterou jsi vydal, se týká Heideggera. Co pro Tebe tato kniha znamená? Jakou etapu?

Ta knížka pro mne měla a pořád ještě má určitou vnitřní nutnost. Týkala se oblasti, která mne skoro deset let přitahovala jako světlo mouchu, a jsem rád, že se mi podařilo tuto přitažlivost dostat do publikovatelného tvaru. Knížku jsem pak ještě doplnil a rozšířil pro německé vydání, ale dnes už nemám, co bych k ní dodal. Je to pro mne uzavřená kapitola.

Na čem pracuješ v současné době? Můžeme se těšit na další knihu?

Podobnou nutnost jako v případě knížky *Fenomén duševní poruchy* dnes cítím v pokusu o filosofické uchopení romského „exodu“. Kromě toho mám rozpracovanou knížku na téma „Deleuzovy rozhovory s fenomenologií“. A jelikož bych měl mít příští semestr

sabatikl, doufám, že se mi něco z toho podaří dotáhnout do konce.

Čím Tě oslovil Deleuze?

K Deleuzovi, resp. k Deleuzovi s Guattarim, jsem se dostal v rámci práce na tématu duševní poruchy, kde pro mne představoval zajímavý protipól heideggerovského přístupu k psychopatologické dimenzi života. Ale nepovažuji se za deleuzovce. Jen mi přijde zajímavé sledovat, jakým způsobem se Deleuze dostává mimo rámec moderní filosofie, konkrétně pak fenomenologie. Deleuze je pro mne post-fenomenologickým autorem, který se dostává za hranice fenomenologické vykazatelnosti, a přesto jistým způsobem fenomenologii pořád pěstuje. Podobně jako třeba Lévinas je to autor, který umožňuje pohlédnout na fenomenologii z vnějšku, resp. ji z tohoto vnějšku znovu a jinak rozvíjet. Ovšem bez konfrontace s fenomenologií je pro mne Deleuze nečitelný a vlastně i nezajímavý.

Na závěr bych Ti ještě ráda položila pár otázek týkajících

se Tvých filosofických cest. Během svých studií jsi procestoval hodně univerzit: Zürich, Pittsburgh, Paříž, Lausanne,... Prahu... Kde se Ti nejlépe studovalo a kde Ti je akademické prostředí nejbližší?

Pokud jde o mne, tak mi ze srovnání filosofických kateder, kde jsem nějaký čas pobýval, vychází nejlépe asi ta naše. Částečně je to dáno tím, že jde o relativně větší katedru, kde jsou zastoupeny prakticky všechny relevantní proudy filosofie. Zároveň si však myslím, že odborná kvalita mých kolegů i našich studentů je na velmi vysoké úrovni. Taky je pozitivní, že tu neexistují vzájemně soupeřící a intrikující klany, které často otravují atmosféru akademických pracovišť. Přátelská atmosféra je pro filosofickou práci nezbytná, protože jediné ona umožňuje otevřenost, v níž je prostor jak pro názorovou toleranci, tak pro kritičnost. Z tohoto důvodu mi také vyhovuje, že vztahy mezi studenty a učiteli jsou u nás méně formální, než je to obvyklé v Německu, Švýcarsku, nebo Francii.

Přeci jen největší zkušenosti máš asi z Prahy – jak hodnotíš vývoj ÚFaRu? Magisterský titul jsi získal v roce 1999. Co se za těch 14 let změnilo? Jak na straně vyučujících, tak na straně studentů?

Myslím, že z ÚFaRu se během let stalo strukturně konsolidované akademické pracoviště, které má svůj vlastní styl a specifickou kulturu. Díky tomu není existence ÚFaRu spjata s tou či onou osobou a může nerušeně pokračovat, i když někdo ze současných vyučujících odejde. To považuji za projev institučního zdraví. Zároveň se mi zdá, že se od mých studentských let dost podstatně zvýšila náročnost studia, což odpovídá tomu, jak se ÚFaR za ta léta vyprofiloval a jak si ujasnil svoji koncepci studia filosofie. Na jedné straně to bohužel vede k tomu, že většina studentů studium filosofie nedokončí (nevím, jak je to na religionistice), ale říkám si, že v dnešní době, kdy slovo „filosofie“ zažívá inflaci, v jejímž rámci má svoji filosofii každá pojišťovna a každý fotbalový trenér, takže

filosofie pak neznamena nic jiného než strategii vedoucí k úspěchu, možná není marné, když filosofii pro změnu někdo bere vážně.

Sám také učíš hodně přednášek v rámci společného základu. Jak je zde filosofie přijímána? A v čem je podle Tebe největší rozdíl mezi studenty ÚFaRu a studenty z jiných oborů?

Vedle výuky filosofie v rámci společného základu mám spolu s dalšími kolegy na starosti i agendu neoborových doktorandů, kteří skládají atest z filosofie. Myslím, že s jejich vztahem k filosofii je to podobné jako u studentů bakalářských a magisterských. Pro část z nich je zkouška z filosofie prostě studijní povinností, kterou se snaží splnit s minimem vynaloženého úsilí. Vždy se ale najde dost studentů, kteří mají chuť rozšířit si spektrum svého myšlení, a setkávání s nimi je zase obohacující pro mne, protože se na filosofické problémy dívají z perspektivy svého oboru. Navíc existují obory, které mají k filosofii poměrně blízko. Když pomínu

religionistiku, kde o tom svědčí již samotná existence ÚFaRu, pak to platí i pro estetiku, dějiny umění nebo logiku. Přinejmenším se mi zdá, že studenti těchto oborů obvykle nemívají problém adaptovat se na filosofický způsob myšlení.

Vedle specifických nároků, které s sebou konceptuální myšlení nese, existuje ovšem u studentů filosofie i specifický postoj ke studiu. Dobře to vystihuje Lévi-Strauss ve *Smutných tropech*, kde tvrdí, že studenti filosofie se nepřipravují na své budoucí zaměstnání, v němž mají již předem zajištěno své místo v systému společenských funkcí. Na rozdíl od mediků nebo právníků se vyznačují jakýmsi odmítavým postojem vůči společenské objednávce. Podle Lévi-Strausse studenti filosofie zůstávají mimo společenskou realitu, místo aby ji volbou svého oboru přijímali. Je v nich něco klášternického, což může člověku vydržet jen po dobu studia, anebo taky celý život. Dalo by se to taky říci tak, že adept filosofie zaujímá ve vztahu ke společnosti pozici

outsidera, což mu umožňuje získání určitého kritického odstupu od své doby.

Vím, že to je přetřásaná otázka, ale o to víc možná aktuální. Co myslíš, že je ideální prací pro absolventa ÚFaRu, který se nechce dát na akademickou dráhu? Jaké jsou výhody a nevýhody takového absolventa? Je to asi trochu otázka: Co ÚFaR přináší do života podle Tebe?

Zdá se mi, že hlavní devízou absolventa ÚFaRu je schopnost pojmového a kritického myšlení, což je v dnešní době dost úzkoprofilové zboží. A jsem přesvědčený, že se tato schopnost může uplatnit i mimo rámec akademické filosofie. Třeba letošním držitelem novinářské ceny Ferdinanda Peroutky je absolvent ÚFaRu Petr Fischer. V jeho člancích je přitom schopnost pojmové a kritické analýzy dost patrná, což ho značně odlišuje od převážné části české novinářské obce. Z osobní zkušenosti zase vím, že absolvent filosofie může nalézt uplatnění v neziskovém

sektoru, protože člověk, který dokáže v cizím jazyce napsat dobře strukturovanou žádost o grant, se hodí v každé neziskové organizaci. Svě by o tom mohl říct třeba Štěpán Špínka, který vedle akademické práce vede se svou ženou hospicový projekt *Cesta domů*. Rozhodně si tedy

nemyslím, že ÚFaR produkuje adepty pro úřad práce. Je ale třeba vystoupit z ústraní a opustit tu pozici nezúčastněného outsidera, jež podle Lévi-Strausse může být buď posláním, anebo také jen útočištěm. Pak se absolventi studia filosofie mohou stát opravdu velkým přínosem pro občanskou společnost.

Rozhovor připravila Lucie Šarkadyová

ruzi pak často ani zanedbnout nechceme. Pro teorii vedy znaností jenom další problémy, a právě těch se chceme zabavit. Přesvědčujeme se tak ani s věcně se rozvíjejícím květem naší vlastní kultury. Pro toho, kdo chce uzurpovat moc, nestojí porozumění, ale které si nepodmaňuje, ale které umí vnímat, za řeč. Nechápe hloubku ani význam takového poznání – pochopit by v něm přání znamenalo opět zjednodušit –, a co se do mezí výkladu neuvléká, neuzná. Nakonec si tak sám zavře cestu ke skutečnému poznání, a ty si uvědomil, čím plátí.

Kafka to podle Benjamina chápal. V tomto smyslu nebylo třeba dostatek v jeho románech nezaznívá, ale ani zaznívat nemůže. Těžiště leží mimo vysvětlitelné, což na druhou stranu neznamená, že není co vysvětlovat a na co poukazovat. Dostalo se mu jenom předí gesty. Gesty skutečnost nevysvětluje, ale vyjadřuje. Nemůže zůstat nepochopeno, ho nijak nesnižuje. To, co v něm odehrálo, podobně jako na divadle ve Oklahomě, byli schopni vnímat.

Ani my často nevidíme, co se děje. V Prologu se setkáváme spolu s K. Možná jsme to skutečně viděli, ale Benjamina poukazuje na nevyřčenou pobídku, která ostává přidávající k promluvám k hrudinám, jako by se konfrontují, bylo celou dobu jasné. Nedozrálé, ale stejně jasné je. Josef K. vydává zvadlou růži za svou, aby ji nikdo, dokonce ani on sám, nemohl zařadit. Když se stane, okamžitě se právě o to, abychoť se stane, chvíli nechápavě máváme uhlazení. Nemohou vzbuzovat dojem, který se od ostatních odlišuje. Otázkou je některé vedlejší postavy si jsou jasné, to, jestli takovou interpretaci vědomě odmítají, omky zkruslí náš pohled na dílo. Můžeme si představit situaci skrze tvrzení vedlejších postav, že to je to, co je explicitně nevíš. Mohl by to být i to, co se děje, jak se věci mají, a bere za své. Postavy podstrkuje sám Kafka.

Chávil z postav pouhé masové, které se chovají aktivní ani neuvažují, že by mohly být nějakým divadlo světa,“ píše Benjamin Sachs. Jeho úloha na čtenáře a interpreta. Když se o tom musela by často raději mlčet. Jeho úloha sdělit byla degradována. Když někdo nevzpomíná, je to jeho chyba.

„Člověk stojí z podstaty,“ říká Kafka prezentuje. Jako by sám píše. Kdesi mimo obzor, ale hra je i není podstata: podstata je hra. Pokud je hra pouhou hrou, podstata právě je. Zde

řídí o daňovém poplatníkovi, líčí jej jako stvůru, která jej trestá, pokud by jen naznačil, že by mohl patřit k jeho nepřátelům. Na druhou stranu se ukazuje, že zkrotit daňového poplatníka je tak až tak složité. Stačí, když se řekne, že část plodů jeho trestu a seriózní práce bude využita k vylepšení podmínek pro jeho život. I omdnění těchto plodů. To se pak stane krotkým a přítulným. Humanitní vědy prý mají zvládnout toto mytické zvíře, které se podobně, jako sofisté v Platónově *Ústavě* „ovládají“ ono zvíře a tím domáci zvíře (493a-c).

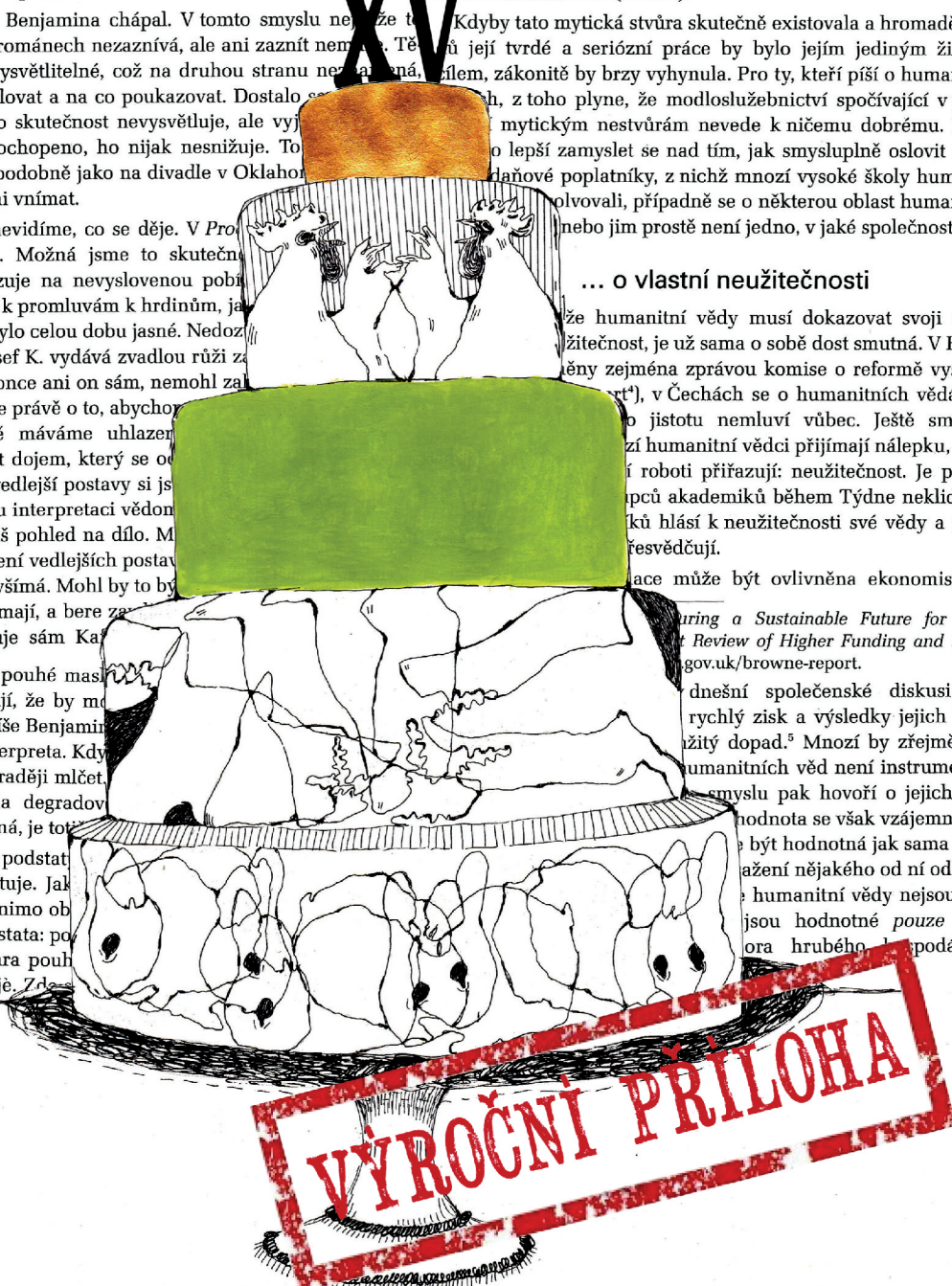
Kdyby tato mytická stvůra skutečně existovala a hromadění plodů její tvrdé a seriózní práce by bylo jejím jediným životním cílem, zákonitě by brzy vyhynula. Pro ty, kteří píší o humanitních vědách, z toho plyne, že modloslužebnictví spočívající v používání mytickým nestvůrám nevede k ničemu dobrému. Můžeme se ale lepší zamyslet se nad tím, jak smysluplně oslovit ty, kteří jsou daňové poplatníky, z nichž mnozí vysoké školy humanitních věd navštěvovali, případně se o některou oblast humanitních věd nebo jim prostě není jedno, v jaké společnosti žijí.

... o vlastní neužitečnosti

Humanitní vědy musí dokazovat svoji roli v životě. Že neužitečnost, je už sama o sobě dost smutná. V Británii se o tom zejména zprávou komise o reformě vysolování (2014), v Čechách se o humanitních vědách (2015) a o jistotu nemluví vůbec. Ještě smutnější je, že i humanitní vědci přijímají nálepku, která jim připisuje neužitečnost. Je podivné, že i představitelé akademiků během Týdne neklidu, který se konal, hlásí k neužitečnosti své vědy a páteřně se vzdávají.

U nás se může být ovlivněna ekonomistická

reporting a Sustainable Future for Higher Education: A Review of Higher Funding and Student Outcomes. gov.uk/browne-report.
v dnešní společenské diskusi. Vzhledem k rychlému zisku a výsledky jejich bádání mají zřejmý dopad.⁵ Mnozí by zřejmě mohli říci, že humanitních věd není instrumentální. V tomto smyslu pak hovoří o jejich nepochopitelnosti. Hodnota se však vzájemně mohou být hodnotná jak sama o sobě, tak i v rámci zřazení nějakého od ní odlišného kontextu. Humanitní vědy nejsou nepochopitelné, jsou hodnotné pouze in situ. Pokud je hora hrubého podání

Slovo úvodem

Milí čtenáři, prvním číslem se vám představuje časopis studentů filosofie a religionistiky Nomáda. Co nebo kdo je Nomáda? Za prvé bytost, která se potuluje, kočuje bez stálého zakotvení, bytost, která nikam nepatří, a tak je všude, ačkoli vlastně nikde. Nomáda nemá žádnou stálou adresu, jen schránku nomada@ff.cuni.cz, kterou si čte z různých míst. Nomáda je dále bytostí, která ve svém putování pocítuje jisté osamění. Toulá se od přednášky k přednášce, od semináře k semináři, usedá vedle jiných nomád, s nimiž je schopna vystudovat školu aniž by se s nimi seznámila, v každé z těchto oáz se napije z jiné studny, což zažene její žízeň jen dočasně. Trvalé a spolehlivé východisko z takového osamělého a žíznivého putování neexistuje. Je tu jen možnost setkat se s jinými nomádami, pohovořit o studnách, které zahání žízeň, a strávit s nimi pár příjemných chvil.

Milí čtenáři, rád bychom, abyste považovali časopis Nomáda za prostor, kde můžete zveřejnit své názory, připomínky a náměty jak ke studiu filosofie tak k filosofii samé. Rád bychom, aby diskuse na stránkách Nomády byly věcné a neupadaly do osobních šarvátek.

Hlavní část časopisu tvoří rubrika „Texty“, kde chceme zveřejňovat původní studentské práce. Pokusíme se zde publikovat texty, které spolu budou tematicky souviset. Ačkoliv se zdá, že Georges Bataille a Edmund Husserl, hlavní to hrdinové „Textů“ tohoto čísla, spolu mají společné leda tak století, vidíme, že se zásadním způsobem vyjadřují k roli rozumu, subjektu a těla v myšlení tohoto století. Že tak činí z radikálně odlišných perspektiv, určitě není na škodu věci.

Z toho všeho je zřejmé, že časopis Nomáda nechce preferovat jeden filosofický směr před jiným, chce být otevřeným fórem, a tak odrážet názory příspěvatelů. Pokud vám tedy zaměření prvního čísla neseďí – je příliš zasněné, iracionální, psychologizující, fenomenologizující či kdoví jaké ještě – jste to právě vy, kdo to může změnit. Obsah časopisu se bude odvíjet z vašeho zájmu o něj. Prosíme vás proto, **píště!** Příspěvky můžete předávat členům redakce nebo je posílat v e-mailové podobě do naší schránky (uveďte prosím co nejvíce kontaktů na sebe a přiložte své foto). Rozsah: 1 – 6 stran, maximálně cca. 13 000 úhozů.

999 Plošina: prosinec 2008 – Stroj Knihovna

II Funguje to na Fakultě. Někdy bez přestání, jindy přetržitě. Spí to, žere to, chlastá to. Čte to, učí to, píše to. Ale je chyba říkat to. Všude samé stroje, ale vůbec ne metaforicky: stroje strojů se svými propojeními, se svými konexemi. Stroj-student je napojen na stroj-kniha. Stroj kniha pak na stroj-knihovna. Jeden ze strojů vždy vysílá tok, který druhý odřezává. Stroj-knihovna přijímá toky strojů-student a strojů-učitel. Stroj-student chce stroj-knihu a stroj-knihovna mu ji vydává, stroj-student má knihu a vrací ji – perpetuum mobile.

Především je tu stroj-knihovnick. Tento stroj se dělí na dvě soukolí – soukolí-Koblížek a soukolí-Růžička. Obě tato soukolí jsou napojena na stroj-výzkumný záměr, z jehož přebytků čerpají palivo pro chod stroje-knihovna. Soukolí-Koblížek žádá olej pro mazání součástky Pomvěd. Soukolí-Růžička objednává knihy a má hlad. Soukolí-Růžička se transformuje na stroj. Není-li stroj-jídlo, spokojí se strojem-cigáro. Tento stroj vlastní stroj-Fulka. Stroj-Fulka se rád podělí. Tyto dva stroje tvoří se strojem-Petříček nikotinovou asambláž, která se napájí na stroj-okno. Je tu ale stroj-Myslivec. Stroj-Myslivec narušuje tok stroje-okno a nikotinové asambláže. Má asi problém. Stroj-Myslivec je odstaven. Asambláž funguje dál.

V 17 hodin se na stroj-knihovna napájí stroj-Pán. Stroj-Pán ví i to, co Molloy nevěděl – procházka schizofrenika. Stroj-Pán mluví mnoha jazyky, je-li to možné všemi najednou. Stroj-Pán je psycho. Dekóduje všechny toky stroje-knihovny a rozkládá veškeré její pevné asambláže. Dosahuje nekonečných rychlostí. Stroj-Pán chce vědět jaké je počasí v provincii Jin ve střední Číně. Stroj Pán mluví, čte, pozoruje své zuby. Stroj-Pán něco cítí a dokáže o tom teoretizovat. Je tu (*il y a*) však i stroj-Štech. Stroj-Štech tam má jazyk (*il y a du langage*). Tento stroj je napojen na všechny stroje. Stroj-Pán vyrábí otázky a stroj-Štech je s ním

spřažený. Stroj-Štech dokáže odpovědět na všechno. Stroj-Štech zná mnoho věcí!

Existují tu ale další stroje. Stroj-Bendová, stroj-Jirsa a stroj-Jelínková dohromady tvoří katolický dispositif. Katolický dispositif neobrací na víru, chce se jen napojit na stroj-kniha a stroj-klid, ovšem kromě stroje-Jirsa, protože tento stroj chce často i na pivo.

Ve 21 hodin se stroj-knihovna napájí na stroj-hospoda. Zde se zbytek stroje-knihovna spájí se strojem-Buben. Ten je napojen na stroj-klobása a stroj-paprika. Má rád tyto stroje a dohromady tvoří plán imanence. Fulka se stává konceptem, Růžička perceptem, Buben afektem. Z toho plyne, že filosofie spočívá ve tvorbě Fulků. Ve 23h se tyto stroje promazávají strojem-Panáek. „Hoši, hoši, to jsme zase dopadli“, těmito slovy ukončuje stroj-Buben svůj chod. Stroj-Kosmos se napájí na stroj-postel.

III

Stroj J+J

PS: Tento text nechce být vůbec vtipný. Zcela věrně popisuje stav světa.

PPS: Pro nezasvěcené – text je inspirován slovníkem Deleuze a Guattariho.

Odpovědi

na anketní otázku „Co mi přináší studium filosofie?“

• „JEN MÁLO ZASAHUJE DO ŽIVOTA MUDRČOVA náhoda; největší a nejhlavnější věci spravoval, po všechem čas života spravuje a bude spravovat rozum.“

Epikúros, in: Díošenés Laertios, Životy, názory a výroky proslulých filosofů, str. 425

IV

• POMÁHÁ MI NALÉZT SMYSL ŽIVOTA (JE TO TO, ČEMU se chcete vysmát, nebo očekáváte něco jiného?)
anonymní odpověď

• OTÁZKA „CO MI PŘINÁŠÍ STUDIUM FILOSOFIE?“ JE zavádějící, tzn. vede nás kurčité odpovědi, vynucuje si takovou odpověď, která chápe filosofii jako prostředek k něčemu, stejně jako se např. základní vzdělání chápe jako prostředek k dosažení schopnosti základní sociální orientace. Takto pochopená otázka by se ptala na to, co mi přináší studium filosofie kromě možnosti setkat se s filosofii, tzn. jestli díky studiu filosofie dosáhnou nějaké nefilosofické slasti – přízně žen, možnosti vystupovat v médiích, výnosného zaměstnání, doživotní renty, výhodného stipendia zahraničí a s tím spojené možnosti emigrace, atp. Navíc mi připadá, že by filosofie nebyla zrovna vhodným prostředkem k dosahování těchto slastí.

Studium filosofie nemůže přinášet nic jiného než možnost setkat se s filosofujícími a filosofovat. Filosofování nemůže být v principu prostředkem k získání něčeho jiného než této možnosti. Smyslem studia filosofie je moci filosofovat.

Anketní otázku bych potom chápal takto: 1) Přináší mi studium filosofie na ÚFAR možnost setkat se s filosofováním? 2) Čím je mi filosofování?

Ad 1) ANO

Ad 2) Uměním zápornosti, negace a negativity; schopností být na pochybách a tak se pohybovat na hranici daného – tedy řečeno s Patočkou: kolísáním mezi světskou a nesevětskou pozicí; umě-

ním záporného kondicionálu: co kdyby to bylo jinak?; schopností vidět neustálý spor podstatného a nahodilého; uměním sporu, hádky, neshody a rozporu; filosofie jako kritika a provokace, ne jako věda a utěšitelka.

Mad Dog

• NÍZKOU ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ A STAROSTI SE zkosnatělou strukturou fakulty.
anonymní odpověď

• „ČISTÝ FILOSOF JE OSOBA VE SVĚTĚ NEVALNĚ vítaná, nijak prý nepřispívá k prospěchu a potěšení společnosti, protože se nestýká s lidmi a je zahloubán do svých principů a pojmů, které lidé stejně nechápu. ... Má se za to, že vyvážená povaha... má stejnou schopnost a smysl pro knihy, pro společnost i aktivní život; zachovává v hovoru onu soudnost a jemnost, jíž se člověk naučí z krásné literatury, a v aktivním životě onu poctivost a přesnost, která je výsledkem správné filosofie. K tomu, aby se tak dokonalé povahy množily a kultivovaly, nemůže být nic prospěšnějšího než spisy psané lehkým slohem... Zakazuji [praví lidská přirozenost] abstraktní myšlení a hluboká zkoumání a přísné té potrestám zádumčivostí, kterou vyvolávají, bezmeznou nejistotou, do níž tě zaplétají, a chladným přijetím, jehož se dostane tvým objevům, když je uveřejníš. Buď filosofem, ale při vši filosofii buď především stále člověkem.“

Hume, Zkoumání lidského rozumu, str. 32 – 34, kap. I, 4

• JÁ NEVÍM.

anonymní odpověď

• ACH! WÄR ICH NIE IN EURE SCHULEN GEGANGEN. (Hölderlin)

anonymní odpověď

- „I FILOSOFOVI ROSTE VÍČ TRÁVY V ÚDOLÍCH hlouposti než na holých vrcholcích důvtipu.“

Wittgenstein, Rozličné poznámky, str. 121

(...)

Ale dost keců: tak k čemu mi to pachtění za filosofii vlastně je?

Při opakovaných návratech této hrdlořezné otázky se vždy chytám nejdřív prospěšnosti negativní. Jen hloupou introspekci snad každý zdejší student může pozorovat, nakolik se mu stala samozřejmou jistá schopnost radikálně zhodnotit všechny obecně platné výpovědi. Jde o to nenechat se nasytit. K tomu malý test: „Svět je hřčkou skrytých sil, iluzí okamžiku“, je výraz Weltanschauung, který náleží Berkeleymu z Pojednání o základech..., Schopenhauerovi ze Světa... či Ivetě Bartošové ze Spy z 6. 10. 99?

Navzdory neustálé hrozbě skepticismu je to nakonec přece jen uklidňující vědět, že přisnost ϕ je kritičtější než každá z jednotlivých kritik, snad proto, že je kritická k principům myšlení samotným. ϕ jako obrana proti magii slov učí tomu, že pouhým přechodem do abstraktního jazyka ještě nejsou dovoleny nahodile sestavené kombinace výrazů. Dešifrování banality politického diskurzu lze pak považovat za vhodnou formu filosofické propedeutiky vyššího stupně. Nemám na mysli pouhé odmítání nekonzistentního, ale určitou získanou dispoziční k zahlednutí příčin, jejichž efektem je právě ona skrytá bezobsažnost některých způsobů výpovědi. A právě hledání podstaty optického klamu, který vnějškovost takových projevů umožňuje, je bezpochyby úkolem, který moje ϕ studující já ochotně přijme za svůj.

Zpronevěra vůči ϕ by pak spočívala v osvojení odhalených principů optické a rétorické šalebnosti, mezi něž zcela jistě patří nahrazení konkrétního výrazu obmyslnou metaforizací jazyka. Jak jinak mám ale vyjádřit pozitivní přínos studia ϕ , kdy se každá konkretizace odpovědi převrací ve výsměch ϕ samotné ϕ Proto uvedu jen několik mlhavých analogií, které pouze naznačují obrysy několika dílčích aspektů prospěšnosti ϕ a jejího studia:

- studium ϕ jako péče o neustále odumírající tělo myšlenek, jehož živorodost přímo závisí na tom, jak jsou jeho jednotlivé části probouzeny k nově oživenému významu, či jak jsou naopak mrzačeny rychle zahánějícími parafrázemi.
- Φ -domina rozkazující poslušnost vůči logu, za níž se mi odměnou dostává nesnesitelné slasti při překonávání myšlenkové bolesti.
- Φ ve svém nároku na zradlení celku ve střepu člověka, který tím jakožto pars pro toto nabývá

vá větší vážnosti než na ostatních katedrách fakulty, která se z neznámých důvodů dosud jmenuje filosofická.

Samozřejmě jsou to jen analogie, avšak nejsou právě motivace skrze analogie často silnější a neodbytnější než ty, které se opírají o jasné a přesné důvody?

Ondřej Švec, filosofie-francouzština, 5.ročník

- KOMENSKÉHO POUTNÍK SE U FILOSOFŮ DLOUHO nezdržel: „I dí mi tlumočnick: ‘Nu již tě ale mezi samy filozofy, jejichž práce jest k napravení nedostatku lidských prostředků vyhledávati a v čem pravá moudrost záleží, ukazovati, uvedu.’ A já řekl: ‘Tuť se snad bohda něčemu naučím.’ On řekl: ‘Ovšem; nebo to jsou lidé, kteříž pravdu každé věci znají, mimo jejichž vědomí ani nebe nic nedělá, ani propast ničeho neskrývá, kteříž život lidský k ctinostem ušlechtilé formují, kteříž obce a krajiny osvěcují, kteříž Boha přítele mají moudrostí svou k jeho tajnostem dosahující. – I podměž,’ řekl jsem, ‘podmě mezi ně, prosím tím spíše.’

Ale jakž mne tam uvedl, a já množství starců a divné jejich trety spatřil, strnul sem. Tu zajisté ... Thales létal, Hesiodus oral, Plato v povětří ide-as honil... Seneka mezi tunami zlata sedě, chudobu vychvaloval, Sokrates o sobě každému, že nic neumí, povídal, Xenofon naproti tomu každého všemu naučiti sliboval, Diogenes z sudu vykoukaje, všechny mimo jdoucí haněl... každý obzvláštního něčeho provodil, čehož jsem ani nespamatoval všeho, aniž mi se připomínati chce.

Dívaje se pak na to, řekl jsem: ‘Ale toto-liž jsou ti mudrcové, světa světa? Ach, ach, jáť jsem se jinakších věcí nadál! Však tu, jako sedláci v krémě, každý vyje, a každý jináč.’ ... Tlumočnick pak můj bláznů mi nadal, že maje já se od moudrých něčemu naučiti, od nich utíkám. Ale já šel mlče předce.“

Komenský, Labyrint světa a ráj srdce, kap. IX

- DEPRESE A TITUL *anonymní odpověď*
- SPÁNEK. *anonymní odpověď*
- „POKOJ MYŠLENKÁM. TO JE VYTOUŽENÝ CÍL TOHO, kdo filosofuje.“
Wittgenstein, Rozličné poznámky, str. 69
- OBČASNÝ SLASTNÝ POCIT, ŽE TOMU SNAD UŽ trochu rozumím. Stále slící pocit, že tomu borde-lu vůbec nerozumím. Setrvalé pochybnosti o mé schopnosti dosáhnout v jakémkoliv oboru mé činnosti něčeho víc než diletantství.
anonymní odpověď

• KOMENSKÉHO POUTNÍK SE U FILOSOFŮ DLOUHO nezdržel: „I dí mi tlumočník: ‘Nu již tě ale mezi samy filozofy, jejichž práce jest k napravení nedostatků lidských prostředků vyhledávati a v čem pravá moudrost záleží, ukazovati, uvedu.’ A já řekl: ‘Tuť se snad bohdá něčemu naučím.’ On řekl: ‘Ovšem; nebo to jsou lidé, kteříž pravdu každé věci znají, mimo jejichž vědomí ani nebe nic nedělá, ani propast něčeho neskrývá, kteříž život lidský k ctnostem ušlechtilé formují, kteříž obce a krajiny osvěcují, kteříž Boha přítelé mají moudrostí svou k jeho tajnostem dosahující. – I podměž,’ řekl jsem, ‘podme mezi ně, prosím tím spíše.’

Ale jakž mne tam uvedl, a já množství starců a divné jejich trety spatřil, strnul sem. Tu zajisté ... Thales létal, Hesiodus oral, Plato v povětrí ide-as honil... Seneka mezi tunami zlata sedě, chudobu vychvaloval, Sokrates o sobě každému, že nic neumí, povídal, Xenofon naproti tomu každého všemu naučiti sliboval, Diogenes z sudu vykukaje, všechny mimo jdoucí haněl... každý obzvlášt-ního něčeho provodil, čehož jsem ani nespamatoval všeho, aniž mi se připomínati chce.

Dívaje se pak na to, řekl jsem: ‘Ale toto-liž jsou ti mudrcové, světla světa? Ach, ach, jáť jsem se jinakších věcí nadál! Však tu, jako sedláci v krčmě, každý vyje, a každý jinaké.’ ... Tlumočník pak můj bláznů mi nadal, že maje já se od moudrých něčemu naučiti, od nich utíkám. Ale já šel mlče předce.“

Komenský, Labyrint světa a ráj srdce, kap. IX

• „POKOJ MYŠLENKÁM. TO JE VYTOUŽENÝ CÍL TOHO, kdo filosofuje.“

Wittgenstein, Rozličné poznámky, str. 69

• „I FILOSOFOVI ROSTE VÍC TRÁVY V ÚDOLÍCH hlouposti než na holých vrcholcích důvtipu.“

Wittgenstein, Rozličné poznámky, str. 121

• DEPRESE A TITUL.

anonymní odpověď

• SPÁNEK.

anonymní odpověď

• OBČASNÝ SLASTNÝ POCIT, ŽE TOMU SNAD UŽ trošku rozumím. Stále sílící pocit, že tomu bor-delu vůbec nerozumím. Setrvalé pochybnosti o mé schopnosti dosáhnout v jakémkoliv oboru mé činnosti něčeho víc než diletantství.

anonymní odpověď

Kterak obstáti u zkoušky

... jsem příliš velkou ctitelkou humoristických textů, abych, opustivši dveře milovaného ústavu, nevzdala touto cestou hold nesmrtelnému Jaroslavu Žákovi a zároveň nezúročila sedm let zážitků. Jsem si však vědoma, že pro docílení komického efektu je třeba zatnouti sekeru hluboko a více či méně kydati hnůj i tam, kde to netřeba. Proto předesílám, že pouze za účelem pobavení a pro mrzký peníz úspěchu zveličuji poněkud vlastnosti vzdělávacího ústavu, který mi ve skutečnosti přinesl jen dobré a kterému vděčím za mnohé.

VII

1. Úvod

Na každém ústavu či katedře existuje určitý počet jedinců, kteří chtějí daný obor vystudovat, ovšem nemají zájem přitom dělat to, co se po nich žádá. Naopak jsou ochotni investovat nemálo energie do alternativních metod plnění atestací, ačkoli by se jim pravděpodobně z časového hlediska vyplatilo lépe, kdyby si těch pár knih přečetli. Ve sdíleném nevědomí těchto individuí se v průběhu let vytvořila baterie strategií, taktik a fíglů, jak své plytké znalosti bez většího intelektuálního záběru vydávat za projev ducha. Předkládaný článek si bere za cíl seznámit vážené čtenářstvo s nejpozoruhodnějšími z těchto praktik, aby z jejich dobrodiní mohly čerpat další a další generace studentů.

2. Metody, kterak obstáti při zkoušce

Zlomovým bodem studia je bezpochyby zkouška, především tzv. zkouška skeletová. Ač je tato událost důmyslně zajištěna proti vlivu lidského faktoru, nemysleme si, že v jejím průběhu nezmítají jednotlivými účastníky nejrůznější vášně. Soudobé poznatky spojeného studentstva svědčí o tom, že na straně zkoušející se jedná především o

1. **hlubokou bolest**, přecházející **v bezmocný vztek**, pokud student výrazně przní něco, co považují za důležité či zajímavé. Tato emoce může vést k touze vykonat spravedlivou pomstu, neboli vyhodit studenta od zkoušky.
2. **rozpačitá nejistota** přecházející v **zoufalství** a **rezignaci**. Nastává, pokud se komunikace natolik nedaří, že ve studentově proslovu nelze diagnostikovat konkrétní lapsus, který by mohl ospravedlnit klasifikaci „neprospěl“, zároveň je však jasné, že student je úplně mimo. Zkoušející, ve většině případů slušný a intelektuálně poctivý člověk, si takového studenta nedovolí vyhodit, neboť by riskoval křivdu.
3. **Enthusiasmus** vedoucí k **filosofické debatě**. Nastává v okamžiku, kdy student jeví známky inteligence, orientace v problému či vlastního kritického myšlení. Zkoušející šíjí nadšením, že potkal spřízněnou duši, začíná si se studentem povídat a leckdy mu klade i velmi záluďné otázky. I naprostý nesmysl však bere s respektem a polemizuje s ním.

Vidíme, že chceme-li u zkoušky uspět, snažíme se dosáhnout momentu b), lépe však c). To by se sice nejlépe dalo provést, pokud bychom si o daném tématu skutečně něco mysleli, ale to bychom o něm museli něco vědět, a to my nevíme, neboť jsme měli důležitější věci na práci. Kritické myšlení nám však nechybí a jsme si jisti, že dosáhneme-li celkově dobrého naladění zkoušejícího, v diskusi nějak obstojíme. Jsme zpravidla též vybavení kvalitní žvanivou schopností, jedině, co nám chybí, je tedy obléci naše nedomrlé řeči do patřičného hávu.

Za tímto účelem použijeme jednu z předkládaných Metod, jimiž ve zkoušejících vzbudíme dojem, že jsme pracovitý, inteligentní, pro filosofii nadšený člověk (a nastane situace c), nebo jej alespoň dostaneme do klepet jeho vlastní poctivosti tím, že ho zavalíme informacemi, o jejichž kvalitě nemůže nic říci (a nastane situace b).

Metoda vytřeštěných očí: Během naší řeči na závažných místech výkladu kulíme oči buď na zkoušejícího, nebo do spodních rohů místnosti (pozor, pohled nahoru indikuje bezradnost!). Atraktivní je též upřít vytřeštěné oči skrze nejukrutnějšího zkoušejícího asi tak 1 metr za něj. Mluvíme urputným, zvýšeným hlasem, občas přecházíme do křiku. Naše chování ve zkoušejících vyvolává dojem, že přetlak v našem nitru nutí myšlenky tryskat v neuspořádaných chuchvalcích. Poznámky a dotazy proto přecházíme bez povšimnutí. Urve-li zkoušející řeč, dychtivně kýváme hlavou a cítíme-li, že řekne něco, co bychom správně měli říct my, hýkneme „jasně“ zlomek sekundy předtím, než to zazní. Osvědčená a spolehlivá metoda.

Metoda průběhová: Singulárním výkonům naší mysli dodáváme zdání opakovanosti pomocí tzv. adverbs of frequency (vždycky, kdykoli, někdy, kolikrát, nejčastěji...) a nedokonavých sloves. Říkáme tedy věty jako: „*Vždycky* když čtu Úvod k Fenomenologii ducha...“, „*Pokaždé*, když přemýšlím o Anshelmově důkazu Boží existence...“, „*Už několikrát* jsem si říkal, že Aristotelovo pojetí ctností je...“ Budíme dojem, že četba těchto textů je náš denní chlebiček, ačkoliv ve skutečnosti si vybavujeme pouze barvu obálky. Tato klasická a účinná metoda se velmi dobře kombinuje s

Metoda problematická: Úhelný kámen studia filosofie. To, čemu nerozumíme, prezentujeme jako problém spisu/autora, a snažíme se vyvolat diskusi. Odzbrojující přiznání je navíc pro zkoušejícího jasným signálem, že se nemáme čeho bát, protože umíme. Používáme proto věty jako „*Upřímně řečeno nechápu*, co je to noumenon...“, „*Osobně* mi ta Lockova analýza *nepřijde příliš plausibilní*...“, „*Není mi příliš jasné*, co je cílem Husserlový analýzy...“. Jak jsme již řekli, metoda funguje dobře v kombinaci s metodou průběhovou, tím pádem věta: „*Kdykoli* o tom šestnáctém paragrafu *přemýšlím, vůbec mu nerozumím*...“, nám paradoxně zajistí úspěch.

X

Metoda slušného hocha: Předpokladem této metody je někdo, kdo nám žehlí košile. Na zkoušku se dostavíme neformálně, leč čistě a slušně oblečení (ve vyžehlené košili). Při odpovědích mluvíme tichým, rozumným hlasem a uvádíme analytická tvrzení všeobecného rázu („*Plótínos je novoplatonik, to znamená, že navazuje na Platóna, ale novým způsobem*“). Při námitkách zkoušejících kýveme chápatě hlavou a tiše dodáváme „no samozřejmě“. Metoda funguje, pokud se nás nešťastnou náhodnou nezeptají na něco těžkého, pak se rychle přešaltujeme na pózu „nedbale uvázaná vázanka a chlapecký úsměv“ (funguje bohužel především na ženy, navíc nemáme vázanku).

Metoda autistická: Náročná, ale vysoce ceněná strategie. Narozdíl od metody vyřetěštěných očí je zde cílem vyvolat dojem, že se nám geniální myšlenky v hlavě vzpříčily a nechťejí ven (ale jistě tam jsou). Děláme proto dlouhé zámlky, upřeně zíráme jedno kam (tzv. pohled urputného telátka) a skrz sevřené zuby vyrážíme holé věty o základních pojmech, jako „*Dobro je idea*“, „*Pobyt nemá esenci*“, „*Každá intence má svůj předmět*“ atd. Skvělá metoda, ovšem nedokonale zahraná vede k okamžitému závěru „neumí“.

Metoda toho mého: Metoda známá v mutacích už na středních školách. Základem je jedno téma, které nás skutečně zajímá, a jež také ovládáme (z tohoto hlediska není metoda zcela pravověrná). Ideálně by mělo jít o něco, co nikdo jiný nezná (japonská fenomenologie, finská přírodní filosofie, mexická filosofie myslí...). Celé studium se pak redukuje na nalézání afinit a podobností. U zkoušky zavádíme na „to naše“ řeč zhruba v polovině, na začátku je to totiž příliš průhledné. („Tak co nám řeknete o tom Epikúrovi?“ – „No ono u japonských fenomenologů se nachází podobné téma...“) Na druhou stranu ke konci, kdy jsou už zkoušející unaveni našimi kecý, přešaltováním na něco zajímavého je potěšíme a zaujmeme. Kromě toho, i když se jim na našich tvrzeních něco nezdá, určitě nás nevyhodí, protože o mexické filosofii myslí přece nic nevědí.

Metoda dvouoboru: Tato metoda je pohříchu více využívána dvouoborovými filozofy na druhých oborech. Ovšem i na filozofii ji lze dobře aplikovat, máme-li jako druhý obor něco, co vytváří s filozofií zajímavou kombinaci (malba na AVU, kvantová mechanika, elektroinstalace-slaboproud). Učitelé se nás pak snaží na ÚFaRu spíše udržet a podněcovat nás k interdisciplinárním úvahám. Na zkouškách jsou na nás laskaví a výtávají se nás na druhý obor. Někdy je tato metoda natolik spolehlivá, že si ani nevšimneme, že jsme vystudovali.

Přes všechno naše úsilí však mohou veškeré metody selhat, a my se octneme v situaci, kdy se nás zkoušející zeptá na něco, co bychom měli vědět, ale nevíme. I pro tyto okamžiky existuje ovšem záchrana, zvaná z neznámých důvodů **skalníková myška**. Jedná se o skutečný veletoč, mistrovský kousek mezi metodami úspěšnosti u zkoušky, a také patrně hlavní důvod, proč je komise skeletů vícečlená. Tuto figuru uvedeme v přesném zápisu:

(Osoby: zkoušející č. 1, zkoušející č. 2, student)

Zkoušející 1: Tak víte, co se píše v tom pětadesátém paragrafu?

Student: Ne. (Ke zkoušejícímu č. 2): A vy to víte?

Zkoušející č. 2: Ne.

...a je vymalováno.

3. Dlouhodobé strategie

Náš úspěch u zkoušky se však pochopitelně zvýší, investujeme-li alespoň trochu energie do přípravy během semestru. Máme zde na mysli určité dlouhodobé strategie, jimiž v pedagogích, kteří nás budou zkoušet, již předem budujeme patřičný dojem. Na začátku roku si tedy zvážíme, jakou metodou budeme chtít absolvovat zkoušku, a ve shodě s ní volíme strategii, jíž pak budujeme svou pověst na přednáškách, při seminářích a v knihovně. Přitom nepodceňujeme význam nepřímého působení, a neomezujeme se tedy pouze na bezprostřední přítomnost budoucích zkoušejících. Naopak,

průběžně svými domnělými znalostmi a úvahami děsíme své kolegy. Ti se potom v den zkoušky rojí na chodbě a vykvikují o nás pochvalné větičky, čímž zvyšují naše šance a dodávají nám tolik potřebné sebevědomí.

Strategie vědoucího pochechtávání

Tato strategie předpokládá, že máme čas sedět na přednáškách a seminářích (tj. nejsme např. zaměstnání na plný úvazek). Spočívá v tom, že se na určitých místech výkladu začneme polohlasem pochechtávat, čímž dáváme vyučujícímu najevo, „že víme“, a pouštíme hrůzu na kamarády. Volíme spíše hlubší, hekavý smích, a nikdy jej nerozvádíme do rozsáhlého „záchvatu smíchu“. Otázkou je, podle jakého klíče se smát. Rozumné je strategii kombinovat s Metodou toho mého a pochechtávat se tedy při odkazech na naše téma. Rafinovanější je pochechtávat se na místech, která nijak nesouvisí s tématem semináře (...a mozky okolosedících šrotují...). Největší borci to dotáhli tak daleko, že se pochechtávají zcela namátkou, čímž vybudili řadu kolegů k zajímavým úvahám.

Strategie prokrastinační

Velice populární taktika. Jejím základem je zadaná bakalářská/diplomová/disertační práce. Počkáme, až se po ústavu roznese, na co píšeme práci, a pak nám stačí jen jedno: práci nikdy neodevzdat. Stejně jako v taoismu, i zde je důležitá cesta, ne cíl. O naší práci mluvíme, občas zajdeme na konzultaci, napíšeme třeba text, který nedáme nikdy nikomu přečíst. Naše sláva letí od úst k ústům, očekávání rostou. Problém této strategie je, že zákonitě musí přijít den zúčtování...

Statická strategie

Těž oblíbená strategie, lidově zvaná „být v knihovně“. Vychází z předpokladu, že kdo je v knihovně, něco se v ní učí. Za ranního kuropění dorazíme tedy do knihovny a obsadíme výhodné místo ve studovně knihami, sešity a počítačem. Nemáme-li s sebou noviny, zabijeme čas do doby, než někdo přijde, namátkovou četbou povinné literatury. S příchodem první osoby navazujeme matné konverzace, žertujeme, chodíme

kouřit. V nižších ročnících je velmi oblíbenou hrou soutěž o to, kdo „sedí“ v co nejvíce knihovnách. Skuteční odborníci tak mívají po studijním místě v Klementinu, Městské knihovně i na ÚFaRu, zatímco poklidně vychutnávají třetí pivo v Hany Bany. Jedinou nevýhodou této strategie je, že riskujeme krádež notebooku.

Strategie „hradba knih“

Je odnoží metody statické, ovšem útočí na poněkud jinou část naší pověsti. Zatímco čistá metoda statická buduje dojem naší pracovitosti, metoda hradby knih zvyšuje náš kredit coby polyhistora. Své studijní místo obklopíme hradbou knih v rozmanitých světových jazycích (nezbytným základem by měly být tři jazyky živé a dva mrtvé). Svazky rozmístíme tak, aby zabraly alespoň 2,5 studijního místa. Na zbylém decimetru čtverečním si čteme noviny, píšeme pohlednice přátelům nebo vyrábíme diplomy na skautský tábor. Metodu lze dobře uplatňovat i na semináři, kombinovatelná je především s Metodou slušného hochy.

XIII

Strategie „poločas“

Strategie „poločas“ je strategie odevzdávání písemných prací a je tak rozšířená, že proniká i mezi vyučující. Spočívá v tom, že práci odevzdáme tak, aby vyučující měl na její přečtení přesně polovinu času, než je potřeba. Odevzdání doplníme dojemnou historkou o tom, že potřebujeme uzavřít ročník. Dbáme na to, abychom pedagogovi nějaký čas nechali (jinak se rozčílí a práci nám rovnou vrátí), ideální dobou je týden. Pedagog stihne práci přečíst jen jednou, a pokud není úplně špatná, dále se v ní nevrátá a rychle nám ji zapíše, aby nám nezkazil život.

Taktika šíleného blábolení

Nepříliš atraktivní taktika, která nám navíc může vlézt na mozek. Nejlépe se uplatní při psaní závěrečné práce, ovšem daří se jí i při referátu a je překvapivě spolehlivá. Vyhrocenými stylistickými prostředky naplníme šílené bláboly asi na trojnásobek požadovaného rozsahu a s vytřeštěnýma očima věc odevzdáme/prezentujeme. Při pohledu na monstrózní práci,

jíž by bylo nám takový blábol oponovat, pedagog většinou couvne, a otráveně nás nechá absolvovat. Pozor, legenda praví, že u obhajoby disertační práce tato taktika nezabírá, tato meta tedy čeká na svého nového hrdinu.

4. Závěr

XIV

Podali jsme zde nástin určitých základních postupů, jimiž lze eliminovat nepříjemné momenty, v nichž se naše vysoká škola (tj. instituce platící za nás pojištění) snaží vklínit do řetězce večírků, studia pražského místopisu, psychologické podpory přátel a vůbec všeho, co po nás povinnost vyžaduje. Pokud však strategie a metody používáme konzistentně a nedopustíme se nějakého nechutného lapsu, nemělo by být problémem dosáhnout s minimálním úsilím akademického titulu.

Závěrem bychom měli upozornit, že některé metody mohou mít určité zrádné vedlejší účinky. Například Metoda hradby knih a metoda statická hrozí strašnými důsledky. Pokud do knihovny dlouho nikdo nepřejde, může se stát, že budeme osamělost dlouhodobě kompenzovat četbou literatury či studiem mrtvého jazyka. Též Metoda toho mého nás velice často svádí k získávání dalších informací, a pokud ji zkombinujeme s metodou prokrastinační a nedáme si pozor, může se stát, že odevzdáme celkem solidní práci, školu dokončíme a budeme muset vymýšlet, co dál.

Zájem vyvolaný přílišným pobytem v knihovně pak může vést k neblahému rozhodnutí jít na doktorát, jímž nejen zarmoutíme rodiče, ale také si zajistíme duševně naplněnou, finančně nezajištěnou životní dráhu, plnou nemístných posměšků a ústrků. A to přece nechceme...

Dbejme proto při studiu osobní bezpečnosti a pokud možno nikdy nenahlížejme do knih v knihovně, ani příliš nenaslouchejme obsahu přednášek.

S přáním mnoha studijních úspěchů se loučí

Eva Šťastná

nomáda

ZVLÁŠTNÍ PŘÍLOHA ČÍSLO ČTYŘI

XV

List z javoru stojícího před Heideggerovou chatou v Todtnauberku. Javor i chatu lze vidět v Biemelově knize *Martin Heidegger*, str. 92. Vloží-li se tento list (jeho reprodukce) na svátek sv. Martina do *Bytí a času* mezi strany 31 a 32, rozsvítí se světlina bytí a člověk pochopí Kehre. Zkuste to, zatím se to nikomu nepovedlo.

O perníkové chaloupce (autentická verze)

Jeníčka s Mařenkou kdosi zapomněl v lese a oni zapomněli na něj.

Situace se jevila bezvýchodnou. Jeníčka napadlo, že by si měli rozvrhnout nějaký plán a vydat se na cestu. Mařenka sice nebyla zrovna dobře rozpoložená a vedla divné řeči, ale nakonec souhlasila. Vyrazili společně, i když každý sám.

XVI

Šli, ale nikam to nevedlo. Bylo to pořád stejné: neustále něco před nimi a něco za nimi, neustále něco přímo u nich – dělalo jim to starosti, ano nahánělo jim to strach; a navíc ten podivný pocit, že to nějak není celé.

Jeníček cítil, že je třeba provést obrat, a tak vylezl na strom. Uviděl, že v dáli něco JE, a zase slezl. Vydali se tím směrem.

Konečně vybředli z hustého lesa a stanuli na mýtině. Nebyla to mýtinka jak z pohádky; žádné hrníčky na kůlech u plotu. Zjevně zde vládla technika: chodníčky byly vybetonované, záhony zavlažovány automatickým systémem, ba i všechny květiny byly ihned a automaticky nahrazovány jinými, jakmile odkvetly. Ani Ježibaba už nebyla, co bývala; sice ještě byla, ale rozhodně neměla tvář. A Jeníček jí podlehl.

Začal jí obdělávat její zahrádku. Staral se, co to šlo, často u toho upadl, vlastně pak padal skoro neustále. Také Mařenka, která trávila většinu času okusováním střešních tašek, cítila, že je to nějaké upadlé. Ze střechy se občas snažila zjistit, jestli přeci jen něco není ještě někde dál, ale nikdy nic neviděla.

Mařenka začala slyšet hlasy, Jeníček se propadal do divných stavů, o kterých dokázal říci jen tolik, že to nic nebylo. Oba sbírali odvalu, aby se dokázali odhodlat a společnými silami a ve sdíleném osudu poslali Ježibabu k čertu.

Zatím se jen odhodlávají. Ale až přijde ten správný čas, určitě se jim to povede.

Martin Ritter

Bude se konat další match studentů proti docentům.
Sledujte nástěnku Nomády, kde se v listopadu objeví konkrétní čas a místo konání.

XVII

nomáda

Filosofický fotbal

ANDREJ HORVÁT

XVIII

Největší fotbalová událost této zimy se odehrála v pátek 25.listopadu – zápas pedagogů a studentů „UF! aRu“ v kopané. Jsem fotbalový analfabet a proto jsem si raději k sepsání zprávy o zápase vzal encyklopedii. Zde se píše:

Fotbal: Branková hra 2 družstev o 11 hráčích. To by souhlasilo, ke konci nás bylo (dohromady) 12. Na straně „docentů“ zářili: M. Petříček, Tomáš Petříček – syn kapitánův coby vítaná posila týmu, P. Kouba, J. Karásek, M. Znoj, C. Říha a J. Čapek. Studenty zastupovala šestice Jarkovský, Křeček, Pivoda, Daniš, Kanocz, Horvát.

Cílem hry je dopravit míč do soupeřovy branky nohou, hlavou nebo povolenou částí těla. Nevím jistě, co je povolená část těla, ale hráli jsme všim možným. Míč byl do branky dopraven celkem 34x a to v poměru 20:14. To byl alespoň poslední výsledek, který jsem ještě vnímal.

Hraje se na hřišti o rozměrech 90-120 x 45-90 m. Hostila nás krásná tělocvična Gymnázia Arabská. Velikost hřiště jsem nepřeměřoval, ke konci se mi ale zdálo, že je nejméně takhle velké.

Delší čáry se nazývají pomezí, kratší brankové. Na čarách pomezích se tísnily davy fandících, celkem čítaly 15 diváků.

Uprostřed každé brankové čáry stojí branka. Zde se encyklopedie zjevně mýlí. Naše branky se stále kácely, což značně ohrožovalo především brankáře, kteří pod nimi občas zůstávali uvězněni. To však pomáhalo hráčům v poli, ti si totiž mohli během tohoto masakru oddechnout.

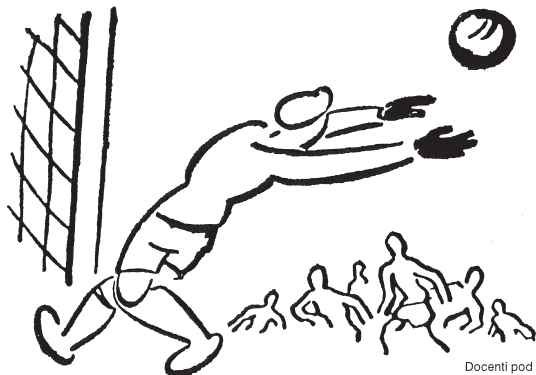
Hrací doba je 2 x 45 minut s přestávkou max. 15 minut. To je na filosofy málo – my jsme hráli po třetinách. Ani na nich jsme nešetřili a tak byly nakonec čtyři.

Utkání řídí hlavní rozhodčí, jemuž pomáhají dva rozhodčí pomezí. U nás všechny tyto postavy zastoupil M. Schindler, jenž se ujal role časoměřiče.

Co v té moudré knize chybí? Třeba to, že to byla legrace, že se hrálo s krásně žlutým míčem, který stíhali sledovat i ti pomalejší z nás, že jsme ignorovali auty, což významně urychlilo hru. Dále tam není zmínka o pokopaných holeních (všem, které jsem zranil, se omlouvám), ani o možnostech filosofické reflexe tohoto sportu, na níž později také došlo.

Možná vás teď napadá otázka, kdo to ksakru vyhrál. Podle počtu gólů to byli studenti, ale myslím, že to není tak důležité, protože oba týmy hrály s radostí a ze všech sil. Tyto síly bylo třeba po zápase někde doplnit. K tomu jsme vybrali restauraci Oáza, kam jsme se společně dopravili. Žízničtí se konečně dočkali svého piva a těm, na které přišel hlad, se dostalo nějakého pamlsku. U stolu dlouhého tak, že se k němu vešlo 20 lidí, se brzo rozběhl hovor a nastala příjemná atmosféra...

Autor je studentem 3. ročníku filosofie.

Docenti pod tlakem.

Počátky: bytí, řeč a slina

Vyposlechnuto v tramvaji č. 17 mezi Braníkem a nádražím
Modřany 2. září 2010

Účastníci: Dvě děti, ona a on, první, možná spíš druhá třída.
Dvě matky, střední věk, co do zjevu prostě "běžné ženy".

Matky stojí vedle sebe, každá u své tyče, vedou řeči o čemsi
indiferentním. Děti sedí pod nimi, každé na své sedačce. Otáčí se
směrem k oknu (tramvaj tu jede podél řeky), aby k sobě nebyly
zády.

XX

Ona: Tak hádej.

On: Tak říkej.

Ona: Je to něco ve vodě.

On (přemítavě): Ve vodě? A je to voda?

Ona (s převahou): Ne. Voda stejně není ve vodě.

On (lehce defenzivně, ale s jistotou): Jojo.

Ona (stále s toutéž převahou): Nene. Neříká se, že je voda ve
vodě.

On: Neříká. Ale stejně tam je, ne?

Ona (lehce znejistěně): Hm. (**A se znovunabytou jistotou**) Ale je to
slina.

On: Slina?

Ona: Jo. Myslim slinu ve vodě. Slina je ve vodě.

On (vítězně): Není. Říká se, že slina je na vodě. Protože tam
plave takhle, nahoře.

Ona: Neplave. Takhle nahoře plave ta pěna. Ale slina je dole. Ve
vodě.

On: Nene, není. Tam už je to smíchaný. Tam je to rozpuštěný.
Tam už vůbec není slina.

Ona (lehce nejistě): Ale jojo, kde by byla? Když jí tam jako
plivneš?

On: Říkám ne, už to nejde vyndat, je to rozpuštěný v tý vodě.

Ona (zamyšleně): Hm. (**A posléze vítězně**) Takže je teda slina ve
vodě?!

On (s popuzenou netrpělivostí): No není ve vodě, ti říkám. Je tam rozpuštěná, v té vodě. **(Kratičká pauza. A pak zaraženě)** Teda myslím, že je to jako smíchaný, chápeš...

Ona (ještě vítězněji): Nene, je tam, slina je ve vodě, když říkáš, že v ní je rozpuštěná.

On (rozčileně): Ale nene, to se jenom tak říká, ale není tam, přece tam nemůže být, když je tam rozpuštěná. **(Opět kratičká pauza)** Teda jako smíchaná, smíchaná myslím, ne.

Ona (naprosto vítězně): Jojo, jojo, slina je ve vodě, slina je ve vodě!

Matka 1: Natálko co to říkáš? Fuj! Fuj! O čem to mluvíš? To je ošklivý. Proč radši neřekneš Pavlíkovi, co ste dělali dneska ve škole?

Matka 2 neříká nic; sehne se a poupraví Pavlíkovi bundičku na ramenu.

Děti zmlknou, koukají ven (za oknem stále ještě ubíhá řeka) a kývají nohama. Matky stojí vedle sebe, každá u své tyče, a vedou řeči o čemsi indiferentním.

XXI

Eliška Luhanová

Z hypnagogických kuloárů VI.

O. PRCÍN

Kdo myslí, ten nespí. Myslíci svírá, spící pouští. Kde hledat místo jejich setkání? Tam, kde lze nalézt všechno i nic, v bezedném prameni protikladů.

XXII

Můžeme k tomuto Zdroji dojít cestou myšlení, když myšlení samo je „jen“ jedním z bezpočetných projevů Nepostižna? Myšlení mapuje cestu, jíž samo je. Jít musí každý Sám. Odkud se ale bere bezostyšný nárok myšlení na všeobecnou platnost? Ontologie bere svou drzost ze spánku, do kterého uvádí vše nemyslitelné. Spánek „povýšený“ na pojem je Negace. Takovým trikem se myšlení odřezává od svého zkušenostního základu a snaží se na něj zapomenout. Znaven živoucí rozmanitostí, ukládá se člověk ke spánku a začíná myslet. Myšlení je abstraktní spánek. Ostřílený logomach by mohl být pohoršen tím, že je srovnáván s lenošným spáčem. Aktivita myšlení i pasivita spánku jsou však relativní, a tudíž, v určitém ohledu (lépe vyjádřeno: v „neurčitém Bezohledu“ či „bezohledném Neurčitu“), totéž (Hérakleitos B 88). Myšlení a spánek nejsou jako strop a podlaha, ale jako dveře. V dynamické hře sil se rozevírá naše žití. I spící tedy spolupracují při Díle (Hérakleitos B75).

Podobně se lze vypořádat s otázkou, zda spánek není privilegovanější přístup ke Skutečnosti než myšlení. Síla spánku, jeho hloubka a „opravdovost“, závisí na míře resignace. Čím pevnější sevření, tím větší uvolnění. Fysiologie, psychologie a ontologie tu vytváří chuchvalec.

Autor přerušil cvilní službu v neklidném divadelním prostředí, odstěhoval se na Valaško a je nezaměstnaný.

Jak se Honza učil džunglině

(pohádka podle W. V. Quina)

Byl jednou, milé děti, jeden Honza. Jeho rodiče sice kdysi byli chudí, třeli, jak se říká, bídu s nouzí, ale díky dotacím ze strukturálních fondů Evropské unie přebudovali chalupu na centrum agroturistiky a na jejich polích plných amarantu a řepky olejky (v temných koutech bylo konopí) nyní otročili turisté a ještě za to platili. Honzovi tak nezbývalo než se válet na peci a cpát se koláči s amarantem. Inu to víte, veselý život to nebyl.

Brzy ale Honzu začaly trápit podivné myšlenky. Zdálo se mu, že věci nejsou tím, čím by měly být; nebo že tím jsou a současně jsou i něčím jiným. Tak třeba pec, po které se válel, mu, když snědl spoustu buchet a zapil to spoustou piva, začala připadat jako loď, která ho někam unáší. Jeho otec se mu zase občas jevil jako starý opičák. A chalupa, ve které se celé dny válel, ta mu zase připadala jenom jako chalupa, a nikoli jako „první centrum přírodně-pracovní rehabilitace a ekologického života“, kterým, jak hlásal nápis nad jejími dveřmi (nahrazující původní „dej Bůh štěstí tomu domu“), ve skutečnosti byla.

Honza si řekl, že takhle to už dál nejde, a vyrazil do světa, aby přišel věcem na kloub. Šel a šel, až přišel do džungle, kde na sebe snědí lidé pokřikovali jazykem, jaký nikdy neslyšel. Bylo tam také hodně králíků. A Honzu zase přepadl onen nepříjemný pocit, který znal z domova: začalo se mu zdát, že někteří z těch králíků vlastně nejsou ani tak králíky, jako soubory neoddělených částí králíků.

Inu, Honzovi se z toho hlava věru motala a rád by se od domorodců dozvěděl, jak to vlastně je. Jenomže domorodci, když je k oněm podivným králíkům dotáhl, vřískali „tojekralik“ a Honzovi to, jak byl z věčného ležení na peci už trochu nahluchlý, znělo nějak jako „gavagai“. Nerozuměl tomu. Pokusil

se dopídit smyslu toho záhadného „gavagai“, ale jednou mu z toho pídění vycházelo „králík“ a podruhé zase „neoddělená část králíka“. Takže z toho zase moudrý nebyl. Když pochytil ještě pár dalších domorodých výrazů, zejména „tujekára“ a „tentoryje“, usoudil, že je na čase vyrazit domů.

Doma ulehl na pec, naslinil tužku a jal se psát knihu o neurčitosti překladu. Jak to viděl jeho tatík, bylo mu jasné, že se mladý chasník zbláznil, a přemluvil agroturisty, aby Honzovi namlátili; v naději, že zase třeba přijde k sobě. Agroturisté, které již vůbec nebavilo kypřit, dojit a zalévat, se do nového úkolu pustili s vervou, Honzu pořádně zbili, hodili ho do studně a na něj ještě svalili zvon.

„Gavagai!!!“ řval Honza ze studně, ale kdopak by, milé děti, toho nešťastníka slyšel?

Jaroslav Peregrin

Okénko do zahraničí

Studium na *University of Sussex*

Univerzita Sussex se nachází na okraji města Brighton v tichém prostředí vedle rozlehlého parku. Město samo je známé pro svou krásu, kulturní hodnotu, relativně dobré počasí a přímořskou polohu. Studenti ze všech zemí zde najdou široké a přívětivé zázemí. Studenti ze zahraničí mají své vlastní oddělení, aktivity, výlety, a dokonce večírky. Škola poskytuje dostatek informací ke všemu, co je potřeba před příjezdem i po příjezdu udělat, a to s dostatečným předstihem.

73

V lavici odsedíte obecně méně hodin než u nás, to je ale vykoupeno vyššími nároky na domácí přípravu. Za jeden semestr se ode mě očekávalo splnění jen dvou kurzů. Výuka je organizována do tzv. „modulů“, které zahrnují přednášku a seminář. Zatímco na přednášce se probere látka, na semináři se pouze diskutuje o obsahu přednášky – mnoho věcí se vyjasňuje a každý se ptá na věci, které potřebuje znovu vysvětlit či doplnit. Zpravidla se tam nedozvíte nic nového, ale pouze proniknete hlouběji do problematiky. Žádná otázka není dostatečně „hloupá“ na to, aby nemohla na semináři zaznít.

73

Všechny práce a eseje jsou zadávány s dostatečným předstihem a na blížící se termín vás přednášející neustále upozorňuje. Prakticky se vám nemůže stát, že byste byli s vaší prací více pozadu, než se očekává, protože některé otázky ohledně esejů se

probírají i během semináře a na váš postup se vás neustále někdo dotazuje. Kromě plnění „oficiálních“ požadavků kurzu se může stát, že budete vyzváni k účasti na různých doplňkových aktivitách, jako je diskuze na online fóru nebo pravidelné setkávání během týdne. Zde se mohou probírat otázky, na které nebyl čas během seminářů či přednášek. Vaše angažovanost na těchto aktivitách se očekává.

Na filosofii budete samozřejmě muset zpracovat velké množství textů – většina z nich bude pocházet z online zdrojů jako *Philosophical Quarterly*, *Philosophical Review*, *Journal of Ethics* atd.

Knihovnu najdete pravidelně nacpanou studenty. V počítačových učebnách máte k dispozici i počítače Mac a mnoho tichých míst ke studiu. Knihovna je otevřená non-stop i přes noc a v období zkouškového se v ní dá strávit libovolné množství času. Areál kampusu poskytuje veškeré potřebné zázemí a zajišťuje i mnoho volnočasových aktivit.

Anna Šolarová

Dan Zahavi a intersubjektivita u pozdního Husserla

Dan Zahavi patří mezi ty interprety fenomenologie, kterým se podařilo celkem šťastně skloubit zaměření na interpretaci Husserla a fenomenologické myslitele zpracovávající a dále rozvádějící problematiku patřící do husserlovského rámce (sebevědomí, intersubjektivita, tělesnost, časovost) se současnou diskuzí tam, kde se s Husserlovou fenomenologií kříží (jde zejména o transcendentální pragmatismus, rozmanité teorie sebevědomí a intersubjektivní filosofie mysli a o kognitivní vědy rozvíjející program naturalizace mysli). Tento přístup vnáší do čtení Husserla jisté napětí, neboť přiblížení jeho myšlenek dnešku je zároveň výkonem renovace klasických Husserlových tezí tak, aby se ukázal jejich přínos. Zahavi proto často využívá pro své interpretace Husserlovy fenomenologie archivní materiály, které Husserl sám během života nepublikoval a které byly postupně vydávány v rámci Husserlových sebraných spisů. Poněkud stranou pak zůstávají ty části Husserlovy nauky, které sice z Husserlova pohledu nepochybně patřily ke klasické výbavě jeho vlastního myšlení, na jejichž přínos se však momentálně víceméně nevěří. (Jde zejména o otázku role apodiktické evidence a o otázku po solipsistním bytí transcendentálního já jako residua fenomenologické epoché.) Přihlédnutí k archivům umožňuje Zahavimu nalézat v Husserlově díle alternativy husserlovských nauk, neboť Husserl byl sám sobě celkem zdatným kritikem a spoustu problémů vlastní pozice předjímal. Tyto varianty, které často stojí poněkud osamoceně či nerozvinutě, jsou pak zpětně přeneseny do celku Husserlovy fenomenologie, čímž mají Husserlovu filosofii transformovat a ukázat v její životaschopnosti. Zároveň s tím se Zahavi snaží prokázat, že porozumění Husserlově fenomenologii čerpající

pouze z Husserlem uveřejněných, „klasických“ spisů vede v mnoha oblastech k zjednodušeným interpretacím jeho projektu. Jedná se tedy u Zahaviho o jakési opravování Husserla Husserlem.

Zahavi poprvé tento program naplno aplikoval ve své již klasické knize *Husserl und die transzendente Inter-subjektivität. Eine Antwort auf die sprachpragmatische Kritik*.¹ V ní se kromě Husserlových přednášek podrobně věnuje třem svazkům rukopisů o intersubjektivitě vydaným z Husserlovy pozůstalosti.² Cílem je uhájit Husserla před kritikou z pozic autorů vycházejících z filosofie opřené o jazykem prostředkovanou intersubjektivitu.

Transcendentální pragmatismus, který v Německu reprezentuje zejména K.-O. Apel, vyzval totiž k reformě transcendentální filosofie na intersubjektivním jazykovém základě. Vůdčí má být myšlenka racionální komunikace v rámci společenství, na jejíž apriorní podmínky možnosti se má transcendentální filosofie zaměřit. Apriorní podmínky subjektivní jednoty zkušenosti jsou tedy nahrazeny apriorními podmínkami intersubjektivní jednoty komunikace (v tom tato filosofie navazuje na Peircovy apriorní výzkumy významuplných znaků). Subjektivní psychické stavy, chceme-li o nich hovořit, pak získávají intencionalitu (jsou „o něčem“) pouze díky jazyku, jenž je podmínkou jakéhokoliv významuplného vztahu ke světu. Pravda jako pravda jazykových výpovědí, a nikoliv psychických soudů, je pak založena v komunikačně vznášeném nároku na platnost, nikoliv v soukromém a druhým nepřístupném apodiktickém názoru.

¹ D. Zahavi, *Husserl und die transzendente Inter-subjektivität. Eine Antwort auf die sprachpragmatische Kritik*, in: *Phaenomenologica* 135, Dordrecht 1996. Anglicky: týž, *Husserl and transcendental Intersubjectivity*, in: *Series in Continental Thought* 29, Athens 2001. K anglickému vydání citovanému pod zkratkou *Intersubjectivity* se budou také vztahovat uváděná čísla stran.

² Jde o tři svazky *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*, které vydalo nakladatelství Nijhoff v edici Husserlových sebraných spisů *Husserliana* jako sv. 13–15 v letech 1966–1973.

Husserlova filosofie subjektu prohlašující transcendentální já za monádu bez oken (jak je to prezentováno např. v *Karteziánských meditacích*),³ v níž se konstituuje smysl veškerého světského bytí, se rychle stává oblíbeným terčem kritiky novějšího pojetí. Zahavi se však pokouší ukázat, že Husserl již před Apelem provedl ve svých přednáškách a rukopisech významné analýzy intersubjektivit, jež jdou mnohem dále, než se klasická interpretace Husserla domnívá, a přinášejí náhledy, které v některých ohledech přesahují pozdější diskuze. Ukázat se má zejména, že radikální provedení fenomenologické analýzy subjektivit je zároveň provedením fenomenologie intersubjektivit, díky čemuž se opozice fundamentální subjektivita vs. fundamentální intersubjektivita ukazuje jako umělá. Oba póly mají v celé transcendentální struktuře své nepominutelné místo, jen ve velmi omezeném smyslu se z jednoho dá činit základ druhého. Dále se má ukázat, že jazykem prostředkovaná intersubjektivita, která vskutku prostředkuje sdílené porozumění světu, vyžaduje založení v hlubší rovině smyslového vnímání.

Zahavi rozlišuje tři různé vrstvy Husserlových intersubjektivních analýz, mezi nimiž je fundační souvislost, byť jejich konkrétní vztahy nebyly Husserlem plně vypracovány. V důsledku však tyto analýzy vedou k rozvinutí transcendentální subjektivní filosofie ve filosofii intersubjektivní. Jako první je třeba zmínit známou *konkrétní*, tematickou zkušenost se střetnutím druhého já, jež je sama možná jen při pojetí subjektivit jako subjektivit tělesné a jež je exemplárně podána v Husserlově páté karteziánské meditaci.⁴ Zahavi spíše ponechává stranou kritiku konkrétního Husserlova popisu empatie, jak ji podal např. A. Schütz,⁵ a soustředí se na *celkový* smysl této vrstvy intersubjektivní konstituce, v níž se má rázem uskutečnit ustanovení *objektivního* smyslu předmětnosti. Nejprve

³ E. Husserl, *Cartesianische Meditationen*, Haag 1963. Česky: týž, *Karteziánské meditace*, přel. M. Bayerová, Praha 1968, § 33.

⁴ E. Husserl, cit. dílo, § 42–62.

⁵ A. Schutz, *Collected Papers III.*, Haag 1966, str. 51.

poukazuje na to, že objektivitu nelze podle pozdního Husserla ustanovit bez zkušenosti *cizosti* druhého *zakoušejícího* já.⁶ Smyslem objektivit není, že objektivní předmět zkušenosti není redukovatelný na *prezentní* způsob danosti předmětu (tj. transcendence objektivit není transcendencí předmětu vůči svým perceptivním odstíněním), nýbrž že není nikdy identifikovatelný jako pouze *můj* korelát zkušenosti. Ke konstituci objektivit tudíž nestačí provést syntézu identity předmětu v aktuálních a neaktuálních perspektivách téhož předmětu. Fakt, že *já* vnímám tentýž předmět či že bych vnímal tentýž předmět, kdybych byl na pozici druhého, je pro konstituci a ověřování objektivit stejně tak závažný jako „*nalezení téže reportáže v několika výtiscích stejného vydání novin*“.⁷ (Touto chybou je dle mého soudu zatížena mnohá analýza *Idejí II.*,⁸ kde druhý je často v této souvislosti popsán pouze jako ten, který zakouší perspektivu, kterou bych zakoušel já, kdybych byl tam, kde je druhý.) Druhý musí tedy být *cizí*, tj. bytostně neuchopitelný jako *pouhá* eidetická modifikace mého vlastního já, a zároveň v této *cizosti* musí být zkušenostně vykazatelný. Jen protože *cizí* druhý vnímá *totéž*, je předmět chápán jako reálný a nově založená vrstva objektivit „o sobě“ se může začít rozcházet s vrstvou předmětností, jež jsou „pouze“ pro mne.

Jakmile byla nová vrstva *objektivní* předmětnosti ustanovena, přechází rozdíl přítomnosti a nepřítomnosti druhého v mém okolí v rozdíl názorné a signitivní intence objektivit. Sedím-li v místnosti sám, jsou nyní předměty místnosti pojímány v signitivním odkazu na přítomnost libovolného druhého, vstoupí-li do místnosti druhý, je objektivita stvrzována *danou zakoušenou* průběžnou shodou vlastní a *cizí* zkušenosti.⁹ Zahavi

⁶ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 33.

⁷ D. Zahavi, *Husserl's Intersubjective Transformation of Transcendental Philosophy*, in: *Journal of the British Society for Phenomenology*, vol. 27, no. 3, 1996, str. 228–245.

⁸ Viz např. dodatek I., in: E. Husserl, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filsoofie*, sv. II, přel. E. Kohák a kol., Praha 2004.

⁹ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 35.

těž ukazuje, že v Husserlových analýzách jsou i v této vrstvě analýzy přítomna témata, která jsou obvykle přisuzována pozdějšímu vývoji fenomenologického myšlení. Husserl se v rukopisech zabýval konstitučním výkonem sebe-zakoušení v zrcadle zkušenosti druhého, kteréžto téma neodmyslitelně patří k pozdější existenciální filosofii J. P. Sartra. Jelikož druhý je prožívající, dochází podle Husserla k tomu, že uchopím sebe jako předmět cizí zkušenosti, jako předmět cizího prožívání. V této zkušenosti jsem pro druhého *já sám druhý* a *druhý je pro sebe já*.¹⁰ Teprve díky tomu mohu pochopit sebe sama takřkajíc v jedné řadě jako jednoho z mnohých subjektů a svou zkušenost jako jednu z mnoha zkušeností a zároveň s tím, jak si Zahavi u Husserla všimá později,¹¹ i objektivní předměty jako předměty, které by tu byly, i kdybych tu nebyl já. Vlastní konečnost je v tomto smyslu tedy *uchopitelná* jen v intersubjektivní souvislosti, která tuto konečnost ve své platnosti transcenduje. Domyšleno do důsledků a vztaženo k Heideggerovu tématu konečnosti z *Bytí a času* je patrné, že Zahaviho argumentace vede k tomu, že zkušenost sebezpožitku „v“ mne *prožívajícím* druhém sice sama nerozhoduje o tom, zdali konečnou bytostí ontologicky již vždy jsem (konečnost transcendentální subjektivity zůstala, zdá se mi, u Husserla nedořešeným tématem), je však jednou z podmínek možnosti zaujetí nějakého postoje vůči ní.

I další Zahaviho analýzy jsou dostatečně přínosné a čtenář začíná být pomalu vděčen, že někdo horu Husserlova textu prošel, což je i fyzicky vzato celkem velký výkon.

Přejdeme k druhé vrstvě intersubjektivní. Podle Zahaviho je cizí druhý implikován i v původní *takřka* solipsistické zkušenosti, která je ještě nepoznamenaná kontingentním střetnutím s druhým jako v předchozím případě¹² a má tedy pre-

¹⁰ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 54–55.

¹¹ D. Zahavi, *Husserl's Intersubjective Transformation of Transcendental Philosophy*, poznámka 30.

¹² Ten, komu přijde podivné, že apriorní forma zkušenosti může být kontingentně podmíněna, zaměňuje kantovské subjektivně založené pojetí apriorních forem zkušenosti s pojetím husserlovským,

objektivní charakter. Konkrétně se Zahavi snaží ukázat, že intersubjektivita se u pozdního Husserla týká již horizontové intencionality nutné pro vnímání předmětu.¹³ Prezentní perspektiva předmětu předpokládá spolu-prezenci nevnímaných perspektiv. Původně se Husserl snažil vysvětlit možnost spolupojetí neprezentních stran jako spolupojetí stránek, které jsem již zakusil či teprve zakusím, se stránkami danými.¹⁴ V tom případě ale není možno vysvětlit fakt spolu-*prezence* všech daných a nedaných stránek *naráz*. (Dodejme za Zahaviho, že je tak popsán pouze odvíjející se retencionálně-protencionální *proces* vnímání, nikoliv jeho předmětný smysl.) Husserl si toho byl vědom, a tak se podle Zahaviho snažil vysvětlit prezentaci nedaných stránek prostřednictvím aprezentace perspektiv předmětu z fiktivních pozic vnímajícího subjektu.¹⁵ Nedané stránky právě zakoušeného předmětu by byly dány, kdybych *nyní* nebyl tam, kde jsem, a byl v pozici, k níž by se jako daná vztahovala perspektiva, která *právě* z mé *momentální* pozice daná *není*. Problém tohoto řešení je, že realita předmětu není dána 1) v syntéze *skutečných* a *fiktivních* stránek, nýbrž 2) v syntéze skutečných stránek, z nichž jen některé jsou dané. Jestliže finguji, jak by vypadala zadní strana viděného předmětu, kdybych stál za ním, *předpokládám* již syntézu popsanou v bodě 2, a nikoliv naopak.

*„Abychom to vyjádřili jinými slovy, realita vjemového objektu předpokládá realitu vjemového horizontu, tj. realitu nedaných aspektů, byť domnělá konkrétní podoba těchto aspektů se vyznačuje (eideticky řízenou) určitelnou neurčitostí, a právě díky tomu je přístupná případnému imaginativnímu vyplnění.“*¹⁶

Osobně bych, abych Zahaviho myšlenku doplnil, namítnul Husserlovi, že hovořit o *signitivních* aktech *imaginace* je *contradictio in adjecto*, neboť imaginativní akty jsou u Husserla

---

kteří má většinou hypotetický charakter.

¹³ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 40.

¹⁴ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 46.

¹⁵ Tamt.

¹⁶ Tamt.

definovány jako akty *vyplňující* akty signitivní. Fingovat stránku předmětu pak může znamenat pouze imaginativně si představit, jak by předmět vypadal, kdybych byl v jiné pozici, jelikož si však nedané stránky předmětu v drtivém množství případů nepředstavuji, nemůžu je ani fingovat, nýbrž musím je přímo signitivně *klást jako reálné*.

Obě pozice navíc zatěžuje další absurdní důsledek, neboť to, co bylo, bude či v případě fikčního přístupu je fiktivně dáno, je vždy *přední* strana objektu a objekt by byl dán v kontinuální syntéze svých *předních* stran jako daných naráz.

Řešení se nabízí samo od sebe. Já mám vždy danu přední stranu, zadní stranu má danu jen *cizí* druhý. Obdobně se řeší i problém s jednotou horizontu aspektů vjemového předmětu. Zahavi cituje Husserla (*Husserliana*, sv. XIII, str. 377–378):

„Jeden subjekt nemůže mít současně dva aspekty orthologické rozmanitosti. Pluralita aspektů však může být současná, jestliže je rozdělena mezi různé subjekty, a tyto aspekty musí být současné, jestliže tyto subjekty současně zakoušejí tutéž fyzickou věc.“¹⁷

Tematická zkušenost s prožívajícím druhým, jež se následně sama stává pasivní a netematickou, je tedy *netematicky* předznačena již na úrovni prosté horizontovosti vnímání a čistá primordialita *smyslového* zakoušení (primordialitu vnitřního časového vědomí, a tím i bazální samostatnost subjektu, ponechává Zahavi v platnosti), jak ji Husserl popisuje v § 44–48 *Karteziánských meditací*, není podle Zahaviho pozdního Husserla nikdy zcela dosažitelná.

Samozřejmě, že v obou případech intersubjektivní zkušenosti máme podle Zahaviho co činit s otevřenou intersubjektivitou. Objektivitu světa spolu-konstituuje *libovolný* druhý, nikoliv konkrétní Jiří, Františka nebo Ondřej. Otevřená intersubjektivita má takéž potenciální a signitivní charakter. I kdybych byl posledním žijícím člověkem, svět by zůstal principiálně

¹⁷ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 48–49.

zakusitelný pro druhé a tito libovolní druzí nejsou uvědomování v imaginativní, nýbrž „prázdné“ intencionalitě. Rozdíl otevřených intencionalit je v tom, že intersubjektivita horizontové intencionality smyslového vnímání nepředpokládá předchůdné setkání s konkrétním druhým, a je tedy v jistém smyslu nepodmíněná. (Za Zahaviho můžeme dovodit, že by byla vlastní i tzv. vlčím dětem, což také ukazuje, že její fundamentalitu nemůžeme zaměňovat s jakousi její vyšší hodnotou.)

82 Společenství monád tudíž Zahavi vyjímá z běžnější koncepce výkladu Husserla, v níž se toto společenství subjektů konstituuje jako vrstva v rámci jediné transcendentální monády. (V tomto smyslu se na str. 75–77 své knihy ostře vymezuje proti Finkově interpretaci pozdního Husserla, který rozdíl mezi singularitou a pluralitou nechává povstat z absolutního konstitutivního procesu, kterému Husserl říká *pra-život* (*Urleben*), čímž mimoděk poukazuje na množství možných interpretací nesouvislých Husserlových rukopisů.) Pozdní Husserl podle Zahaviho oživuje původnější Leibnizovu *pluralitu* monád, v níž je *solus ipse* neredukovatelnou perspektivou, která však *odkazuje* na perspektivy cizích monád. (Ani v řeči není podle Zahaviho bez této jedinečné, neredukovatelné perspektivy subjektu v stejně tak neredukovatelné pluralitě perspektiv cizích subjektů možno zvládnout komplexní užívání osobního zájmena „já“ a osvojit si tak personální identitu.)

Třetí podstatnou vrstvou Husserlových analýz, kterou Zahavi odlišuje, je vrstva *normality*.¹⁸ Světскost se artikuluje vždy s druhými, do jejichž společenství subjekt patří, a to jako anticipace normálního vnímání světa a normální obeznámenosti se světem (Husserl v druhém případě mluví o historicitě ve smyslu předávání „sedimentovaného“ smyslu z generace na generaci). I tato vrstva záhy funguje zcela pasivně a mimovolně. Žijeme v běžně přístupném jednotném vjemovém světě a v jednotné sdílené praxi (sem patří i praxe konkrétních mluvených jazyků), kterou nemůžeme nepředpokládat a jejíž formy vždy fungují

¹⁸ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 86.

v našich anticipacích jako specifické způsoby artikulace přirozeného světa (snaha tyto obecné formy a konkrétní předsudky reflektovat je již přechodem k aktivnímu hermeneutickému postoji, jehož dosah je vždy omezený). Oproti pozadí normálního a běžného pak povstává neběžnost anomálie jako abnormality nerozvinuté nebo postižené subjektivity *uvnitř* společenství, anebo jako abnormalita sice rozvinuté, avšak cizí sdílené normality (členů *cizích* společenství). Neshoda a rozkol jsou tak možné jen na *pozadí* sdílené jednoty (kterou ovšem narušují). Celou souvislost lze popisovat v mnohohrstevnatém systému (od roviny běžných, většinou netematických nesouladů vjemových zkušeností – obvykle staršímu člověku pomůžeme s těžším předmětem bez meditace nad tím, že co je pro jednoho těžké, je pro jiného lehké; přes rovinu fyzických a psychických abnormalit (barvoslepost, interkulturně nevysvětlitelná chování členů společenství), vyžadující k pochopení větší aktivitu; až po nejsložitější rovinu kulturních rozdílů (revolucionářství, konformismus, podoby kulturních konfliktů atp.)).

Rozkoly v sdílených artikulacích světa mohou vést ve šťastnějších případech ke snaze po korekci rigoróznějším uchopením „objektivit“, jejíž smysl bude shodný pro všechny (a tím pádem v existenciálním ohledu poněkud prázdný).¹⁹ Podle Husserla předpokládá tento pohyb fixaci písmem (umožňujícím vyvázání jazykového významu z indexikální vázanosti na právě mluvícího a právě poslouchajícího) a složitý pohyb idealizace vrcholící v moderních matematických přírodních vědách. I objektivita vědy však předpokládá normalitu, totiž normalitu racionálních subjektů, a tato racionalita se sama ustanovuje historicky.

Krátké Zahaviho exkurze k fenomenologiím intersubjektivit u Heideggera, Sartra a Merleau-Pontyho z důvodu rozsahu necháme bez komentáře, stejně tak vynecháváme Zahaviho

¹⁹ Příznačné je, že Husserl se v souladu se svou zpředměťující „mání“ orientuje na korekce danosti předmětné objektivit, nikoliv na korekce či snahy po korekci abnormální praxe ve smyslu sankcí nekonvenčního či neetického jednání apod.

analýzu „pravého“ smyslu Husserlovy mluvy o zesvětšování transcendentálního subjektu, není to koneckonců pro Zahaviho celkový argument důležité.

„... ve svých pozdějších úvahách Husserl podle všeho opustil uvažování o korelaci mezi světem a subjektivitou ve smyslu přísného oddělení a místo toho zdůrazňoval průběžné propojení mezi sebe-zesvětštěním (ztělesněním), vřazováním se do společenství a „mětím“ světa.“²⁰

Ustanovení objektivty, transcendence a reality světa je vždy reciproční a společné a odehrává se ve třech podstatně různých, byť na sobě odkázaných vrstvách (normalita předpokládá aktivní osvojení předávaného smyslu, to zase tematickou subjektivní zkušenost s druhým, ta zase na straně subjektu originálně netematickou intersubjektivní otevřenost smyslového vnímání).

S tímto výsledkem je nyní třeba se spolu se Zahavim vrátit k Apelově kritice transcendentální subjektivty. Podle Apela bez jazykově ustanovené intersubjektivty nemůže být řeči ani o pravdě (ta předpokládá ideálně uvažovaný konsensus členů jazykového společenství), ani o smyslu nějaké teze (uchopení něčeho jako něčeho předpokládá predikaci jazykového pojmu, tj. předchůdné zvládnutí jazyka v rámci reálného jazykového společenství), nelze se tedy s jazykem uzavřít do čisté subjektivty a na ní filosofické teze vystavit v ohlédnutí od jazykové komunity.

Zahavi nejprve v husserlovské perspektivě ukazuje, že koncept komunikace předpokládá zároveň subjekty, které komunikují, což má smysl jen tehdy, pokud je komunikace chápána jako sdílení zkušeností v navzájem neredukovatelných perspektívách. Pokud je individualita chápána jako něco získaného jazykově podmíněnou socializací, jde o individualitu jako personální identitu, personální identita však předpokládá numerickou identitu subjektu, bez níž nemá hovor o konsensu smysl. Pojmu této pre-lingvistické subjektivty se lze zbavit hůře, než by se na první pohled zdálo, neboť ji lze podle Zahaviho zařadit mezi

²⁰ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 110.

apriorní podmínky jazykové komunikace jako takové (čímž lze filosofii subjektu hájit také proti příliš radikálním strukturalismům). U Husserla „hraje“ roli této identity jednotný proud intencionálního vědomí, v němž je já pouhým pólem prožívání.

„Také Husserl uznává, že já jako osoba předpokládá ty; explicitně konstatuje, že původ personality či personální jednoty spočívá v sociálních aktech a že je to ze všeho nejdřív vztah mezi já a ty, jímž já nabývá personální „sebevědomí“ a stává se tím personálním subjektem. Je nicméně velmi důležité postřehnout, že Husserl rozlišuje mezi různými vrstvami struktury já. Je tedy rozdíl mezi subjektem jako takovým (čili já jako jednotou v proudu vědomí, jako pólem afekcí a akcí) a personálním subjektem... Husserl tedy v žádném případě nehájí názor, že socializace je zdrojem všech typů sebevědomí, subjektivní identity a individuace.“²¹

Dítě se zajisté nestává numericky identickým a sebe sama prožívajícím subjektem, když zvládne užívání výrazu „já“, stává se však osobou, která si nějak rozumí. S tímto Husserlovým názorem však nelze ihned spojit fichtovské plesání, neboť:

„... Husserl by tvrdil, že konkrétní vztah mezi subjekty předpokládá předchůdnou pluralitu různých (tj. individuálních) proudů vědomí.“²²

Zahaviho husserlovský subjekt nečeká, až „se to stane“, tj. až se vyjeví pluralita transcendentálních subjektů v kontingentní, tematické události střetu s cizím tělesným subjektem, nýbrž odkaz na transcendentální pluralitu je netematicky dán již před takovým střetnutím v horizontovosti vjemového vědomí. Nejde tudíž o filosofii pouhých potencí, jejichž danost si každý může navymýšlet *ex post*, kolik chce.

Odhalování podstatných forem vědomí dále nemá ve fenomenologii takřka nic společného s tematikou soukromé evidence a nesdělitelného prožívání, ba právě naopak. Husserl

²¹ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 110.

²² Tamt.

neustále zdůrazňuje rozdíl mezi eidos vědomí a jeho instanciacemi. K formám vědomí je tak metodologicky zajištěn intersubjektivní přístup a tím i vzájemná korekce pravdivosti analýz, evidence pak nemá nic společného se zakoušením nějakého pocitu jistoty.

Teze o tom, že rozumět něčemu jako něčemu je možné *jen* díky osvojení jazyka, je pak dána pouhým navázáním na kantovskou epistemologii slepých názorů (dat vědomí, psychických stavů vědomí etc.) a prázdných, avšak interpretujících pojmů (prvků a forem obecných významů). Zkušenost vzniká tam, kde dojde k syntéze smyslovosti a rozumu, a je-li pojmovost delegována jazyku, je možná jen *jazyková* zkušenost a jazyk tak přejímá *transcendentální* funkci kantovského rozumu.²³ Husserlova pozdní fenomenologie, podobně jako Cassirerova filosofie symbolických forem, se však podle Zahaviho snaží ukázat, že již smyslové vnímání má svůj, zajisté že naprosto primitivní a nerozvinutý, pre-predikativní význam a pre-predikativní intersubjektivní platnost, na něž *musí* jazyk navázat, má-li být jeho akvizice vůbec pochopitelná. Např. osvojení zvukových znaků dítětem již předpokládá schopnost slyšet v akustické oblasti případy téhož zvuku, tj. jistou syntézu identity atp. Je jasné, že osvojení jazyka tuto schopnost neobyčejně rozvine, takřikajíc posune o několik řádů výše a zcela vtáhne smyslovost do jazykového rámce, z něž není cesty zpět, delegovat však i v genetickém smyslu uchopení *všech* případů specifické identity v oblasti vnímání až na jazyk a jazykové společenství znamená zapřahat kočár před koně.

Hynek Janoušek

²³ D. Zahavi, *Intersubjectivity*, str. 199–200.

Kuřácké okénko

Milý čtenáři,

musím říct, že na mne poslední dobou dolehla trudomyslnost. Znáš ten pocit, když se před někým zcela odhalíš, odkryješ mu své nitro tak, že ani jediný suk v Tvém rámu nezůstane skryt, když jej pozveš k sobě, roztáhnuv vlídně závěsy – jenom aby Tě ten, před kým ses takto pokořil, bez zájmu minul a toliko mírně zrychleným krokem dal nechtě najevo, že si Tě vůbec všiml? Ano, i já jsem se Ti dokořán otevřelo, drahý čtenáři, a doufalo jsem, že se brzy zaplním bláznivými a svobodomyšlnými texty inspirovanými mou neopakovatelnou atmosférou. Doufalo jsem a čekalo a zatím se na mě snášel prach. Jenom jednou jedinkrát jsem uslyšelo zašustění papíru, ten zvuk plný příslibů, jenom jednou jedinkrát zavadil popsany list o mé sklo. A co myslíš? Z nástěnky naproti se uvolnila pozvánka na konferenci o Kantovi!

Nakonec jsem si tedy muselo samo napsat pár řádků, které by mě utěšily v mé nynější samotě. Jejich tématem je živočich, který v přírodě představuje jakýsi přebytečný luxus, který venkoncem není k ničemu dobrý, který nemá žádnou jasnou funkci, žádný zřejmý účel – a který se domnívá, že právě v tom tkví jeho největší přednost.

Můj oblíbený.

Tvé Kuřácké okénko

(Pozn. red.: Čtenáři, pište! Jinak to tu s Kuřáckým okénkem už vážně bude k nevydržení.)

Nehybný hybatel

„Je totiž zřejmé, že vy už dávno víte, co vlastně míníte, když užíváte výrazu *jsoucí*, kdežto my jsme se předtím sice domnívali, že tomu rozumíme, nyní jsme však přišli do rozpaků.“¹

88 Dnes bych s vámi rádo mluvilo o jednom podvodu, podvodu, jehož kořeny byly zapuštěny jednoho krásného letního večera v antickém Řecku a jehož plody otravují vzduch takřka všech metafyzických systémů tak, že se v nich ani dnes nedá dýchat. Nejedná se o nic menšího než o otázku bytí, o hledání substance bez přívlastku (kolik jen toho bylo nabláboleno i těmi největšími filosofickými hlavami, kolik experimentů bylo provedeno, abychom našli kámen mudrců!), o to, co prostě je samo o sobě a nic víc. Po staletí se bohapustě hypostazovalo, transcendovalo, imanentizovalo, analogizovalo, zkrátka se vypovídalo všelicos a všelijak. Byl to přitom už Hérakleitos, který znal *jsoucno*, jehož *jsoucno*st cele spočívá v prostém bytí. Jeho slavný zlomek 66 totiž před tím, než byl, jakkoli nenápadně, o to svévolněji a katastrofičtěji, upraven – snad ze strachu, snad z jiných nízkých důvodů –, zněl:

„πάντα γὰρ ταῦρ ἐπελθὼν κρινεῖ καὶ καταλήψεται.“

Volně přeloženo: „tapír svým příchodem všechno rozsoudí a zachvátí.“ (Srovnejme eleganci a stručnost tohoto vyjádření s jalovými úvahami sv. Tomáše na stejné téma!) Vskutku, pozorující tapíra, neuvědomující si hned jeho ontologickou povahu, můžeme snadno pojmout obavu, že ono zvíře je mrtvé. Občasné zastříhání ušima můžeme připsat poryvu větru – přesvědčení o tom, že žije, můžeme být až tehdy, když jej přistihneme ve vzácné chvíli sycení (ale tehdy se snad sluší zavřít oči před připomínkou toho, že všechno *jsoucí*, dokonce i to, co je pouze *jsoucí*, je tak banálně spojeno s hmotou a s jejími mechanickými procesy). A to je vše – tapír spí, leže nehybně bdí, stříhá ušima a občas požívá potravu (ideálně vleže). O marnosti snahy

---

¹ *Sofistés*, 244a.

(<https://www.facebook.com/pages/World-Tapir-Day/9551844597>)

připsat mu jakýkoli účel, funkci, cokoli, co by odvrátilo hrozbu přiznání, že existuje něco, co je účelem samo o sobě, svědčí článek v časopisu Malajské přírodní společnosti z letošního března. Tapírova role v ekosystému dle něj spočívá v tom, že, vážice zhruba tři metráky, hodně sežere a svým trusem tak hojně diseminuje, a v tom, že je „citlivým indikátorem jakýchkoli změn v pralese.“² A to vše jen proto, abychom si nemuseli přiznat, že tapír prostě je.

Otázkou zůstává, proč – odpověď jsem mezi svými křídly nezachytilo, šušká se však, že Aristotelés měl strach říct, kdo je to onen „nehybný hybatel“, a že Heidegger nedopsal druhý díl svého opus magnum ze strachu, že by se přišlo na to, že existuje autentičtější pobyt (jistě je náhodou, že nepoužívá slova „Mensch“), než on sám.

---

² *Malaysian Nature Society*, č. 66, 2013.

Přirůstky

90

Výběr z akvizic Knihovny ÚFaR za rok 2013 obsahuje jen jejich nepatrný zlomek. Za cíl si klade pouze upozornit na některé tituly, které by i přes svoji nespornou kvalitu zůstaly pravděpodobně bez povšimnutí. Tomuto kritériu byl podřízen i jinak jistě subjektivní zájem přispěvatelů. Rubrika je do budoucna otevřena všem ochotným, kteří mají chuť upozornit na obzvláště vydařené „pecky“ z nových přirůstků.

Bimbenet, É., *Après Merleau-Ponty. Études sur la fécondité d'une pensée*, Paris 2011, 252 s.

Kromě anotované knihy Étienne Bimbenet dosud publikoval dva knižní svazky: první z nich, *Nature et humanité*, je pozoruhodná interpretace Merleau-Pontyho filosofie vlastního těla a druhý z nich, *L'animal que je ne suis plus*, má již podobu samostatného filosofického projektu, zaměřeného na hledání „antropologické diference“, zejména s pomocí pojmu tzv. sdílené pozornosti. *Après Merleau-Ponty* se situuje někam mezi: jak již název napovídá, jde o soubor esejů věnovaný Merleau-Pontymu, avšak nejedná se o „imanentistickou“ četbu Merleau-Pontyho textů, nýbrž o jeho konfrontaci s jinými myšlenkovými přístupy (ať už s nimi Merleau-Ponty mohl, nebo nemohl být přímo obeznámen): s myšlením Michela Foucaulta, Ricoeura, Bachelarda anebo poněkud překvapivě i Pierra Bourdieuho, s fenomenologickou psychiatrií nebo s teorií zrcadlových neuronů. Snad nejzajímavější kapitolou celé knihy je srovnání Merleau-Pontyho a Lévi-Strausse. Všechny uvedené exkursy mají právě ony přednosti, jimiž se vyznačují i Bimbenetovy ostatní knihy: autor uvažuje střízlivě a pečlivě se vyhýbá onomu verbalismu, jakým sekundární merleau-pontyovská literatura nezřídka trpí.

**Harman, G., *Towards speculative realism.*
*Essays and lectures, Winchester 2010, 212 s.***

Soubor esejů a přednášek amerického filosofa Grahama Harmana z let 1997–2009 velice přístupným způsobem zprostředkovává čtenáři základní kontury jednoho z nejdynamičtějších (a zároveň nejmladších) filosofických směrů současnosti – spekulativního realismu. Ten se vyznačuje především koncepcí nevztahové a na objekt orientované ontologie, jež není nikterak vázána ani na konstituující aktivitu myšlení, ani na jazyk. Spekulativní realismus se tedy chce vyhnout omezením jak fenomenologické, tak analytické filosofie. I proto je možná překvapivá Harmanova perspektiva, která vychází od slavné a mnohokrát přezvuky Heideggerovy analýzy „příručnosti“, která zde má funkci jakéhosi svorníku všech příspěvků. Oproti převládajícím interpretacím ale Harman nevykládá tento Heideggerův pojem skrze pragmaticko-technicistní rastr, ale vidí jej spíše jako základní pojem nové „metafyziky“ reality. Harman ale zdaleka nezůstává jen u Heideggera, novému „realistickému“ čtení se zde dostává mj. i Husserlovi, kriticky je rozebírán Manuel DeLanda nebo Bruno Latour a stranou nezůstává ani otázka prostoru a času vzhledem k objektům, již Harman řeší v návaznosti na debatu mezi Leibnizem a Clarkem.

91

jr

**Losurdo, D., *Liberalism. A counter-history,*
*London 2011, viii, 375 s.***

Domenico Losurdo má za sebou již několik vsutku originálních prací, které se pohybují na hranici mezi dějinami myšlení, filosofií a politikou. Od jeho knihy o liberalismu tak rozhodně nemůžeme očekávat, že bude nějakým tradičním vyprávěním o složité, leč neúprosné cestě ke stále větší svobodě. Právě naopak. Jak už sám název napovídá, Losurdo provádí jakousi proti-historii (určité foucaultovské konotace zde budou

patrně záměrné) liberalismu, v níž analyzuje jeho odvrácenou, temnou stranu – pozitivní vztah k otrokářství, rasismu a sociální disciplinaci/segregaci „nepřízpůsobivých“. Tak např. John Locke, pro někoho pravý to šampión svobody, tolerance a boje proti absolutistické moci, se z tohoto pohledu jeví jako jeden z prvních zastánců rasové likvidace Indiánů, otrokářství a dětské práce. Odtud i (ale možná jen zdánlivý) paradox, v němž liberalismus figuruje jako obhájce nutnosti nesvobody pro určitou část lidstva, zatímco mnozí teoretici monarchické moci (Bodin) naopak kritizují zotročení jako zcela nepřípustnou existenci absolutní moci jednoho člověka nad druhým. Losurdo nám tak ukazuje, jak jsou dějiny liberalismu poznamenány soustavným upíráním svobody pro celé národy, kmeny či sociální skupiny. Svobody liberalismu zkrátka nejsou pro každého.

Co se děje v senátu?

Boj o směřování

SKANDÁL! Děkan v područí ÚFaRu! Proděkan pro studium doc. Špinka (ÚFaR, filosofie) terorizuje zavedené obory!
Kol. Zprávy doc. Chlupa (ÚFaR, religionistika) rozzuřily Asii!
Doc. Chlup u Etické komise!

93

Tak nějak by mohly vypadat bulvární titulky pojednávající o dění na fakultě. Nedávno jsem psal o tom, že se snažíme na fakultě zavést systém kvalitativního hodnocení akreditací, a referoval, co všechno se již podařilo. Akreditace neprocházejí již jen rutinně, ale skutečně je někdo zkoumá, a to velmi podrobně na základě jak formálních, tak věcných kritérií. Hodnotí se závěrečné práce, zkoumají se rozvrhy, studentská hodnocení, hovoří se se zástupci kateder. To má samozřejmě svá úskalí, zejména v tom, že se občas ukáže, že daný obor není v očích hodnotitelů – zpravodajů Studijní komise – koncipován nebo realizován úplně skvěle. Eufemisticky řečeno. V očích zástupců daných kateder je ale samozřejmě vše v nejlepšímu pořádku. A jelikož FF není fakultou, jejíž zaměstnanci by nevládli uměním sofistiky, vznikají, opět eufemisticky řečeno, rozpory. Rozesílají se dopisy a rozhořčené nóty.

Kulturologii jsme konečně – i na základě dalšího chabého pokusu katedry o akreditaci oboru – sloučili s Ústavem etnologie (s platností od 1. 10. 2013). Katedra se už nezmohla ani na větší protesty, zhroutila se vlastní vahou. Teď dopadlo kladivo hněvu Studijní komise (reprezentované právě doc. Chlupem) na indologii a japanologii. Tyto katedry (resp. u japanologie jde o seminář) ovšem nejsou tak vnitřně zhroutené a pochopitelně se brání. Doc. Sýkora dokonce podal na doc. Chlupa podnět Etické komisi (tedy komisi řešící prohřešky pedagogů), neboť se domnívá, že kritika doc. Chlupa byla, do třetice eufemisticky řečeno, zcela mimo. Byla, nebyla – každý si může díky

podnětu japanologů udělat obrázek sám (<http://www.ff.cuni.cz/FF-9475.html>).

94

Podnět Etické komisi je samozřejmě nesmyslný. Připustíme-li ale, že pojem „kvalita“ je problematický, a není možné jednoznačně stranit tomu či onomu pojetí vysokého školství, je to vše nutné reflektovat jako začínající boj o směřování FF UK. Na jednom extrému ÚFaR, který se stále snaží o zvrácení Boloňského procesu a nejradši by byl, aby, když už to nepůjde, studenti již v NMgr. studiu studovali podle individuálních studijních plánů, na druhé straně obory, které mají Boloňu rády a kterým nevadí vychovávat absolventy víceméně profesně. Dalšími dimenzemi je pochopitelně kvalita vyučujících i studentů, pragmatičnost, sebereflexe. Chceme být elitní fakultou, fakultou praktickou, nebo pro každý obor nějak jinak?

Rozpočet

Schválili jsme rozpočet. Je stanoven na cca 650 milionů Kč, což je zhruba výše prostředků, s jakou jsme hospodařili loni. Je to zvláštní, neboť když se podíváme na peníze, které přicházejí z MŠMT přes UK, polepšili jsme si asi o 30 milionů. Jak to, že se to nikde neprojevílo?

Důvod je bohužel prozaický. MŠMT, aby vypadalo dobře, navýšilo peníze na studenta i celkový objem příspěvku. Jelikož ale reálně nedostalo o moc peněz více než minulý rok, jde pouze o vnější zdání. Zvýší se peníze na studenta, ale sníží se počet financovaných studentů. Zvýší se celkový objem peněz, ale zruší se rozvojové projekty, které dříve šly přímo školám na jejich rozvoj. Vykouzlí se tak pěkná čísla ve statistikách, ale celková suma se nezměnila. Stále máme to, co loni.

Volba děkana a rektora

Akademický senát FF UK vyhlásil na květnovém zasedání volbu děkana – doc. Stehlíkovi končí mandát v lednu 2014. Bude více kandidátů? Senát sám má svého favorita (zatím

nelze jmenovat), u kterého to vypadá, že by mohl pokračovat v nastoupené cestě fakulty do 21. století, ale kandidovat může každý člen akademické obce! Víte o někom, kdo by se na děkana hodil? Zkuste jej (či jí) kandidovat! Třeba tím ještě všem připravíte překvapení...

A totéž platí pro univerzitu. Je vhodnou okolností, že funkční období rektora UK i děkana FF UK končí zhruba ve stejné chvíli, takže doc. Stehlík může rovnou, pokud by uspěl, pokračovat v Karolinu. Akademický senát UK vyhlásil volby na konci dubna, návrhy kandidátů je možné podávat do 29. září. Podat návrh kandidáta na funkci rektora může člen Akademického senátu UK, akademický senát fakulty UK nebo skupina nejméně 100 členů akademické obce UK. Uvidíme, kdo bude kandidovat, zatím jsou známi tři uchazeči: náš děkan, bývalý děkan 1. LF UK prof. Zima a současný prorektor pro strategie prof. Štech. Bude zajímavé sledovat, kdo se ještě přihlásí a s jakými vizemi.

Samuel Zajíček

R.M.Rilke

Lví klec

Chodí sem a tam jak strážce venku na okraji hradeb, kde již nic není. A jako ve strážích, je v ní stesk po domovině, těžký stesk v kusech.

96

Tak jako někde dole v moři musí být zrcadla, zrcadla z kajut potopených lodí, kusy zrcadel, které přirozeně již nic neobsahují: ani tváře cestujících, žádné z jejich gest; ani způsob, jak se otočily a tak podivně neobratně vyhlížely zezadu; nikoli stěnu, ani roh, ve kterém se spávalo; ještě méně to, co odtamtud a zvenčí dovnitř kolísavě prosvítalo; nikoli, nic. Ale přece snad jako některá mořská řasa, otevřeně klesající rostlinná vlákna, náhlá tvář ryby či pouze sama voda, táhnoucí, rozdělená, a zase dohromady se sbíhající voda vyvolává podobnosti v oněch zrcadlech, vzdálené, křivé, falešné, hned opět zavrhnuté podobnosti s tím, co kdysi bylo – :

Tak leží vzpomínky, kusy vzpomínek, rozlámány, v temnotě na dně své krve.

Tak jej obchází sem a tam, lva, který je nemocný. Být nemocen v něm nevyvolává znepokojení a nezmírňuje ho; pouze ho obkličuje. Jak tak leží, měkce zahnuté tlapy bez záměru, s hrdou tváří zahrnutou pelichající hřívou, oči bez náboje, je sám sobě vystavený k památce svého žalu, jak kdysi (vždy přes sebe) své síly přeháněl.

Teď to ještě cuká tu a tam ve svalech a napíná se, tu a tam se tvoří, příliš daleko od sebe, malá místa zuřivosti; krev proráží bouřlivě, s výskokem ze srdečních komor a jistě jsou jí dosud vlastní obezřetné osvědčené proměny odhodlané náhlosti, když dojde do mozku. Avšak nechá se jenom vydat, protože ještě není u konce a ničeho už neužívá a na ničem víc se nepodílí. Jen zcela vzdáleně, jako by držen daleko od sebe, maluje měkkým střapcem svého ocasu znova a znova malé pŭlkruhy gesta

nepopsatelného opovržení. A je tak významné, že se lvíce zastaví a pohlíží: neklidně, rozechvěle, plná očekávání.

Pak se dá ale opět do kroku, bezútěšného směšného kroku stráže, který dopadá stále znova do stejných šlápějí. Jde a jde, a někdy se objeví její rozrušená maska, kulatá a plná, přeškrтанá mříží.

Jde, jak jdou hodiny. A na její tváři stojí jak na ciferníku, který se za noci osvětluje, cizí, podivně krátce ohlášená hodina: strašná, v níž někdo zemře.

97

Překlad Markéta Haiklová

Tiráž

NOMÁDVA

Číslo vydání: 15

Datum vydání: 1. 6. 2013

Vydavatel: občanské sdružení Nomáda

98

Šéfredaktorka: Markéta Haiklová

Redakce: Jakub Drbohlav, Zuzana Fořtová,

Jan Petříček, Robert Roreitner

Korektura: Klára Choulíková

Editorka: Daniela Vejvodová

Sazba: Janek Krotký

Obálka: Martina Trávničková

Náklad: 150 výtisků

Periodicita: dvakrát ročně

Cena: 20,- Kč

Adresa: Dolní 307, 43546 Hora Svaté Kateřiny

E-mail: nomadva@email.cz

Web: <http://nomadva.ff.cuni.cz/>

IČO: 22671099

Evidenční číslo:

MK ČR E 16708

ISSN 1802-9132

Číslo účtu: Malé i menší finanční příspěvky můžete zasílat
na účet Nomády – 2500052447/2010.